

ECONOMICA

Nr. 2 (124) / 2023

revistă științifico-didactică

**„Oricât de ocupat ai fi, trebuie să găsești timp ca să citești.
Altfel vei capitula în fața ignoranței.”**

Confucius

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN MOLDOVA

ECONOMICA

Revistă științifico-didactică

An. XXXI, nr.2 (124), iunie 2023

© Serviciul Editorial-Poligrafic al ASEM

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof. univ. dr., acad. **Anatolii MAZARAKI**, Universitatea Națională de Comerț și Economie din Kiev, Ucraina
Prof. univ. dr., acad. **Lucian-Liviu ALBU**, Institutul de Prognoză Economică al Academiei Române, România
Prof. univ. dr. hab. **Victor MORARU**, membru corespondent al AȘM, Republica Moldova
Prof. univ. dr. hab. **Alexandru STRATAN**, membru corespondent al AȘM, Republica Moldova
Prof. univ. dr. Dr. H. c. **Valeriu IOAN-FRANC**, membru corespondent al Academiei Române, România
Prof. univ. dr. hab. **Ion BOLUN**, Universitatea Tehnică a Moldovei, Republica Moldova
Prof. univ. dr. hab. **Vasile BUCUR**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Prof. univ. dr. hab. **Eugenia FEURAS**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Prof. univ. dr. hab. **Rodița HÎNCU**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Prof. dr., Dr. H. c. **Zoran ĆEKEREVAC**, Facultatea de Business și Drept din cadrul Universității din Belgrad, Serbia
Prof. univ. dr. **Sergii KAVUN**, Academia interregională de gestionare a personalului din Kiev, Ucraina
Prof. univ. dr. **Ion PĂRȚACHI**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Prof. univ. dr. **Dimiter VELEV**, Universitatea de Economie Națională și Mondială din Sofia, Bulgaria
Prof. univ. dr. **Oleg STRATULAT**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Prof. univ. dr. Dr. H. c. **Piotr BULA**, Universitatea de Economie din Cracovia, Polonia
Prof. univ. dr. **Valentina VASILE**, Institutul de Economie Națională al Academiei Române, România
Conf. univ. dr. **Nadejda BOTNARI**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Conf. univ. dr. **Natalia ALTUKHOVA**, Universitatea de Finanțe de pe lângă Guvernul Federației Ruse, Rusia
Conf. univ. dr. **Veselin POPOV**, Academia de Economie „D. A. Ţenov” din Sviștov, Bulgaria
Conf. univ. dr. **Oxana SAVCIUC**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Conf. cercet. dr. **Corneliu GUȚU**, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
Conf. univ. dr. **Olga PUGACIOVA**, Universitatea de Stat „Francisk Skorina” din Gomel, Republica Belarus

ECHIPA REDACȚIONALĂ:

Redactor-șef: **Grigore BELOSTECINIC**,
prof. univ. dr. hab., academician al AȘM
Redactor șef-adjunct: **Valentina NAMOLOVAN**
Secretar de redacție: **Vera CHIRUȚĂ**
Redactor literar: **Lia NICOV**
Redactor tehnic: **Natalia IVANOVA**
Designer copertă: **Maria BUDAN**

ADRESA REDACȚIEI:

Cod: MD 2005, Chișinău, Republica Moldova
Str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 59, ASEM, bloc B, b.502,
tel: 022-402-936; 022-402-886
E-mail: economica@ase.md

Revista este acreditată de Consiliul Național
pentru Acreditare și Atestare al RM, categoria „B”
Revista este indexată în următoarele Baze de date și Cataloage internaționale:

DOAJ <https://doaj.org/>
Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/>
Electronic Journals Library <http://ezb.uni-regensburg.de/>
Open Academic Journals Index (OAJI) <http://oaji.net/>
General Impact Factor <http://generalif.com/>
Global Impact Factor <http://globalimpactfactor.com/>

Indexarea și editarea bibliografică: **Silvia HABAȘESCU**, **Alla IAROVAIA**, **Svetlana STUDZINSCHI**,
Biblioteca Științifică ASEM

Preluarea textelor editate în revista „Economică” este posibilă doar cu acordul autorilor.
Responsabilitatea asupra fiecărui text publicat aparține autorilor. Autorii declară pe propria răspundere că articolele
sunt autentice și nu există niciun conflict de interese, totodată, transmit dreptul de autor și editorului.

Opinia redacției nu coincide întotdeauna cu opinia autorilor.

Certificat de înregistrare nr.058 din 04.11.2022
Index poștal: PM-31627
ISSN 1810-9136
<https://doi.org/10.53486/econ.2023.124>

Editura ASEM, Chișinău-2023

ACADEMY OF ECONOMIC STUDIES OF MOLDOVA

ECONOMICA

Scientific and didactic journal

Year XXXI, No.2 (124), June 2023

© Editorial-Polygraphic Service of ASEM

EDITORIAL BOARD:

Professor PhD Acad. **Anatolii MAZARAKI**, Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
Professor PhD Acad. **Lucian-Liviu ALBU**, Institute of Economic Forecasting of Romanian Academy, Romania
Professor Dr. Hab. **Victor MORARU**, corresponding member of the ASM, Republic of Moldova
Professor Dr. Hab. **Alexandru STRATAN**, corresponding member of the ASM, Republic of Moldova
Professor PhD Dr. h. c. **Valeriu IOAN-FRANC**, corresponding member of Romanian Academy, Romania
Professor Dr. Hab. **Ion BOLUN**, Technical University of Moldova, Republic of Moldova
Professor Dr. Hab. **Vasile BUCUR**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Professor Dr. Hab. **Eugenia FEURAS**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Professor Dr. Hab. **Rodica HINCUI**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Professor Dr., Dr. h. c. **Zoran ĆEKEREVAC**, Faculty of Business and Law, University of Belgrade, Serbia
Professor PhD **Sergii KAVUN**, Interregional Academy of Personnel Management, Kiev, Ukraine
Professor PhD **Ion PARTACHI**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Professor PhD **Dimitir VELEV**, University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria
Professor PhD **Oleg STRATULAT**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Professor PhD Dr. h. c. **Piotr BULA**, Cracow University of Economics, Poland
Professor PhD **Valentina VASILE**, Institute of National Economy, Romanian Academy
Assoc. Professor PhD **Nadejda BOTNARI**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Assoc. Professor PhD **Natalia ALTUKHOVA**, Finance University under Government of the Russian Federation, Russia
Assoc. Professor PhD **Veselin POPOV**, "D. A. Tsenov" Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria
Assoc. Professor PhD **Oxana SAVCIUC**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Assoc. Researcher PhD **Corneliu GUTU**, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
Assoc. Professor PhD **Olga PUGACHEVA**, "Francisk Skorina" Gomel State University, Republic of Belarus

EDITORIAL STAFF:

Editor-in-chief: **Grigore BELOSTECINIC**
Professor, Dr. Hab., Academician
Vice-Editor-in-chief: **Valentina NAMOLOVAN**
Editorial Secretary: **Vera CHIRUTA**
Editor (English): **Ludmila RURAC**
Technical editor: **Natalia IVANOVA**
Designer of cover: **Maria BUDAN**

ADDRESS OF PUBLISHING HOUSE:

Postcode: MD 2005, Chisinau, Republic of Moldova
59, Mitropolit G. Banulescu-Bodoni street, ASEM, block B, office 502,
tel: 022-402-936; 022-402-886
E-mail: economica@ase.md

The journal is accredited by the National
Certification and Accreditation Council of RM, Category "B"
The journal is indexed in the following International Data Bases and Catalogues:

DOAJ <https://doaj.org/>
Index COPERNICUS <https://journals.indexcopernicus.com/>
Electronic Journals Library <http://rzblx1.uni-regensburg.de/>
Open Academic Journals Index (OAJI) <http://oaji.net/>
General Impact Factor <http://generalif.com/>
Global Impact Factor <http://globalimpactfactor.com/>

Indexing and bibliographic editing: **Silvia HABASESCU, Alla IAROVAIA, Svetlana STUDZINSCHI,**
ASEM Scientific Library

The taking over of the texts that are published in the journal "Economica" is possible only with the author's agreement. Responsibility for each published text belongs to the authors. The authors declare on their own responsibility that the articles are authentic and there is no conflict of interest and also transmit the copyright to the publisher. Authors views do not always coincide with the editorial board's opinion.

Registration certificate nr.058 of 04.11.2022
Postcode: PM-31627
ISSN 1810-9136
<https://doi.org/10.53486/econ.2023.124>
Publishing house of ASEM, Chisinau-2023

SUMAR

ECONOMIE, BUSINESS ȘI ADMINISTRARE

Impactul politicilor publice asupra migrației de revenire și a dezvoltării capitalului uman în Republica Moldova.....	7
<i>Conf. univ. dr. Oxana Barbăneagră, ASEM</i>	
Economia GIG – rezultat al platformizării pieței muncii.....	25
<i>Conf. univ. dr. Tatiana Bucos, ASEM</i>	
Percepțiile „generzeților” asupra imaginii Republicii Moldova.....	43
<i>Conf. univ. dr. Maria Grigoraș, UTM</i>	
Gestionarea relațiilor dintre Compania S.A. „Apă-Canal Chișinău” și părțile interesate..	59
<i>Drd. Victor Nicolaescu, ASEM</i>	

FINANȚE, CONTABILITATE, ANALIZĂ ȘI INFORMATICĂ ECONOMICĂ

Securitatea informației financiar-contabile în contextul evoluției digitale.....	70
<i>Conf. univ. dr. Silvia Zaharco, USM</i>	
Funcționalitatea modelului celor Trei Linii de Apărare în cazul auditului financiar public din Republica Moldova.....	80
<i>Drd. Vasile Secrieru, ASEM</i>	
Resursele nevalorificate ale Republicii Moldova (conform categoriilor) și impactul lor asupra economiei.....	93
<i>Drd. Denis Roșca, USPEE „Constantin Stere”</i>	
Analiza competitivității întreprinderilor vinicole prin metoda de evaluare complexă a indicatorilor financiari.....	104
<i>Drd. Sergiu Mogîldea, Universitatea de Stat din Comrat</i>	

CONTENT

ECONOMICS, BUSINESS AND ADMINISTRATION

The Impact of Public Policies on Return Migration and Human Capital Development in the Republic of Moldova.....	7
<i>Assoc. Prof. PhD Oxana Barbaneagra, ASEM</i>	
The GIG Economy – Result of the Labour Market Platformization.....	25
<i>Assoc. Prof. PhD Tatiana Bucos, ASEM</i>	
Perceptions of the “GEN Zs” on the Image of the Republic of Moldova.....	43
<i>Assoc. Prof. PhD Maria Grigoras, TUM</i>	
Managing Relations between the Company “Apa-Canal Chişinau” JSC and Stakeholders.....	59
<i>PhD candidate Victor Nicolaescu, ASEM</i>	

FINANCE, ACCOUNTING, ECONOMIC ANALYSIS AND INFORMATICS

Security of Financial and Accounting Information in the Context of Digital Evolution.....	70
<i>Assoc. Prof. PhD Silvia Zaharco, MSU</i>	
Functionality of the Three Lines of Defence Model in the Case of Public Financial Audit in the Republic of Moldova.....	80
<i>PhD candidate Vasile Secrieru, ASEM</i>	
Untapped Resources of the Republic of Moldova (by Categories) and Their Impact on the Economy.....	93
<i>PhD candidate Denis Rosca, USPEE “Constantin Stere”</i>	
Analysis of Wine Enterprises Competitiveness Using the Comprehensive Assessment Method of Financial Indicators.....	104
<i>PhD candidate Sergiu Mogildea, Comrat State University</i>	

CZU: 331.556.4(478)

UDC: 331.556.4(478)

IMPACTUL POLITICILOR PUBLICHE ASUPRA MIGRAȚIEI DE REVENIRE ȘI A DEZ- VOLTĂRII CAPITALULUI UMAN ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Conf. univ. dr. Oxana BARBĂNEAGRĂ, ASEM
oxana.barbaneagra@ase.md
ORCID: 0009-0008-2567-0170
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.007>

Articolul abordează problemele legate de migrația și reintegrarea migranților în Republica Moldova, din ultimul deceniu. Guvernul Republicii Moldova a manifestat un interes crescut față de diasporă și politicile migraționale, elaborând strategii și politici privind migrația. Cu toate acestea, se remarcă că soluțiile propuse s-au concentrat, în mod special, pe migranții efectivi, neglijând migranții potențiali și optimizarea procesului de migrație. De asemenea, se observă că politicile de reintegrare ale migranților în Republica Moldova au avut, în mare parte, un caracter informativ, concentrându-se pe un nivel individual și oferind servicii și instrumente de reintegrare pentru cetățeni, dar nu și pentru comunități. Articolul menționează instituționalizarea Mecanismului de coordonare a politicii de stat în domeniul Diasporei, Migrației și Dezvoltării în Republica Moldova și includerea subiectului reintegrării migranților drept o prioritate pe agenda Guvernului.

Cuvinte-cheie: migrație de revenire, politici migraționale, diaspora, piața muncii, capital uman.

JEL: J11, J18, J24.

Introducere

Migrația este un fenomen caracteristic Republicii Moldova, având multiple consecințe demografice, sociale, culturale și economice. Potrivit estimărilor oficiale ale Biroului Național de Statistică, în anul 2019, circa 1 milion de persoane cu vârsta de 15+ ani lucrau sau erau în căutare de lucru peste hotare, iar în anul 2020, numărul migranților internaționali din țara noastră

THE IMPACT OF PUBLIC POLICIES ON RETURN MIGRATION AND HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Assoc. Prof. PhD Oxana BARBANEAGRA, ASEM
oxana.barbaneagra@ase.md
ORCID 0009-0008-2567-0170
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.007>

The article addresses the issues related to migration and reintegration of migrants in the Republic of Moldova in the last decade. The Government of the Republic of Moldova has shown an increased interest in diaspora and migration policies, developing strategies and policies on migration. However, it is noted that they are mainly focused on actual migrants, neglecting potential migrants and optimizing the migration process. It is also mentioned that the reintegration policies of migrants in the Republic of Moldova were mostly informative, focusing on the individual level and providing reintegration services and tools for citizens, but not for communities. The article mentions the institutionalization of the State Policy Coordination Mechanism in the field of Diaspora, Migration and Development in the Republic of Moldova and the inclusion of the reintegration of migrants on the government's agenda as a priority.

Keywords: return migration, migration policies, diaspora, labour market, human capital.

JEL: J11, J18, J24.

Introduction

Migration is a characteristic phenomenon for the Republic of Moldova with multiple demographic, social, cultural and economic consequences. According to the official estimates of the National Bureau of Statistics, in 2019, about 1 million people aged 15+ were working or looking for work abroad, and in 2020, international migrants in our country were estimated at about 1,150,000 persons of just over 4 million inhabitants, i.e. 28.7% of the total population [2].

se estima la circa 1.150.000 persoane, populația fiind de puțin peste 4 milioane de locuitori, adică 28,7 % din populația totală [2].

Studiile istorice privind fenomenul migrației din Republica Moldova evidențiază un flux ridicat al acesteia începând cu anul 1990, care s-a accelerat începând cu anul 2000. „În perioada anilor 2000-2020, numărul de migranți a crescut constant, într-un ritm de aproximativ 100.000 de persoane o dată la cinci ani (până la 248.000 în perioada 2015-2020). Ținând cont de faptul că, simultan cu depopularea, rata fertilității a fost scăzută, procentul de migranți internaționali a crescut cu 2-3% o dată la cinci ani (și cu 6,3% în ultimii cinci ani), iar pandemia de COVID-19 a accentuat această tendință” [2].

Pe de o parte, emigrarea forței de muncă amplifică presiunile demografice, inclusiv asupra pieței forței de muncă și duce la risipirea capitalului uman, stagnarea capitalului social și creșterea numărului de copii și vârstnici abandonati. Pe de altă parte, trebuie de luat în considerare și avantajele acestui fenomen: mobilitatea umană, scoaterea familiilor din sărăcie, acumularea de economii, noi deprinderi și cunoștințe – toate acestea transformând migrații într-un capital uman puternic, cu competențe profesionale, valori și resurse financiare, care poate fi direcționat spre dezvoltarea societății. Potențialul diasporei poate fi valorificat prin crearea de politici guvernamentale sustenabile privind realizarea, aplicarea și protejarea la maxim a drepturilor și intereselor cetățenilor Republicii Moldova stabiliți peste hotare, prin crearea condițiilor favorabile pentru investirea în țară a mijloacelor obținute de către cetățenii aflați la muncă peste hotare, precum și prin oferirea unor condiții optime, care i-ar motiva să revină în țară, precum și încadrarea lor ulterioară pe piața muncii și în mediul de afaceri.

Migrația masivă a avut și continuă să aibă două efecte socioeconomice principale. Pe de o parte, urmărim impactul uriaș al remitențelor asupra creșterii economice și a condițiilor de viață ale populației, iar pe de altă parte, se manifestă impactul negativ – deteriorarea generală a dezvoltării capitalului uman la nivel național (din perspectiva exodului creierelor, a îmbătrânirii structurii populației și a reducerii motivației de a munci). Unele ramuri ale eco-

Historical studies on the migration phenomenon in the Republic of Moldova highlight a high migration flow starting in 1990, which accelerated starting with 2000. “During the years 2000-2020, the number of migrants increased constantly, at a rate of approximately 100,000 people once every five years (up to 248,000 in the period 2015-2020). Bearing in mind that, simultaneously with depopulation, the fertility rate has been low, the percentage of international migrants has increased by 2-3% every five years (and by 6.3% in the last five years), and the COVID-19 accentuated this tendency” [2].

On the one hand, labour emigration amplifies the demographic pressures, including on the labour market and leads to the dissipation of human capital, the weakening of social capital and the increase in the number of abandoned children and elderly people. On the other hand, the good side of this phenomenon should also be mentioned: human mobility, lifting families out of poverty, accumulating savings, new skills and knowledge – all of this transforming migrants into a powerful potential, with professional skills, human abilities and resources financial, which can be directed towards the development of society. The potential of the diaspora can be harnessed through the creation of sustainable government policies regarding the achievement, application and maximum protection of the rights and interests of the citizens of the Republic of Moldova settled abroad, the creation of favourable conditions for the investment in the country of the means obtained by the citizens working abroad, as well as by creating the conditions for the return of Moldovan citizens to the country and their placement on the labour market, as well as in the business environment.

Massive migration had and continues to have two main socioeconomic effects. On the one hand, we observe the huge impact of remittances on economic growth and the living conditions of the population, and, on the other hand, the negative impact is manifested – the general deterioration of the development of human capital at the national level (from the perspective of the brain drain, the ageing of the population structure and the reduction of motivation to work). Some branches of the national economy, such as the health and education sectors, are

nomiei naționale, cum ar fi sectorul sănătății și cel al învățământului sunt îndeosebi afectate, impactul migrației fiind unul dăunător asupra disponibilității profilurilor profesionale din aceste domenii.

Treptat, migrații au început să revină în țară, iar acest fenomen a devenit cunoscut drept „migrație de revenire”. Valorificarea potențialului financiar și uman al diasporei (persoanelor emigrate) este strâns legată de procesul de stimulare a revenirilor și facilitează reintegrarea socială a cetățenilor Republicii Moldova. Diaspora, ca beneficiar și partener, aduce, pe de o parte, capital uman, intelectual și economic și reprezintă o resursă esențială pentru dezvoltarea și modernizarea țării, iar, pe de altă parte, poate beneficia de politicile publice care îi sunt destinate. Procesul revenirii îl pune pe cetățean în fața aceluiași dificultăți și provocări ca și procesul plecării. Cetățenii care se întorc acasă nu au un loc de muncă, întâmpină impedimente în obținerea și recunoașterea diplomelor, calificărilor obținute în alte țări, inclusiv în procesul de deschidere a unei afaceri, înmatricularea copiilor în procesul educațional etc. Statul trebuie să sprijine eforturile acestora de a se reintegra în societate, de a redeveni persoane active în Republica Moldova [5].

În prezent, stimularea migrației de revenire reprezintă un punct strategic al politicilor publice promovate de către țara noastră.

Metode de cercetare aplicate

Studiul se bazează pe utilizarea metodelor fundamentale de cercetare, precum *analiza și sinteza, inducția și deducția analitică*. Analiza politicilor publice existente în sprijinirea migrației de revenire și a dezvoltării capitalului uman, au permis identificarea unor domenii care nu au fost acoperite de cadrul politicilor publice. Aplicând deducția analitică, a fost posibilă constatarea abordării insuficiente a rolului diasporei în elaborarea politicilor publice privind migrația și migrația de revenire.

Rezultate și discuții

În perioada ultimului deceniu, Republica Moldova a demonstrat „un interes sporit față de diasporă și politicile migraționale, elaborând o serie de documente strategice, creând Mecanismul abordării integrate a domeniului Diasporei, Migrației și Dezvoltării (DMD) și implementând

particularly affected, the impact of migration being a harmful one on the availability of professional profiles in these fields.

Migrants gradually began to return to the country, and this phenomenon became known as “return migration”. Capitalizing on the financial and human potential of the diaspora (emigrants) is closely related to the process of stimulating returns and facilitating the reintegration of citizens of the Republic of Moldova. The Diaspora, as a beneficiary and partner, brings, on the one hand, human, intellectual and economic capital and represents an essential resource for the development and modernization of the country, and, on the other hand, it can benefit from the public policies intended for it. The process of returning puts the citizen in front of the same difficulties and challenges as the one of departure. Citizens who return home do not have a job, encounter impediments in obtaining and recognizing diplomas, qualifications obtained in other countries, including in the process of opening a business, enrolling children in the educational process, etc. The state must support their efforts to reintegrate into society, to become active persons again in the Republic of Moldova [5].

Currently, the stimulation of return migration represents a strategic point of the public policies promoted by our country.

Applied research methodology

The study is based on the use of fundamental research methods such as *analysis and synthesis, induction and analytical deduction*. The analysis of existing public policies in support of return migration and the development of human capital, allowed the identification of some areas, which were not covered by public policies. Applying the analytical deduction, it was possible to find the insufficient approach to the role of the diaspora in the elaboration of public policies regarding migration and return migration.

Results and discussions

Over the last decade, the Republic of Moldova has demonstrated “an increased interest in diaspora and migration policies, elaborating a series of strategic documents, creating the Mechanism for the Integrated Approach to Diaspora, Migration and Development (DMD) and implementing a series of policy instruments and programs specific to the field” [5].

o serie de instrumente de politici și programe specifice domeniului” [5].

Pornind de la importanța și impactul migrației pentru țară, Republica Moldova a dezvoltat o serie de strategii și politici privind migrația, inclusiv migrația de revenire, deși acestea, de cele mai multe ori, s-au concentrat pe migranții efectivi și mai puțin pe migranții potențiali, atât în ceea ce privește prevenirea fenomenului, cât și din perspectiva optimizării procesului de migrație.

Strategia națională în domeniul migrației și azilului pentru anii 2011-2020 integrează obiectivul de facilitare a revenirii lucrătorilor migranți și reintegrării lor economice și sociale prin măsuri relevante, care constau în a oferi emigranților informația necesară referitoare la posibilitățile de revenire, la necesitățile pieței de muncă, la dreptul și accesul la serviciile publice [7]. Totodată, documentul strategic prevede elaborarea programelor de formare profesională și de dezvoltare a competențelor antreprenoriale pentru lucrătorii migranți reveniți, promovarea reintegrării lucrătorilor migranți reveniți în țară prin consilierea și susținerea în recunoașterea calificărilor obținute, și inițierea propriilor afaceri. În vederea implementării strategiei, a fost elaborat și Planul de acțiuni privind stimularea reîntoarcerii și reintegrării lucrătorilor migranți moldoveni pentru anii 2016-2020.

Printre cele mai reușite măsuri ale strategiei putem menționa:

- implementarea unor programe și politici pentru stimularea revenirii migranților în Republica Moldova;
- furnizarea de sprijin și asistență în procesul lor de reintegrare în societatea moldovenească;
- promovarea oportunităților de angajare și de antreprenariat în țară pentru migranții reveniți;
- îmbunătățirea accesului la serviciile sociale și facilitarea recunoașterii diplomelor și calificărilor obținute în străinătate.

Totodată, pot fi identificate și unele lacune pe segmentul migrației de revenire:

- insuficiența resurselor și alocărilor bugetare pentru a susține în mod eficient procesul de revenire și reintegrare a migranților;

Starting from the importance and impact of migration for the country, the Republic of Moldova has developed a series of strategies and policies regarding migration, including return migration, although these have mostly focused on actual migrants, and less on potential migrants, both in terms of prevention and optimization of the migration process.

The national strategy in the field of migration and asylum for the years 2011-2020 integrates the objective of facilitating the return of migrant workers and their economic and social reintegration through relevant measures to provide emigrants with information about the possibilities of return, the needs of the labour market, the right and access to public services [7]. At the same time, the strategic document provides for the development of professional training programs and the development of entrepreneurial skills for returned migrant workers, the promotion of the reintegration of returned migrant workers in the country through counselling and support in recognizing the qualifications obtained and starting their own businesses. In order to implement the strategy, the Action Plan on stimulating the return and reintegration of Moldovan migrant workers for the years 2016-2020 was also developed.

Among the most successful measures of the Strategy we can mention:

- implementation of programs and policies to stimulate the return of migrants to the Republic of Moldova;
- providing support and assistance to returned migrants in their process of reintegration into Moldovan society;
- promoting employment and entrepreneurship opportunities in the country for returned migrants;
- improving access to social services and facilitating the recognition of diplomas and qualifications obtained abroad.

At the same time, some gaps in the segment of return migration can be identified:

- insufficient resources and budget allocations to effectively support the return and reintegration process of migrants;
- lack of an integrated and coordinated approach in managing the return process

- lipsa unei abordări integrate și coordonate în gestionarea procesului de revenire și în furnizarea de servicii adecvate pentru migrații reveniți;
- dificultăți în identificarea și valorificarea oportunităților economice și profesionale pentru indivizii care se reîntorc acasă;
- informarea asimetrică a migraților cu privire la oportunitățile și sprijinul disponibil pentru reintegrare.

Strategia națională „Diaspora 2025”, împreună cu planul său de acțiuni pentru perioada 2016-2018, determină cadrul general pentru asigurarea coerenței politicilor statului și implementarea unei viziuni comune a Guvernului cu privire la diasporă, migrație și dezvoltare (DMD), stabilește obiectivele specifice și inițiativele strategice, indicatorii de evaluare și monitorizare, precum și rezultatele preconizate. Planul de acțiuni stabilește 4 obiective specifice:

- a) elaborarea și dezvoltarea cadrului strategic și operațional al domeniului DMD;
- b) asigurarea drepturilor diasporei și consolidarea încrederii;
- c) mobilizarea, valorificarea și recunoașterea potențialului uman al diasporei;
- d) implicarea directă și indirectă a diasporei în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova [6].

Planul de acțiuni pentru anii 2016-2018 al strategiei este echilibrat și realizabil, cu impact cumulativ pozitiv, care derivă direct din obiectivele și prioritățile pe termen mediu, ținând cont de resursele bugetare disponibile și suportul partenerilor de dezvoltare. Planul național de acțiuni pentru reintegrarea migraților care se întorc în țară, pentru perioada 2018-2020, este derularea Planului de acțiuni întreprinse în acea perioadă și stabilește trei obiective principale:

- 1) îmbunătățirea cadrului instituțional pentru informarea și promovarea reintegrării cetățenilor moldoveni întorși din străinătate;
- 2) asigurarea reintegrării sociale a cetățenilor reveniți în patrie;
- 3) sprijinirea reintegrării economice a cetățenilor reveniți în țară [6].

Strategia națională „Diaspora 2025” contribuie la creșterea cooperării între Guvern, autoritățile publice locale, societatea civilă și mem-

and providing adequate services for returned migrants;

- difficulties in identifying and capitalizing on economic and professional opportunities for returned migrants;
- asymmetric information of migrants about the opportunities and support available for return and reintegration.

The national strategy “Diaspora 2025” together with its action plan for the period 2016-2018, determines the general framework for ensuring the coherence of state policies regarding the diaspora and the implementation of a common vision of the Government on diaspora, migration and development (DMD), establishes specific objectives and strategic initiatives, evaluation and monitoring indicators, as well as expected results. Action plan sets 4 specific objectives:

- a) elaboration and development of the strategic and operational framework of the DMD field;
- b) ensuring the rights of the diaspora and strengthening trust;
- c) mobilization, capitalization and recognition of the human potential of the diaspora;
- d) the direct and indirect involvement of the diaspora in the sustainable economic development of the Republic of Moldova [6].

The action plan for the years 2016-2018 of the strategy is balanced and achievable, with positive cumulative impact, which derives directly from the medium-term objectives and priorities, taking into account the available budgetary resources and the support of development partners. The national action plan for the reintegration of returning migrants for the period 2018-2020 follows the Action Plan for the years 2016-2018 and establishes three main objectives:

- 1) improving the institutional framework for informing and promoting the reintegration of Moldovan citizens returned from abroad;
- 2) ensuring the social reintegration of citizens returned from abroad;
- 3) supporting the economic reintegration of citizens returned from abroad [6].

The national strategy “Diaspora 2025” comes to contribute to the increase of cooperation between the government, local public authorities, civil society and members of the diaspora,

brii diasporei, prin îmbunătățirea și extinderea abordării transversale în ceea ce privește DMD.

De rând cu actele strategice menționate anterior, problemele migrației sunt abordate și în alte documente de politică mai ample, precum noua Strategie Națională de Dezvoltare „Moldova 2030”, aliniată la Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă a ONU, care înlocuiește Strategia Națională de dezvoltare pentru 2020; Strategia Națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”, care indică direcțiile de dezvoltare a țării pe termen lung, Planul de acțiuni al Strategiei Naționale privind ocuparea forței de muncă pentru perioada 2017-2021, care se axează pe valorificarea potențialului migrației de a sprijini dezvoltarea durabilă; Programul de activitate al Guvernului „Moldova vremurilor bune”, care include un capitol „Politici pentru Diasporă”. Mai mult ca atât, este important de evidențiat că una din prioritățile de bază, care se regăsește în Cadrul bugetar pe termen mediu pentru perioada anilor 2022-2024, se referă la fortificarea mecanismului de cooperare cu diaspora. Un element cheie al interacțiunii Guvernului cu Diaspora îl reprezintă diferitele mecanisme participative, care au drept scop promovarea participării diasporei în procesele publice, politice, economice, sociale și culturale din Republica Moldova.

Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2030”, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 377 din 2020, abordează problemele migranților reveniți acasă din punct de vedere al reintegrării eficiente a acestora pe piața muncii, prin recunoașterea cunoștințelor și a calificărilor dobândite, precum și valorificarea acestora pentru dezvoltarea economică durabilă a țării. Printre acțiunile prioritare pentru atingerea acestor obiective identificăm următoarele:

1. Reintegrarea eficientă a persoanelor întoarse de peste hotare și valorificarea potențialului diasporei în materie de competențe și calificări;
2. Investirea în soluțiile care facilitează absorbirea (valorificarea) competențelor profesionale, la toate nivelurile, obținute peste hotare de către cetățenii respectivi, în vederea integrării pe piața muncii a resursei umane reîntoarse acasă;

by improving and expanding the transversal approach regarding DMD.

Along with the previously mentioned strategic documents, migration issues are also addressed by other broader policy documents, such as the new National Development Strategy “Moldova 2030”, aligned with the 2030 Agenda for sustainable development of the UN, which replaces the National Development Strategy for 2020; The action plan of the National Employment Strategy for the period 2017-2021, which focuses on harnessing the potential of migration to support sustainable development; The activity program of the Government “Moldova vremurilor bune”, which includes a chapter “Policies for the Diaspora”. More than that, it is important to highlight that one of the basic priorities, which can be found in the medium-term budgetary framework for the period 2022-2024, refers to the strengthening of the cooperation mechanism with the diaspora. A key element of the Government’s interaction with the Diaspora is various participatory mechanisms, which aim to promote the participation of the Diaspora in public, political, economic, social and cultural processes in the Republic of Moldova.

The “Moldova 2030” National Development Strategy, approved by Government Decision no. 377 of 2020 addresses the problems of migrants who have returned home from the point of view of their effective reintegration into the labour market by recognizing the knowledge and qualifications acquired, as well as capitalizing on them for the sustainable economic development of the country. Among the priority actions to achieve this objective, we identify:

1. The effective reintegration of people returned from abroad and capitalizing on the potential of the diaspora in terms of skills and qualifications;
2. Investing in solutions that facilitate the absorption (utilization) of professional skills, at all levels, obtained abroad for full employment on the labour market of labour force returned from abroad and immigrants;
3. Promoting the transfer of knowledge and skills of the diaspora and migrants by establishing partnerships between local

3. Promovarea transferului de cunoștințe și de competențe ale diasporei și migranților, prin constituirea parteneriatelor dintre autoritățile publice locale, comunități, diasporă și asociațiile de băștinași. Totodată, pentru asigurarea implementării eficiente a Strategiei „Moldova 2030”, dar și pentru realizarea proceselor de monitorizare și evaluare, aceasta prevede ca toate documentele de politici viitoare să includă analiza impactului migrației și, ulterior, să integreze dimensiunile migrației în planificarea sectorială [8].

Este de remarcat că politicile Republicii Moldova, de până în anul 2017, de reintegrare ale migranților pe piața națională a muncii și valorificarea capitalului uman al diasporei, pentru dezvoltarea durabilă a țării, au avut mai mult un caracter de informare a diasporei asupra oportunităților economice existente în țară. Fiind „concentrate la nivel central, politicile de reintegrare au privit migrația de revenire la nivel individual, oferind servicii și instrumente de reintegrare pentru cetățeni și nu pentru comunități” [5].

În acest sens, există modele de bune practici privind reintegrarea migranților și implicarea acestora în dezvoltarea comunității, care funcționează cu suportul partenerilor de dezvoltare, însă doar la nivel individual, fără să producă un impact major la nivel național.

În septembrie 2017, Guvernul Republicii Moldova a instituționalizat Mecanismul de coordonare a politicii de stat în domeniul DMD, cu scopul de a consolida comunicarea și coordonarea la nivelul Autorităților Publice Centrale (APC) și Autorităților Publice Locale (APL), în ceea ce privește realizarea obiectivelor strategice ale politicii de stat în domeniul DMD, pentru maximizarea impactului pozitiv al dezvoltării social-economice sustenabile naționale și minimizare a efectelor negative asociate fenomenului migrației. Subiectul reintegrării migranților reînțorși a fost inclus pe agenda Guvernului drept o prioritate, fiind reflectat într-o serie de strategii naționale și planuri de acțiuni.

Analiza Planului de acțiuni privind reintegrarea cetățenilor Republicii Moldova întorși de peste hotare (2017-2020) al Strategiei Naționale pentru ocuparea forței de muncă pentru perioada 2017-2021, dar și a indicatorilor respectivi, a

public authorities, communities, diaspora and native associations. At the same time, in order to ensure the effective implementation of the “Moldova 2030” Strategy, as well as the implementation of the monitoring and evaluation processes, the Strategy provides that all future policy documents include the analysis of the impact of migration and, subsequently, integrate the dimensions of migration into sectoral planning [8].

It is worth noting that the policies of the Republic of Moldova for the reintegration of migrants on the labour market in our country and the valorization of the human capital of the diaspora for the sustainable development of the country until 2017 had more the character of informing the diaspora about the economic opportunities existing in the country. Being “concentrated at the central level, reintegration policies looked at return migration at the individual level, offering services and reintegration tools for citizens and not for communities” [5].

In this sense, there are models of good practices regarding the reintegration of migrants and their involvement in community development, which work with the support of development partners, but at an individual level, without producing a significant impact at the national level.

In September 2017, the Government of the Republic of Moldova institutionalized the State Policy Coordination Mechanism in the field of DMD, with the aim of strengthening communication and coordination at the Central Public Authorities (CPA) and Local Public Authorities (LPA) level regarding the achievement of the strategic objectives of the state policy in the field of DMD, in order to maximize the positive impact of sustainable national socio-economic development and minimizing the negative effects associated with the phenomenon of migration. The reintegration of returned migrants has been included on the Government’s agenda as a priority, being reflected in a series of national strategies and action plans.

The analysis of the Action Plan regarding the reintegration of citizens of the Republic of Moldova returned from abroad (2017-2020) of the National Strategy for employment for the period 2017-2021, but also of the respective

demonstrat că pentru sub-domeniul Reintegrare este nevoie ca țara noastră să extindă și să creeze un nou sistem sau mecanism de stimulare a veniturilor și de reintegrare sustenabilă a migraților reînțorși. Ca urmare, în septembrie 2021, BRD-ul a inițiat elaborarea proiectului Hotărârii de Guvern cu privire la aprobarea Programului național de stimulare a veniturilor și de facilitare a reintegrării cetățenilor Republicii Moldova, implicați în procesul de migrație, pentru anii 2022-2026.

Programul național de stimulare a veniturilor și facilitare a (re)integrării cetățenilor Republicii Moldova, implicați în procesul de migrație, pentru anii 2022-2026, a fost elaborat în scopul dezvoltării și promovării unei politici de stat coerente și multidimensionale, care să faciliteze atingerea obiectivelor enunțate chiar în denumirea programului (*în continuare* – Program).

Programul sus-menționat a fost elaborat în conformitate cu prevederile Programului de activitate al Guvernului pentru anii 2021-2025 „Moldova vremurilor bune” și Strategiei naționale „Diaspora 2025”, având ca obiectiv general planul ca Republica Moldova să dispună către anul 2026 „...de un sistem coerent și de o sinergie (comprehensivă și eficientă) de stimulare a revenirii și de facilitare a (re)integrării cetățenilor afectați de migrație, prin asigurarea întregului ciclu de politici, servicii și produse în domeniu, și să fie implementate instrumente sustenabile de asistență și suport, astfel încât, cel puțin 10% dintre cetățenii aflați în străinătate să exprime intenția fermă de revenire și cel puțin 50% din cetățenii reveniți să fie reintegrați” [5].

Programul a fost dezvoltat pe o perioadă de 5 ani și conține un Plan de acțiuni pentru 2022-2026. Planul de acțiuni va fi revizuit după 3 ani și adaptat în funcție de nevoile cetățenilor care au revenit din străinătate, ale familiilor acestora, precum și ale comunităților în care se întorc. Pentru implementarea eficientă a Programului, Planul de acțiuni oferă flexibilitate în analiză și adaptare constantă la provocările cu care se confruntă Republica Moldova. În procesul de elaborare a Programului a fost asigurată relația și sinergia dintre domeniile de politică identificate: protecție socială, sănătate, educație, muncă, dezvoltare locală, mediu de afaceri etc.

indicators, demonstrated that for the Reintegration sub-field it is necessary that the Republic of Moldova expand and create a new system or mechanism to stimulate returns and sustainable reintegration of returned migrants. As a result, in September 2021 the BRD initiated the drafting of the government decision regarding the approval of the National Program to stimulate returns and facilitate the reintegration of citizens of the Republic of Moldova involved in the migration process for the years 2022-2026.

The national program to stimulate returns and facilitate the (re)integration of citizens of the Republic of Moldova involved in the migration process for the years 2022-2026 was developed in order to develop and promote a coherent and multidimensional state policy to ensure returns and facilitate the reintegration of citizens The Republic of Moldova involved in the migration process (*hereinafter* Program).

The above mentioned Program was developed in accordance with the provisions of the Government’s Activity Program for the years 2021-2025 “Moldova vremurilor bune”, the National Strategy “Diaspora 2025”, with the general objective that the Republic of Moldova has by 2026 “...a coherent system and synergy (comprehensive and efficient) to stimulate the return and facilitate the (re)integration of citizens affected by migration, by ensuring the entire cycle of policies, services and products in the field and implementing sustainable assistance and support tools, so that at least 10% of citizens abroad to express their firm intention to return and at least 50% of returned citizens to be reintegrated” [5].

The Program was developed over a period of 5 years and contains an Action Plan for 2022–2026. The action plan will be reviewed after 3 years and adapted according to the needs of citizens who have returned from abroad, their families, as well as the communities to which they return. For the effective implementation of the Program, the Action Plan offers flexibility in analysis and constant adaptation to the challenges faced by the Republic of Moldova. In the process of developing the Program, the relationship and synergy between the identified policy areas was ensured: social protection, health, education, work, local development, business environment, etc.

Programul este corelat și la Obiectivele de Dezvoltare Durabilă și Agenda 2030, care prevăd o abordare echitabilă pentru diversele categorii de cetățeni, inclusiv migranți, însoțită de instrumentele și mecanismele-cheie pentru realizarea creșterii economice și bunăstării populației din țară.

De cele mai dese ori, beneficiile migrației sunt luate în considerare, în special, sub formă de remitențe către țara de origine, dar acest lucru nu este corect, deoarece migranții constituie o sursă de diversificare culturală, fiind foarte activi din punct de vedere economic și contribuie la inovare și creșterea economică. Deci, migrația trebuie abordată ca o parte inerentă a dezvoltării durabile a Republicii Moldova.

Obiectivele specifice ale *Programului* sunt: „1. Consolidarea cadrului instituțional și de politici prin eficientizarea mecanismelor de coordonare și cooperare la nivel național în domeniul revenirii și (re)integrării; 2. Garantarea respectării drepturilor sociale și promovarea integrării în comunitate a persoanelor revenite și a familiilor acestora prin asigurarea accesului la educație, sănătate și alte servicii publice; 3. Facilitarea reintegrării și sporirea oportunităților economice a persoanelor revenite de peste hotare, prin atragerea investițiilor, dezvoltarea spiritului antreprenorial și de noi competențe, angajării în câmpul muncii, crearea noilor programe de suport; 4. Asigurarea accesului migranților reveniți și a familiilor acestora la mecanisme eficiente de informare, comunicare și participare efectivă în viața publică la nivel național/local prin organizarea campaniilor de informare pe diverse tematici actuale” [5].

Programul a fost elaborat pentru implementarea eficientă și de impact a *Strategiei Naționale „Diaspora 2025”*, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 200/2016, având în vedere obiectivele specifice nr. 3 și nr. 4, după cum urmează: Mobilizarea, valorificarea și recunoașterea potențialului uman al diasporei și Implicarea directă și indirectă a diasporei în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova.

Totodată putem scoate în evidență și unele lacune ale *Programului*, cum ar fi:

- *Promovarea insuficientă a Programului*: unii migranți reveniți pot să nu fie suficient de informați despre existența pro-

The *Program* is also linked to the Sustainable Development Goals and the 2030 Agenda, which provide for an equitable approach for various categories of citizens, including migrants, accompanied by the tools and mechanisms – key to achieving people-centered economic growth.

Most often, the benefits of migration are considered mainly in the form of remittances to the country of origin, but this is not correct, because migrants are a source of cultural diversification, being very active from an economic point of view and contributing to innovation and economic growth. So, migration must be approached as an inherent part of the sustainable development of the Republic of Moldova.

The specific objectives of the *Program* are: “1. Consolidation of the institutional and policy framework and the efficiency of coordination and cooperation mechanisms at the national level in the field of return and (re)integration; 2. Guaranteeing respect for social rights and promoting community integration of returnees and their families by ensuring access to education, health and other public services; 3. Facilitating the reintegration and increasing the economic opportunities of people returned from abroad, by attracting investments, developing the entrepreneurial spirit and new skills, employment in the labour field, creating new support programs; 4. Ensuring the access of returned migrants and their families to effective mechanisms of information, communication and effective participation in public life at the national/local level by organizing information campaigns on various current topics” [5].

It should be mentioned that the *Program* was developed for the effective and impactful implementation of the *National Strategy “Diaspora 2025”* approved by Government Decision no. 200/2016, considering the specific objectives no. 3 and no. 4, as follows: Mobilization, capitalization and recognition of the human potential of the diaspora and Direct and indirect involvement of the diaspora in the sustainable economic development of the Republic of Moldova.

At the same time, we can highlight some gaps in the *Program*, such as:

- *Insufficient promotion of the Program*: Some return migrants may not be suffi-

gramului și despre beneficiile acestuia, ceea ce poate afecta aderarea și participarea lor la program;

- *Dificultăți în furnizarea de servicii de calitate:* programul poate întâmpina dificultăți în asigurarea serviciilor de calitate, adaptate nevoilor specifice ale migranților reveniți și familiilor lor în procesul de reintegrare;
- *Lipsa unei abordări integrate și coordonate:* absența unei abordări integrate și coordonate între entitățile și instituțiile implicate în *program*, poate crea dificultăți în furnizarea unor servicii coerente și eficiente pentru migranții reveniți.

Având în vedere impactul fluxurilor de migrație asupra societății și a economiei moldovenești, Guvernul a adoptat o serie de programe și proiecte menite să stimuleze întoarcerea cetățenilor săi și să creeze condiții pentru reintegrarea acestora. Diaspora a fost plasată pe agenda prioritară a Guvernului, iar cadrul politicilor privind migrația de revenire a lansat cooperarea interinstituțională la nivel central și local, care a schimbat vectorul politicii de stat în acest domeniu. Totuși, politicile de reintegrare de până în 2017 au avut mai mult un caracter de informare al diasporei asupra oportunităților existente în țară. În deosebi, politicile de reintegrare au privit migrația de revenire la nivel individual, oferind servicii și instrumente de reintegrare pentru cetățeni și nu pentru comunități. Remarcăm însă, că și la nivelul comunităților s-au înregistrat bune practici și inițiative, cu suportul partenerilor de dezvoltare, pentru reintegrarea cetățenilor întorși acasă și implicarea lor în dezvoltarea comunității. Însă impactul politicilor este mai scăzut decât se aștepta inițial, fapt ce se datorează nivelului scăzut de informare și cunoaștere despre acestea.

Intervenții în formarea profesională a migranților reveniți în țară

În Programul național de stimulare a revenirilor și facilitare a (re)integrării cetățenilor Republicii Moldova este menționat că numărul „beneficiarilor programelor de formare continuă orientate spre nevoile cetățenilor Republicii Moldova reîntorși de peste hotare în anul 2020 a fost de 1605 de persoane reîntoarse și înregistrate cu statut de șomer. Totodată, în 2020 au fost

ciently informed about the existence of the program and its benefits, which may affect their adherence and participation in the program;

- *Difficulties in providing quality services:* the *program* may experience difficulties in providing quality services adapted to the specific needs of returned migrants and their families in the reintegration process;
- *Lack of an integrated and coordinated approach:* the absence of an integrated and coordinated approach between the various entities and institutions involved in the *program* can create difficulties in providing coherent and efficient services for returned migrants.

Taking into consideration the impact of migration flows on the Moldovan society and economy, the Government adopted a series of programs and projects aimed at stimulating the return of its citizens and creating conditions for their reintegration. Diaspora was placed on the priority agenda of the government, and the framework of return migration policies launched inter-institutional cooperation at central and local level, which changed the vector of state policy in this field. However, the reintegration policies until 2017 had more of a character of informing the diaspora about the opportunities existing in the country. In particular, reintegration policies have looked at return migration at the individual level, providing reintegration services and tools for citizens rather than communities. We note, however, that good practices and initiatives have also been registered at the community level, with the support of development partners, for the reintegration of citizens returned home and their involvement in community development. But the impact of the policies is lower than expected, which is due to the low level of information and knowledge about them.

Interventions in the professional training of migrants returned to the country

In the national Program to stimulate returns and facilitate the (re)integration of citizens of the Republic of Moldova, it is mentioned that the number of “beneficiaries of continuous training programs oriented towards the needs of citizens of the Republic of Moldova returned from abroad in 2020 was 1,605 persons returned

autorizate spre funcționare 38 de programe de formare continuă. În anul 2020, un număr de 47 de persoane și-au validat competențele în contexte de educație non formală și informală, instituite în cadrul centrelor de validare și certificare a competențelor non formale instituite în cadrul Centrului de Excelență în Construcții și Centrului de Excelență în Servicii și Prelucrarea Alimentelor; în anul 2021, deja, aproximativ 300 persoane au făcut uz de mecanismul de validare și certificare a competențelor non formale” [5].

Reintegrarea prin formare în domeniul inițiativelor de afaceri și al antreprenoriatului constituie domeniul de intervenție a statului cu cel mai mare succes. De fapt, programele de susținere a inițiativelor inovative și de afaceri ale diasporei și migranților reînțorși constituie acțiuni prioritare ale Strategiei naționale „Diaspora-2025”. Astfel, au fost implementate un șir de programe, precum Programul de Atragere a Remitențelor în Economie „PARE 1 + 1” (2010-2021); Programul „START pentru Tineri: o afacere durabilă la tine acasă” (2018-2021), Programul „Femei în Afaceri pentru abilitarea femeilor” (2016-2022); Programul de formare profesională continuă – Managementul afacerilor eficiente (implementat din 2011); Programul de ajutor pentru reintegrarea cetățenilor moldoveni reveniți din Franța (implementat în perioada 2018-2019); Programul guvernamental Diaspora Acasă Reușește „DAR 1+3” (2019-2025) este în curs de implementare [1].

Programul „PARE 1+1” s-a dovedit a fi unul dintre cele mai de succes pentru reintegrarea și valorificarea beneficiilor migrației, reușind să mobilizeze în 10 ani peste 1 mld. de lei în formă de investiții în economie. Prin acest program „pe parcursul anului 2020 au fost acordate consultații pentru 3694 persoane, 201 persoane au beneficiat de instruirii și 187 proiecte investiționale au fost aprobate spre finanțare” [5]. Din totalul întreprinderilor acceptate spre finanțare, 73 afaceri (39,0%) sunt create de lucrătorii migranți, care s-au întors de peste hotare, iar 114 (61,0%) întreprinderi fiind constituite de către rudele de gradul 1 ale migranților.

Însă, implementarea acestui Program a evidențiat anumite subtilități și provocări, cum ar fi: insuficiența forței de muncă și calificarea scăzută a acesteia; insuficiența culturii antre-

and registered with unemployment status. At the same time, in 2020, 38 continuous training programs were authorized to operate. In 2020, a number of 47 people validated their skills in non-formal and informal education contexts, established within the non-formal skills validation and certification centers established within the Center of Excellence in Construction and the Center of Excellence in Services and Food Processing; in 2021, already approx. 300 people made use of the non-formal skills validation and certification mechanism” [5].

Reintegration through training in the field of business initiatives and entrepreneurship is an area of government intervention with the greatest success. In fact, the programs to support the innovative and business initiatives of the diaspora and returned migrants are priority actions of the “Diaspora-2025” National Strategy. Thus, a series of programs were implemented, such as the Program for Attracting Remittances in the Economy “PARE 1 + 1” (2010-2021); “START Program for young people – A sustainable business at your home” (2018-2021), “Women in Business” Program for women’s empowerment (2016-2022); Effective Business Management continuous professional training program (implemented since 2011); The aid program for the reintegration of Moldovan citizens returned from France (implemented during 2018-2019); The government program Diaspora at home succeeds “DAR 1+3” (2019-2025) is being implemented [1].

The “PARE 1+1” program proved to be one of the most successful for the reintegration and capitalization of the benefits of migration, managing to mobilize over MDL 1 billion in the form of investments in the economy in 10 years. Through this program “during 2020, consultations were granted to 3694 people, 201 people benefited from training and 187 investment projects were approved for financing” [5]. Out of the total number of businesses accepted for financing, 73 businesses (39.0%) are created by migrant workers, who have returned from abroad, and 114 (61.0%) businesses are created by first-degree relatives of migrants.

However, the implementation of this Program highlighted certain subtleties and challenges, such as the insufficiency of the labour force and its low qualification; insufficient entre-

prezențiale și resurselor financiare pentru creșterea afacerilor; pregătirea insuficientă a antreprenorilor în domeniul dezvoltării și gestionării eficiente a afacerii [1].

Republica Moldova participă la o serie de parteneriate internaționale multilaterale și regionale privind abordarea problemelor migrației. Un model inovativ de parteneriat, în vederea valorificării potențialului migranților în dezvoltarea economică a țării, este proiectul „Migrație și Dezvoltare Locală” (MiDL) cu suportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), în perioada 2015-2018, implementat în 38 localități din Republica Moldova. La prima fază a proiectului a fost creat mecanismul instituțional pentru implicarea continuă și eficace a migranților în dezvoltarea locală, fiind create și consolidate în acest scop 38 de Asociații de băștinași, de asemenea au fost „...puse în aplicare 55 de proiecte socioeconomice și de infrastructură, având ca beneficiari peste 316 000 de persoane (55 % din acestea fiind femei). În plus, Asociațiile de băștinași au pus în aplicare peste 300 de inițiative la scară mică și medie în localitățile vizate, cu o valoare totală de 542 000 USD, contribuțiile migranților ridicându-se la peste 40% din total. Aceste inițiative au vizat 45 000 de beneficiari” [2]. Acum se derulează etapa a doua, care are un buget dublu față de cea precedentă.

În baza programului MiDL, Biroul Relații cu Diaspora (BRD) a elaborat proiectul „DAR 1+3” cu scopul de a stimula dezvoltarea localităților. Acesta este aprobat pentru perioada 2019-2025 și implică finanțări din partea Guvernului, autorităților locale, partenerilor de dezvoltare și asociațiilor de băștinași. În anul 2020 și 2021, au fost selectate 64 proiecte în valoare de 12.8 milioane lei, din cele 136 de proiecte depuse. Proiectele care vizează dezvoltarea localităților constituie un instrument eficient pentru reîntoarcerea cetățenilor [9].

Programul de ajutor pentru reintegrarea cetățenilor reveniți, aplicat în practică cu suportul Oficiului Francez pentru imigrare și integrare (OFII), în parteneriat cu Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale (MSMPS), implementat în anii 2018-2019, a contribuit la finanțarea a circa 248 de proiecte ale cetățenilor moldoveni, care s-au reîntors voluntar din Franța, majoritatea acestora fiind în domeniul agricul-

preneurial culture and financial resources for business growth; insufficient training of entrepreneurs in the field of effective business development and management [1].

The Republic of Moldova participates in a series of multilateral and regional international partnerships regarding the approach to migration issues. An innovative partnership model regarding the exploitation of the potential of migrants in the economic development of the country is the “Migration and Local Development” (MiDL) project with the support of the United Nations Development Program (UNDP), in the period 2015-2018, implemented in 38 localities in the Republic of Moldova. In the first phase of the project, the institutional mechanism for the continuous and effective involvement of migrants in local development was created, with 38 Native Associations that have been created and consolidated for this purpose, being “...implemented 55 socioeconomic and infrastructure projects, having as beneficiaries over 316,000 people (55% of them being women). In addition, indigenous associations implemented more than 300 small and medium-scale initiatives in the targeted localities, with a total value of USD 542,000, with migrant contributions amounting to more than 40% of the total. These initiatives targeted 45,000 beneficiaries” [2]. Phase two is now under way, which has double the budget of the previous round.

Based on the MiDL program, the Diaspora Relations Office (DRO) developed the “DAR 1+3” project with the aim of stimulating the development of localities. It is approved for the period 2019-2025 and involves funding from the Government, local authorities, development partners and indigenous associations. In 2020 and 2021, 64 projects worth MDL 12.8 million were selected from the 136 submitted projects. Projects aimed at the development of localities are an effective tool for the return of citizens [9].

The aid program for the reintegration of returned citizens implemented with the support of the French Office for Immigration and Integration (OFII) in partnership with the Ministry of Health, Labour and Social Protection (MHLSP), implemented in 2018-2019, within which 248 citizen projects were financed by Moldovans, who voluntarily returned from France, most of them being in the field of agriculture: procu-

turii: procurarea utilajului agricol, creșterea bovinelor, creșterea legumelor, apicultură, fabricarea brichetelor pentru încălzire etc.

Datele din tabelul 1 denotă, în general, o dinamică pozitivă privind implementarea politicilor destinate migrației de revenire, în special, avându-se în vedere componenta de formare și instruire, însă se atestă o încetinire a procesului de implementare a activităților relevante programului guvernamental de granturi tematice „Diaspora Engagement Hub” (DEH), precum și a integrării și reintegrării migranților reveniți prin intermediul mecanismului bazat pe principiul abordării integrate a domeniului de reintegrare, la nivel central și local. În concluzie, aceste programe și măsuri necesită o ajustare și reconceptualizare, ținând cont de interesele diasporei.

ment of agricultural equipment, cattle breeding, vegetable breeding, bee-keeping, manufacturing briquettes for heating, etc.

The data in table 1 generally show a positive dynamic regarding the implementation of return migration policies, in particular, taking into account the training and training component, but there is a slowdown in the implementation process of activities relevant to the “Diaspora Engagement Hub” (DEH) government program, as well as the integration and reintegration of returned migrants through the mechanism based on the principle of the integrated approach to the field of reintegration at the central and local level. In conclusion, these programs and measures require an adjustment and re-conceptualization, taking into account the interests of the diaspora.

Tabelul 1/ Table 1

**Programe de formare și instruire pentru reintegrarea migranților reveniți în țară/
Training and training programs for the reintegration of migrants returned to the country**

Programe de formare și măsuri de reintegrare/ Training programs and reintegration measures	2016	2017	2018	2019	2020
PARE 1+1 (proiecte investiționale aprobate)/ PARE 1+1 (approved investment projects)	213	210	209	224	187
PNAET (finalizat în 2017) (persoane instruite)/ PNAET (completed in 2017) (trained persons)	210	718			
Femei în afaceri persoane instruite proiecte investiționale aprobate / Women in business trained people approved investment projects		408	408 201	364 178	295 235
Gestiunea eficientă a afacerii (GEA) (persoane instruite)/ Effective Business Management (GEA) (trained people)	2396	2156	1550	1263	2100
START pentru tineri persoane instruite proiecte investiționale aprobate/ START for young people trained people approved investment projects				988	594 269
Numărul persoanelor integrate și reintegrate prin intermediul mecanismului bazat pe principiul abordării integrate a domeniului de (re)integrare, la nivel central și local (cifră absolută, total)/ The number of people integrated and reintegrated through the mechanism based on the principle of the integrated approach to the field of (re)integration at central and local level (absolute figure, total)		1967 823	1177 375	1029 215	
----- Reintegrate în câmpul muncii (cifră absolută, total)/ Reintegrated into the workforce (absolute figure, total)					
Număr de proiecte implementate în cadrul programului guvernamental „Diaspora Engagement Hub” (DEH) (cifră absolută, total proiecte)/ Number of projects implemented within the government program “Diaspora Engagement Hub” (DEH) (absolute figure, total projects)	39	83	16	9	10

Sursa: elaborat de autor în baza [1]/ **Source:** developed by the author in the basis [1]

Programul „DEH” a fost lansat în 2016 și a avut drept scop „valorificarea potențialului uman și intelectual al diasporei, fiind destinat celor mai creativi, inventivi, energici și flexibili conaționali stabiliți în afara țării” [1]. Prin acest program se valorifica posibilitatea de a aduce acasă experiențe și expertize acumulate de-a lungul anilor peste hotare, acesta având ca scop punerea în valoare a capitalului uman al diasporei prin susținerea inițiativelor cetățenilor Republicii Moldova din străinătate și implementarea acestora în țară. Obiectivele programului vizau: „Optimizarea cadrului normativ și coordonarea politicilor de stat în domeniul DMD; motivarea și facilitarea contribuției directe a cetățenilor Republicii Moldova din străinătate și participarea activă în viața economică, socială și culturală a țării; atragerea capitalului uman și financiar voluntar al diasporei pentru implementarea proiectelor cu impact pentru dezvoltarea țării” [3].

Pentru anul 2023, Cancelaria de Stat, prin intermediul Biroului Relații cu Diaspora (BRD) a lansat un set de granturi în cadrul programului „Diaspora Engagement Hub” (DEH), destinate sub-programelor „Programul de susținere a activităților culturale și educaționale în diasporă” (100 000 MDL), „Reîntoarcerea profesională a diasporei” (40 000 MDL), „Proiecte inovative ale diasporei” (50 000 MDL) și „Subprogramul destinat tinerilor din diasporă” (50 000 MDL).

Componenta de educație și formare este una dintre cele mai importante pentru dezvoltarea capitalului uman, care, la moment, trebuie fortificată. Dezvoltarea capitalului uman constituie un domeniu prioritar privind reintegrarea migranților și acesta, la fel, necesită a fi îmbunătățit. Analizând politicile, observăm că măsurile privind educația și formarea sunt mai rar incluse în măsurile menite să sprijine migranții, în pofida potențialului pe care l-au demonstrat în sprijinirea reintegrării și, astfel, prevenirea iredării capitalului uman. Migranții, la întoarcere, se confruntă cu diverse greutăți, precum inițierea propriei afaceri, găsirea unui loc de muncă, posibilitatea de a aplica cunoștințele și ideile dobândite peste hotare etc. De aceea, sprijinirea personalizată a reintegrării, sub formă de consiliere și orientare, prin formarea competențelor, este obligatorie. Conform datelor din analiza efec-

The “DEH” program was launched in 2016 and “aimed to capitalize on the human and intellectual potential of the diaspora, being intended for the most creative, inventive, energetic and flexible nationals settled outside the country” [1]. This program capitalized on the opportunity to bring home experiences and expertise accumulated over the years abroad, with the aim of valuing the human capital of the diaspora by supporting the initiatives of citizens of the Republic of Moldova abroad and implementing them in the country. The objectives of the program aim at: “Optimization of the normative framework and coordination of state policies in the field of DMD; motivating and facilitating the direct contribution of citizens of the Republic of Moldova from abroad and active participation in the economic, social and cultural life of the country; attracting the voluntary human and financial capital of the diaspora for the implementation of projects with impact for the development of the country” [3].

For the year 2023, the State Chancellery, through the Diaspora Relations Office (DRO), has launched a set of grants within the “Diaspora Engagement Hub” (DEH) program, intended for the sub-programs “Program for supporting cultural and educational activities in the diaspora” (MDL 100 000), “Professional return of the diaspora” (MDL 40 000), “Innovative projects of the diaspora” (MDL 50 000) and “The sub-program for young people from the diaspora” (MDL 50 000).

The education and training component is one of the most important for the development of human capital, which must be strengthened. The development of human capital is a priority area regarding the reintegration of migrants and it needs to be improved. Analysing the policies, we observe that education and training measures are less often included in measures to support migrants, despite the potential they have demonstrated to support reintegration and thus prevent the wastage of human capital. Returning migrants face various difficulties, such as starting their own business, finding a job, being able to apply the knowledge and ideas acquired abroad, etc. That is why personalized support for reintegration in the form of counselling and orientation, through skills training, is important. According to the data from the analysis carried out by

tuată de Fundația Europeană de Formare (FTF) în evaluarea Procesului de la Torino, din 9 intervenții pre-migrație identificate, doar una include o componentă de educație și formare, iar din 36 de intervenții post-migrație, doar 4 includ o astfel de componentă [4]. Prin urmare, aspectele educației și formării migranților reveniți necesită investiții mai mari și o atenție mai deosebită.

Obiectivul comun al celor mai multe dintre măsurile analizate constă în mobilizarea resurselor umane și financiare ale diasporei, cu scopul de a influența persoanele care se întorc în țară să investească și să creeze noi locuri de muncă.

Un factor de risc pentru sustenabilitatea politicilor privind migrația de revenire îl constituie dependența față de donatori, în condițiile în care peste 90% din totalul acțiunilor pot fi întreprinse, integral sau parțial, doar prin contribuții financiare din străinătate și, mai ales, din UE [2].

În septembrie 2017, Guvernul a instituționalizat Mecanismul de coordonare a politicii de stat în domeniul Diasporei, Migrației și Dezvoltării (DMD), având ca scop consolidarea și coordonarea la nivelul administrației publice centrale și locale a obiectivelor strategice în domeniul DMD. La fel, există Mecanismul interinstituțional de referire pentru reintegrarea cetățenilor reîntorși în țara natală. Prin aceste mecanisme autoritățile statului au reușit să sporească ponderea politicilor sectoriale, ce atestă impactul migrației de la 65.9%, în 2016, la 82.1%, în 2019 [9].

În urma analizei politicilor publice existente, în sprijinirea migrației de revenire și a dezvoltării capitalului uman, au fost identificate unele domenii, care nu au fost acoperite de cadrul politicilor publice în perioada 2016-2020, după cum urmează: susținerea contribuției migranților înalt calificați la dezvoltarea țării; implicarea și (re-) integrarea economică a reprezentanților diasporei; îmbunătățirea calității serviciilor publice destinate migranților și membrilor diasporei.

Concluzii

Revenirea migranților, ca resursă umană pe piața muncii naționale, contribuie la creșterea performanțelor economice, promovarea unei culturi europene și stimulează progresul tehnologic. Republica Moldova are nevoie de o abordare nouă și calitativă în gestionarea domeniului revenirii și reintegrării conaționalilor reveniți

the European Training Foundation (ETF) in the evaluation of the Turin Process, out of 9 pre-migration interventions identified, only one includes an education and training component, and out of 36 post-migration interventions, only 4 include such a component [4]. Therefore, the aspects of education and training of returned migrants require greater investments and more special attention.

The common objective of most of the analysed measures is to mobilize the human and financial resources of the diaspora, with the aim of attracting people who return to the country to invest and create new jobs.

A risk factor for the sustainability of return migration policies is the dependence on donors, given that over 90% of all actions can be undertaken, fully or partially, only through financial contributions from abroad and, especially, from the EU [2].

In September 2017, the Government institutionalized the State Policy Coordination Mechanism in the field of Diaspora, Migration and Development (DMD), with the aim of consolidating and coordinating at the level of central and local public administration strategic objectives in the field of DMD. Likewise, there is the Inter-institutional Reference Mechanism for the reintegration of citizens returned from abroad. Through these mechanisms, the state authorities managed to increase the share of sectoral policies that attest to the impact of migration from 65.9% in 2016 to 82.1% in 2019 [9].

Following the analysis of the existing public policies in support of return migration and the development of human capital, some areas were identified, which were not covered by the framework of public policies in the period 2016-2020, as follows: supporting the contribution of highly qualified migrants to the development of the country; the involvement and economic (re-) integration of diaspora representatives; improving the quality of public services for migrants and members of the diaspora.

Conclusions

The return of migrants to the Moldovan labour market contributes to the growth of economic performance, the promotion of a European work culture and stimulates the absorption of technological progress. The Republic of

acasă. Sistemul de abordare integrată a revenirii și reintegrării trebuie să se ridice la un nivel înalt, internațional, sistemic, responsabil, general și individual, central și local.

Politicile vizate pot fi extinse cu câteva dimensiuni în plus, după cum recomandă și Organizația Internațională pentru Migrație: „*Dimensiunea temporală* (perioada de pre-plecare, perioada de migrație și perioada de postrevenire); *Dimensiunea structurală* (nivelul individual va conține politici, servicii și produse de reintegrare economică, socială, sănătate ș.a.; nivelul local va aborda politici, inițiative și servicii locale pentru întreg procesul de reintegrare și nivelul național, care va păstra, consolida și dezvolta componenta abordării integrate a domeniului DMD)” [5].

Programele „PARE 1+3” și „DAR 1+1” și-au demonstrat succesul și trebuie să fie extinse, în continuare, printr-o capacitate de finanțare mai mare. Totodată, este oportun de a diversifica programele de susținere a inițiativelor inovative și de afaceri ale diasporei și migranților reîntorși, prin elaborarea de programe economice adiționale, destinate diasporei, complementare Programului „PARE 1+1” și „DAR 1+3”, astfel ca indivizii reveniți acasă să poată avea acces la programele de investiții și sprijin destinate Întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM), de exemplu, cele susținute de Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) sau UE.

Considerăm că dezvoltarea capitalului uman, ca un domeniu prioritar, este insuficient tratat în sistemul de politici și solicită îmbunătățiri considerabile. Este necesar ca dezvoltarea capitalului uman prin educație și formare să reprezinte o acțiune prioritară la toate fazele migrației. În acest sens, este necesar de a extinde serviciile de orientare profesională la nivel local, „... extinderea programelor naționale de suport pentru afacerile agricole și non-agricole din mediul rural, valorificarea potențialului de investiții și inovații (competențe, abilități, rețele, know-how) ale imigranților prin simplificarea procedurilor de investiții în economia națională” [5].

Remarcăm că fortificarea cadrului de gestionare a relației cu diaspora și sporirea implicării acesteia în dezvoltarea țării, prin valorificarea resurselor materiale și a capitalului uman al diasporei, reprezintă un domeniu cu potențial de

Moldova needs a qualitatively new approach in managing the field of return and reintegration of migrants. The system of integrated approach to return and reintegration must be raised to a new qualitative level, systemic and responsible, general and individual, central and local.

The policies for the return and reintegration of Moldovan citizens can be extended with several additional dimensions, as recommended by the International Organization for Migration: “The *temporal dimension* (the pre-departure period, the migration period and the post-return period); *The structural dimension* (the individual level will contain policies, services and products for economic, social, health reintegration, etc.; the local level will address policies, initiatives and local services for the entire reintegration process and the national level will preserve, consolidate and develop the component the integration approach of the DMD field)” [5].

The “PARE 1+3” and “DAR 1+1” programs have demonstrated their success and must be further expanded through greater funding capacity. At the same time, it is appropriate to diversify the programs to support the innovative and business initiatives of the diaspora and returned migrants by developing additional economic programs for the diaspora, complementary to the “PARE 1+1” and “DAR 1+3” Programs, so that the migrants who have returned home can have access to investment and support programs intended for Small and medium-sized enterprises (SMEs), for example those supported by the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) or the EU.

We believe that the development of human capital, as a priority area, is insufficiently treated in the policy system and requires considerable improvements. It is necessary that the development of human capital through education and training represents a priority action at all phases of migration. In this sense, it is necessary to expand professional guidance services at the local level, “extending national support programs for agricultural and non-agricultural businesses in the rural environment, capitalizing on the potential of investments and innovations (skills, abilities, networks, know-how) of immigrants by simplifying investment procedures in the national economy” [5].

dezvoltare. Un alt domeniu specific este cel care vizează extinderea cooperării existente cu experții din diasporă, ca fiind drept o strategie de valorificare a expertizei și cunoștințelor țării cu privire la capitalul uman valoros din diasporă.

Diaspora trebuie să fie implicată activ în elaborarea politicilor publice privind migrația și migrația de revenire, or acest lucru poate contribui la dezvoltarea resurselor umane și a bunei guvernări a sectorului public și privat, social și cultural, pentru a asigura dezvoltarea umană durabilă și consolidarea capacităților autorităților publice.

Menționăm, în continuare, necesitatea de consolidare a rolului BRD-ului în calitate de coordonator al implementării cadrului de politici privind migrația de revenire, dar și a întregului cadru DMD.

În final, întrucât exodul de populație nu poate fi stopat, politicile publice analizate sprijină instituirea unei migrații circulare, încercând să configureze un cadru de politici în care migranții să creeze oportunități de dezvoltare pentru Republica Moldova, prin investiții economice, prin revenirea acasă cu noi forțe de muncă și competențe actualizate.

We note that strengthening the framework for managing the relationship with the diaspora and increasing its involvement in the development of the country by capitalizing on the material resources and human capital of the diaspora is an area with potential for development. Another area in this regard concerns the expansion of the existing cooperation with diaspora experts as a strategy to capitalize on the country's expertise and knowledge regarding the valuable human capital of the diaspora.

The Diaspora must be actively involved in the development of public policies regarding migration and return migration, or this can contribute to the development of human resources and good governance of the public and private, social and cultural sectors in order to ensure sustainable human development and strengthen the capacities of public authorities.

We further mention the need to strengthen the role of the BRD as the coordinator of the implementation of the policy framework regarding return migration, but also of the entire DMD framework.

Finally, since the population exodus cannot be stopped, the analysed public policies support the establishment of a circular migration, trying to create a policy framework in which migrants create development opportunities for the Republic of Moldova through economic investments and the return of a workforce with updated skills.

Bibliografie/ Bibliography:

1. BURDELNÎI, E. *Analiza nivelului de eficiență a politicilor în domeniul Diasporă, Migrație și Dezvoltare (DMD) în perioada 2016-2020 și impactul implementării acestora asupra Diasporei: Raport final al BRD* [online]. Chișinău, 2021 [citat 10.05.23]. Disponibil:
2. https://brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_final_decembrie_2021.pdf
3. *Fișa de țară privind migrația și competențele: Moldova* [online]. Fundația Europeană de Formare. 2021 [citat 02.05.23]. Disponibil:
4. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/202111/etf_skills_and_migration_country_fiche_moldova_2021_ro.pdf
5. *Hotărârea Guvernului RM cu privire la Mecanismul de coordonare a politicii de stat în domeniul diasporei, migrației și dezvoltării (DMD)* [online]: nr. 725 din 08.09.2017 [citat 10.05.23]. Disponibil:
6. https://brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/hotarare_de_guvern_nr_725_2017.pdf
7. *Policies for human capital development Republic Moldova: An ETF Torino Process Assessment. European Training Foundation* [online]. 2020 [citat 10.06.23]. Disponibil:
8. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2020-04/06_trp_etf_assessment_moldova.pdf

9. *Programul Național de stimulare a veniturilor și facilitare a (re)integrării cetățenilor RM pentru anii 2022-2026* [online]. [citat 15.05.23]. Disponibil:
10. <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/250.pdf>
11. Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Strategiei naționale „Diaspora-2025”: nr. 200 din 26.02.2016. În: *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 21.04.23]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=91207&lang=ro
12. Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului pentru anii 2011-2020: nr. 655 din 08.09.2011. În: *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 10.05.23]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=56020&lang=ro
13. *Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”* [online]: nr. 377 din 2020 [citat 10.05.23]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf
14. VICOL, D.; PISTRINCIUC, V. „*Diaspora nu este paralelă!*” [online]. [citat 10.05.23]. Disponibil: https://ipre.md/wp-content/uploads/2021/07/Nota-Analitica_Diaspora-nu-este-paralela_RO.pdf

CZU: [330.341+331.5]:004.771

UDC: [330.341+331.5]:004.771

ECONOMIA GIG – REZULTAT AL PLATFORMIZĂRII PIEȚEI MUNCII

Conf. univ. dr. Tatiana BUCOS, ASEM
bucos.tatiana@ase.md
ORCID: 0000-0001-6448-6001
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.025>

Platformizarea economiei, termen apărut recent în teoria economică, ca rezultat al tendinței de optimizare a proceselor de business prin dezvoltarea platformelor digitale, a provocat schimbări majore în procesele și sistemele economice, afectând toate sferile economice, inclusiv piața muncii. Tendințele de platformizare a pieței muncii au transformat fenomenul gig, care se referă la relațiile de muncă pe termen scurt, per proiect, într-un trend de amploare, ce cuprinde un număr tot mai mare de specialiști disponibili să-și presteze serviciile pe această piață. Articolul are ca scop analiza premiselor ce au dus la dezvoltarea economiei gig, dar și a impactului pe care îl are economia gig asupra jucătorilor de pe această piață. De asemenea, autorul acordă o atenție deosebită tipurilor de platforme care intermediază relațiile de muncă de tip gig, dar și analizei materialelor factologice, care confirmă importanța acestui fenomen, respectiv necesitatea realizării cercetărilor în domeniu.

Cuvinte-cheie: *economie gig, servicii gig, piața muncii, resurse umane, platforme online.*

JEL: J49, J24, O15.

Introducere

Atât crizele economice mondiale, care se atestă destul de frecvent, cât și dezvoltarea proceselor de globalizare și digitalizare a economiei, determină modificarea continuă a tuturor piețelor, inclusiv a pieței muncii. Una dintre schimbările majore care au intervenit pe această piață, în ultimul deceniu, este dezvoltarea masivă a așa-numitei „Economie Gig” (Gig economy), care se referă la angajarea resursei umane pe termen scurt, pentru realizarea unor sarcini, proiecte concrete.

Amploarea dezvoltării economiei gig poate fi conștientizată prin valoarea tranzacțiilor co-

THE GIG ECONOMY – RESULT OF THE LABOUR MARKET PLATFORMIZATION

Assoc. Prof. PhD Tatiana BUCOS, ASEM
bucos.tatiana@ase.md
ORCID: 0000-0001-6448-6001
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.025>

The platformization of the economy, a term that recently appeared in economic theory as a result of the trend to optimize business processes through the development of digital platforms, has induced major changes in economic processes and systems, affecting all economic spheres, including the labour market. The trends of platformization of the labour market have transformed the Gig phenomenon, which refers to short-term work relationships, per project, into a large-scale trend, which includes an increasing number of specialists available to provide their services on this market. The article aims to analyze the premises that led to the development of the Gig economy, but also the impact that the Gig economy has on the players on this market. Particular attention in the article is given to the types of platforms that mediate Gig work relationships, but also the analysis of factual materials that confirm the importance of this phenomenon, respectively the need to carry out research in the field.

Keywords: *Gig economy, Gig services, labour market, human resources, online platforms.*

JEL: J49, J24, O15.

Introduction

Both, the frequent economic crises characteristic of the world economy, as well as the deepening of the processes of globalization and digitization of the economy, determine the continuous modification of all markets, including the labour market. One of the major changes that has taken place in this market in the last decade is the massive development of the so-called “Gig Economy”, which refers to hiring of human resources on a short-term basis, to carry out certain tasks, concrete projects.

The development scale of the Gig economy can be realized by the value of transactions

responsabile acestui domeniu. Conform unui studiu realizat de către Mastercard, corporație multinațională de servicii financiare, veniturile câștigate la nivel global prin intermediul platformelor digitale, caracteristice economiei gig, au atins cifra de 204 miliarde dolari SUA, în anul 2018, cu o prognoză de creștere de până la 445 miliarde către finele 2023 [1]. Într-un alt studiu Mastercard, realizat deja în 2020, se menționează că în anul 2023, la nivel mondial, numărul liberilor profesioniști (freelanceri) va atinge cifra de 915 milioane [2]. În același timp, studiul realizat de către Institutul McKinsey în anul 2016 arată că aproximativ 27% din populația activă a SUA practică angajările în bază de contracte pe termen scurt, pentru jumătate dintre ei, aceste contracte fiind principala sursă de obținere a veniturilor [3].

Schimbările intervenite pe piața muncii, ca rezultat al creșterii popularității relațiilor de muncă pe termen scurt, au determinat creșterea interesului atât a mediului academic, cât și a publicului larg, față de acest fenomen. Astfel, conform raportului McKinsey, menționat mai sus, în perioada 2000-2014, în bazele de date academice, frecvența articolelor științifice cu tematica economiei gig a crescut anual cu aproximativ 26%. În același timp, în ultimii ani, multe publicații specializate în domeniile businessului și tehnologiei, cum ar fi revistele Forbes, Wired și online TechCrunch, abordează în mod repetat subiectul economiei gig, iar statisticile Google Trends demonstrează o creștere semnificativă a frecvenței termenului „economia gig” în căutările online, apogeul înregistrându-se în anul 2020 (figura 1).

corresponding to this field. According to a study carried out by Mastercard, a payment-processing corporation worldwide, the revenues earned globally through the digital platforms characteristic of the Gig economy reached USD 204 billion in 2018, with a growth forecast of up to 445 billion by the end of 2023 [1]. In another Mastercard study, already carried out in 2020, it is mentioned that in 2023, worldwide, the number of freelancers will reach 915 million [2]. At the same time, the study carried out by the McKinsey Institute in 2016 shows that around 27% of the working population in the US practice employment based on short-term contracts, for half of them short-term contracts are the main source of income [3].

Changes in the labour market, as a result of the increasing popularity of short-term employment relationships, have led to increased interest in both the academic environment and the general public in this phenomenon. Thus, according to the McKinsey report mentioned above, during the period 2000-2014, the frequency of scientific articles with the theme of Gig Economy in academic databases increased annually by approximately 26%. At the same time, in recent years many publications specialized in the fields of business and technology, such as Forbes, Wired and TechCrunch, frequently address the topic of the Gig economy, and Google Trends statistics demonstrate a significant increase in the frequency of the term Gig economy in searches on search engines, peaking in 2020 (figure 1).

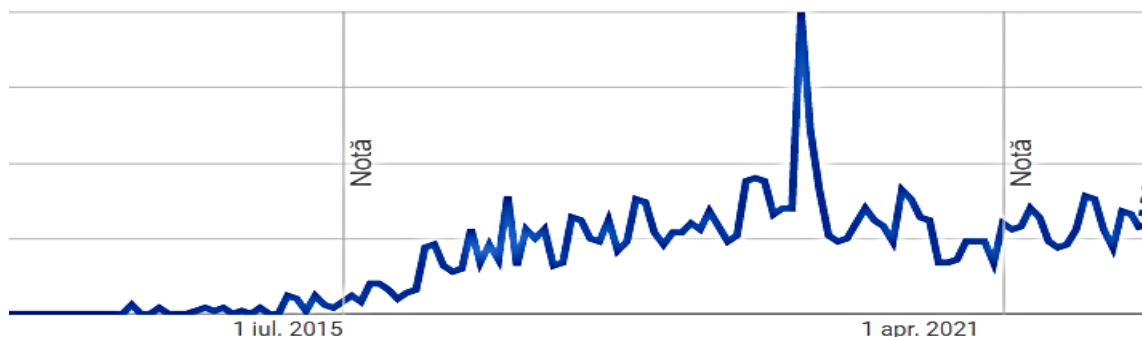

Figura 1. Statistici Google Trends pentru termenul „economia gig”/

Figure 1. Google Trends statistics for the term “Gig economy”

Sursa: preluată din [4]/ Source: taken from [4]

Interesul major față de acest fenomen poate fi explicat atât prin impactul pe care îl are acesta asupra relațiilor dintre prestatorul și beneficiarul serviciilor de muncă (cum ar fi flexibilitatea muncii, posibilitatea de prestare a serviciilor de muncă de la distanță etc.), cât și de efectele acestor relații de muncă asupra securității sociale și economice a prestatorilor de servicii, dar și asupra veniturilor fiscale ale statului.

Pornind de la impactul pe care îl are economia gig asupra pieței muncii, articolul dat are drept scop analiza modului în care economia gig schimbă caracterul relațiilor dintre prestatorul și beneficiarul serviciilor de muncă, dar și tinde să identifice premisele ce impulsionează dezvoltarea acesteia.

Metode aplicate

Studiul se bazează pe sinteza publicațiilor științifico-practice care fac referire la fenomenul Economia Gig. În realizarea cercetării au fost utilizate atât lucrări fundamentale în domeniu, cât și articole științifice, studii, rapoarte accesibile online. Analiza materialului factologic a fost realizată în baza rapoartelor centrelor de experți cu renume mondial, precum McKensey Global Institute, Gallup, Kaiser Associates, dar și în baza datelor accesibile online, pe platforme precum: Online Labour Observatory (Organizația Internațională a Muncii), Google Trends, paginile web ale platformelor ce intermediază prestarea de servicii gig (precum fever.com, upwork.com etc.).

Rezultate și discuții

Chiar dacă termenul „economia gig” a apărut relativ recent în teoria și practica economică, însăși termenul „gig” are o istorie de peste 100 de ani, la începutul secolului XX fiind utilizat în raport cu angajările pe termen scurt în domeniul muzică și divertisment (cu referire la angajarea artiștilor pentru concerte, spectacole, apariții în cluburi de noapte etc.). Pornind de la domeniul muzică și divertisment, un secol mai târziu, termenul „gig” devine tot mai popular, fiind aplicat pentru domenii, precum: design grafic, marketing, dezvoltarea de produse digitale (soft-uri, aplicații) etc. În noua abordare, termenul „gig” vizează proiecte și sarcini specifice, ce pot fi preluate și realizate independent și autonom de către liberii profesioniști.

The major interest in the Gig economy phenomenon can be explained both by the impact it has on the relations between the provider and the beneficiary of labour services (such as work flexibility, the possibility of remote labour services, etc.), and by the effects of these labour relations on the social and economic security of the labour service providers, but also on the tax revenues of the state.

Starting from the impact that the Gig economy has on the labour market, the current article aims to analyze how the Gig economy changes the character of the relations between the provider and the beneficiary of labour services and to identify the premises that drive its development.

Applied methods

The study is based on the synthesis of scientific and practical publications, with reference to the Gig economy phenomenon. In carrying out the research, fundamental works on the subject of the Gig economy, but also scientific articles, studies, reports accessible online were used. The analysis of the factual material was carried out based on the reports of world-renowned expert centers, such as McKensey Global Institute, Gallup, Kaiser Associates, but also data accessible online on platforms such as the Online Labour Observatory (International Labour Organization), Google Trends, the web pages of platforms that mediate the provision of Gig services (such as fever.com, upwork.com, etc.).

Results and discussions

Even though the term “Gig economy” appeared relatively recently in economic theory and practice, the term “Gig” itself has a history of more than 100 years, at the beginning of the 20th century being used in relation to short-term employment in the field of music and entertainment (it referred to the hiring of artists for concerts, shows, night club appearances, etc.) Starting from the fields of music and entertainment, a century later, the term “Gig” becomes increasingly popular, being applied to fields such as graphic design, marketing, the development of digital products (software, applications), etc., in the new approach the term “Gig” refers to projects and specific tasks that can be taken over and carried out independently and autonomously by freelancers.

Esența termenului „economia gig”

Termenul „economia gig” este atribuit segmentului pieței muncii care cuprinde vânzarea-cumpărarea serviciilor de muncă pe termen scurt, prin intermediul platformelor online, precum Fiverr, Upwork, Freelancer, Thumbtack, Uber, AirBnB etc., având în calitate de ofertanți pe liberei profesioniști (freelanceri), contractorii independenți, lucrătorii care prestează servicii în bază de proiecte, lucrătorii temporari. Fiind un fenomen relativ nou, în literatura de specialitate nu există încă o definiție clară a conceptului, însă, există un șir de publicații academice, care abordează și explică fenomenul respectiv.

Diane Mulcahy menționează că economia gig este o economie bazată pe proiecte, care oferă oamenilor flexibilitatea de a lucra independent, de a alege când și pentru cine lucrează [5], Bostman și Rogers susțin că economia gig este o formă de economie de partajare, în care oamenii partajează resursele și serviciile lor cu colectivitatea, ajutând, astfel, la îmbunătățirea eficienței economice și la reducerea risipei [6], iar în una dintre publicațiile Organizației Internaționale a Muncii se menționează că termenul „economia gig” este utilizat pentru a descrie un set de activități economice, care implică contractarea pe termen scurt a forței de muncă, în special prin intermediul platformelor digitale, care conectează lucrătorii independenți cu clienți individuali sau companii [7].

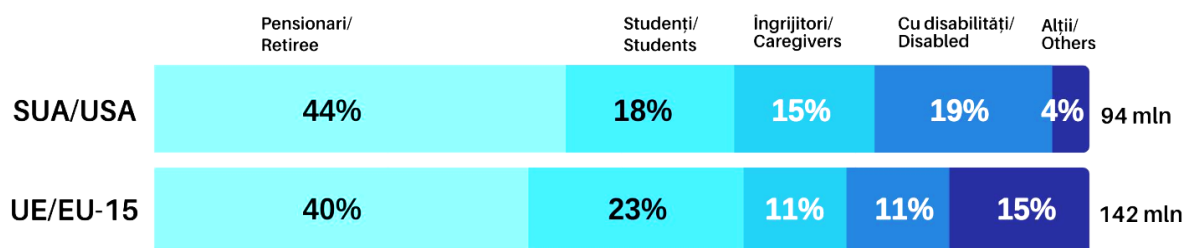
Importanța pe care o are economia gig pentru întregul sistem economic poate fi redată atât de dezvoltarea rapidă a acesteia, cât și de anticipările foarte optimiste, în raport cu numărul persoanelor inactive, care vor fi readuse în sistemul economic, grație oportunităților oferite de către economia gig. Astfel, conform studiul McKinsey, realizat în anul 2015, economia gig ar putea readuce în activitatea economică până la 94 de milioane persoane în SUA și 142 de milioane în UE, printre care pensionari, studenți, persoane aflate în concedii de îngrijire a copiilor, bolnavilor, persoanelor cu necesități speciale etc. (figura 2).

The essence of the term “Gig economy”

The term “Gig economy” is assigned to the segment of the labour market that includes the sale-purchase of short-term work services through online platforms such as Fiverr, Upwork, Freelancer, Thumbtack, Uber, AirBnB, etc., with freelancers as bidders (freelance), independent contractors, project workers, temporary workers. Being a relatively new phenomenon, in the specialized literature there is no clear definition of the Gig economy, at the same time there is a series of academic publications that address and explain the respective phenomenon.

Diane Mulcahy mentions that the Gig economy is a project-based economy that gives people the flexibility to work independently, to choose when and for whom they work [5], Bostman and Rogers argue that the Gig economy is a form of sharing economy, in that people share their resources and services with the community, thus helping to improve economic efficiency and reduce waste [6], and in one of the publications of the International Labour Organization it is shown that the term Gig economy is used to describe a set of economic activities that involves short-term contracting of labour, especially through digital platforms that connect freelancers with individual clients or companies [7].

The importance that the Gig economy has for the economic system as a whole can be shown both by its rapid development and by the very optimistic expectations regarding the number of inactive people, who will be brought back into the economic system thanks to the opportunities offered by the gig economy. Thus, according to the McKinsey study, carried out in 2015, the Gig economy could bring back into economic activity up to 94 million people in the US and 142 million in the EU, including pensioners, students, people on childcare leave, the sick people with special needs etc. (figure 2).

**Figura 2. Populația inactivă în SUA și UE-15, în %, 2015/
Figure 2. Inactive population in the USA and EU-15, in %, 2015**

Sursa: preluată din [8]/ Source: taken from [8]

Ideea impactului pozitiv al economiei gig asupra nivelului de activitatea a populației apte de muncă este susținută și de cercetătorul Mulcahy, care menționează că prin intermediul economiei gig oamenii au acces la o varietate de oportunități de muncă, care nu au fost disponibile în trecut, în același timp, economia gig deschide ușile către piața persoanelor care nu au acces la piața tradițională a muncii, dar și celor care doresc să beneficieze de surse suplimentare de venituri, pe lângă cele obținute din activitatea de bază [5]. În același timp, cercetătorul Standing (dar și alți autori) menționează că acest tip de muncă este caracterizat de o lipsă de securitate și stabilitate, iar cei care pledează pentru prestarea serviciilor gig se confruntă cu incertitudine financiară și vulnerabilitate [9].

Deoarece procesele caracteristice economiei gig sunt relativ noi și cu un ritm rapid de dezvoltare, cercetătorii încă mai discută în ce măsură termenul dat reflectă esența transformărilor ce au loc pe piața muncii. Astfel, Diane Mulcahy [5] susține că termenul „Economia Gig” ar trebui să fie înlocuit cu cel de „Economia Independentă”, dat fiind faptul că fenomenul respectiv este un rezultat al tendinței profesioniștilor, din diverse domenii, de a-și construi cariere independente. În același timp, Arun Sundararajan, profesor la Universitatea din New York, sugerează înlocuirea acestui termen cu cel de „Economia de platformă”, deoarece multe dintre companiile care operează în acest domeniu sunt, în esență, platforme tehnologice [10].

Premisele dezvoltării economiei gig

Luând în calcul ritmul de dezvoltare a economiei gig, pentru monitorizarea și analiza tendințelor specifice acestui segment al pieței

The idea of the positive impact of the Gig economy on the activity level of the working population is also supported by the researcher Mulcahy, who mentions that through the Gig economy, people have access to a variety of work opportunities that were not available in the past, at the same time time, the Gig economy opens access to the market for people who do not have access to the traditional labour market, but also for those who want to benefit from additional sources of income, in addition to those obtained from the basic activity [5]. At the same time, researcher Standing (as well as other authors), mentions that this type of work is characterized by a lack of security and stability, and those who advocate for the provision of gig services face financial uncertainty and vulnerability [9].

Since the processes characteristic of the Gig economy are relatively new and with a rapid pace of development, researchers are still debating to what extent the given term reflects the essence of the transformations taking place in the labour market. Thus, Diane Mulcahy [5], claims that the term “Gig economy” should be replaced by that of “Independent Economy”, given the fact that the respective phenomenon is a result of the desire of professionals from various fields to build independent careers. At the same time, Arun Sundararajan, professor at New York University, suggests replacing the term gig economy with that of “Platform economy”, since many of the companies operating in this field are essentially technological platforms [10].

The premises of the Gig economy development

Taking into account the Gig economy pace of development, in order to monitor and

muncii, Organizația Internațională a Muncii a instituit un proiect dedicat economiei gig „Online Labour Observatory”, care livrează în regim real date statistice cu referire la dimensiunile cererii și ofertei de servicii de muncă de scurtă durată, oferite online la nivel global. Conform datelor livrate de OIM, comparativ cu anul 2016, la nivel global a crescut semnificativ cererea pentru serviciile de muncă oferite prin intermediul platformelor gig (figura 3).

analyze the trends specific to this segment of the labour market, the International Labour Organization established a project dedicated to the Gig economy “Online Labour Observatory”, which delivers real-time statistical data with reference to the dimensions demand and supply of short-term work services offered online globally. According to the data provided by IOM, compared to 2016, the global demand for labour services offered through Gig platforms has increased significantly (figure 3).

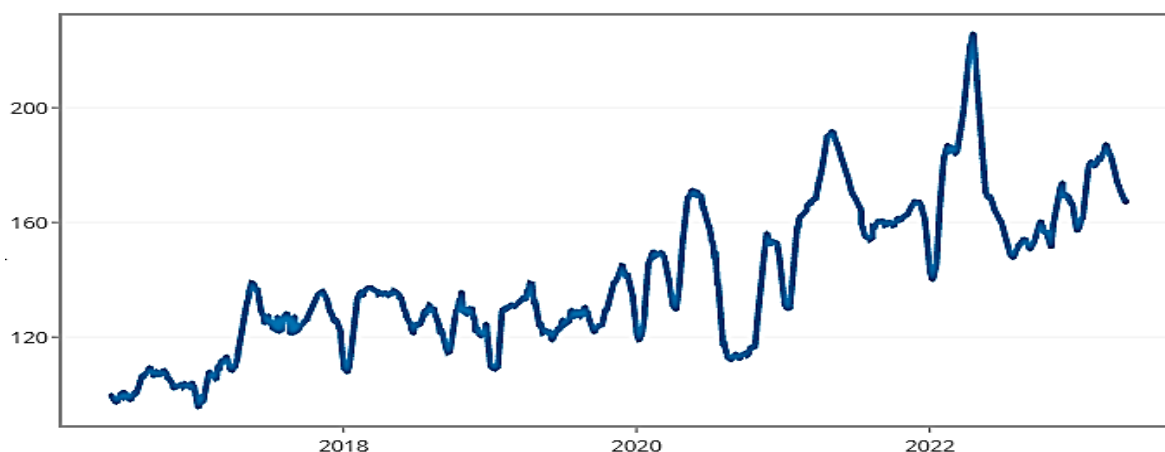

Figura 3. Evoluția cererii pentru serviciile de muncă online, anul 2016 = 100%/
Figure 3. The evolution of the demand for online work services, year 2016 =100%
Sursa: preluată din [11]/ Source: taken from [11]

Conform figurii 3, comparativ cu situația din 2016, către anul 2023 cererea pentru serviciile freelance, oferite de la distanță, la nivel internațional, a crescut cu peste 60%, în 2022 fiind înregistrată o creștere de peste 100%. În cele ce urmează, vom încerca să explicăm care sunt premisele unei creșteri atât de accentuate a pieței serviciilor gig.

În opinia cercetătorilor Woodcock și Graham [12], economia gig este rezultatul unor transformări fundamentale, resimțite în 3 domenii cheie: tehnologic, social și economico-politic. În același timp, se menționează că dezvoltarea economiei gig este rezultatul a 4 condiții:

1. Dezvoltarea infrastructurii de platforme online – tehnologia digitală care permite conectarea virtuală și intermedierea relațiilor de angajare dintre beneficiarii și prestatorii de servicii gig;

According to figure 3, compared to 2016, by 2023 the demand for services offered at a distance, at an international level, has increased by more than 60%, in 2022 even an increase of more than 100% has been recorded. In what follows we will try to explain what are the prerequisites for such a sharp growth of the Gig services market.

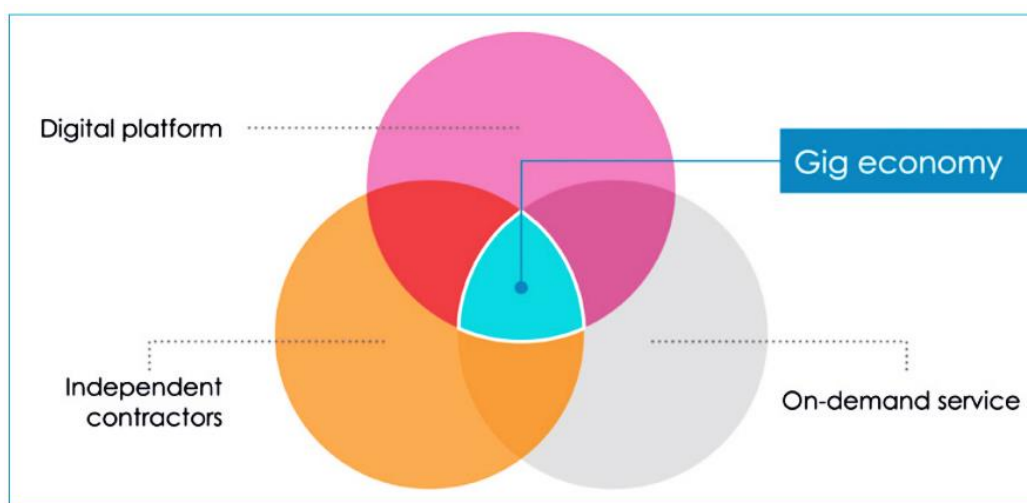
According to researchers Woodcock and Graham [12], the Gig economy is the result of fundamental transformations in 3 key areas: technological, social and economic and political. At the same time, it is mentioned that the development of the Gig economy is the result of 4 conditions:

1. Development of online platform infrastructure – digital technology that enables virtual connection and mediation of employment relationships between beneficiaries and Gig service providers;

2. **Lizibilitatea digitală a serviciilor** – capacitatea de a „platformiza” munca, grație capacității unor servicii de a fi prestate la distanță, prin intermediul platformelor online;
 3. **Atitudinea și preferințele clienților** – disponibilitatea beneficiarilor de a utiliza platformele online pentru recrutarea specialiștilor, grație valorii suplimentare pe care o obține pe această cale (de exemplu, se cheltuie mai puțin timp pentru recrutare);
 4. **Dorința de flexibilitate.**
2. **Digital legibility of services** – the ability to “platformize” work, thanks to the ability of some services to be provided remotely, through online platforms;
 3. **Customer attitude and preferences** – the willingness of the beneficiaries to use online platforms for the recruitment of specialists, thanks to the additional value obtained in this way (eg less time spent on recruitment).
 4. **Desire for flexibility.**

În baza celor susținute mai sus, se poate deduce că economia gig se formează la interferența a 3 elemente: 1 – existența lucrătorilor independenți, dornici de flexibilitate; 2 – existența serviciilor lizibile¹ digital, ce pot fi oferite la solicitare, în baza contractelor de scurtă durată etc.; 3 – existența platformelor digitale care fac conexiunea dintre prestatorii și beneficiarii de servicii (figura 4).

Based on the above, it can be deduced that the Gig economy is formed by the interference of 3 elements: 1 – the existence of independent workers, eager for flexibility; 2 – the existence of digitally readable¹ services, which can be offered on request, based on short-term contracts, etc.; 3 – the existence of digital platforms that make the connection between service providers and beneficiaries (figure 4).

**Figura 4. Elementele cheie ale economiei gig/
Figure 4. The key elements of the Gig economy**

Sursa: elaborată de autor în baza [12]/ Source: elaborated by author based on [12]

Platformele digitale au jucat un rol esențial în dezvoltarea economiei gig, creând infrastructura digitală care facilitează conectarea între cererea și oferta de servicii. Prin intermediul platformelor, utilizatorii pot să-și găsească rapid clienți, oferindu-și serviciile fără a fi dependenți de un angajator tradițional. Platfor-

Digital platforms have played a key role in the development of the Gig economy, creating the digital infrastructure that facilitates the connection between demand and supply of services. Users can quickly find clients and offer their services without being tied to a traditional employer through the platforms. The platforms

¹ În acest context, termenul „lizibil digital” este folosit cu sensul „capabil de a fi digitalizat”./ In this context, the term “digitally readable” is used to mean “capable of being digitized”.

mele oferă o varietate de instrumente și aplicații care ajută la gestionarea programelor, plăților, evaluărilor și comunicării beneficiar-prestator de servicii. În plus, ele au făcut posibilă globalizarea economiei gig, permițând lucrătorilor independenți să abordeze clienți și să profite de oportunități din întreaga lume.

În practică, pentru prestarea serviciilor gig se folosesc 3 tipuri de platforme (figura 5).

offer a variety of tools and applications that help manage programs, payments, assessments and beneficiary – service provider communication. In addition, platforms have enabled the globalization of the Gig economy, allowing freelancers to access clients and opportunities around the world.

In practice, 3 types of platforms are used to provide Gig services (figure 5).

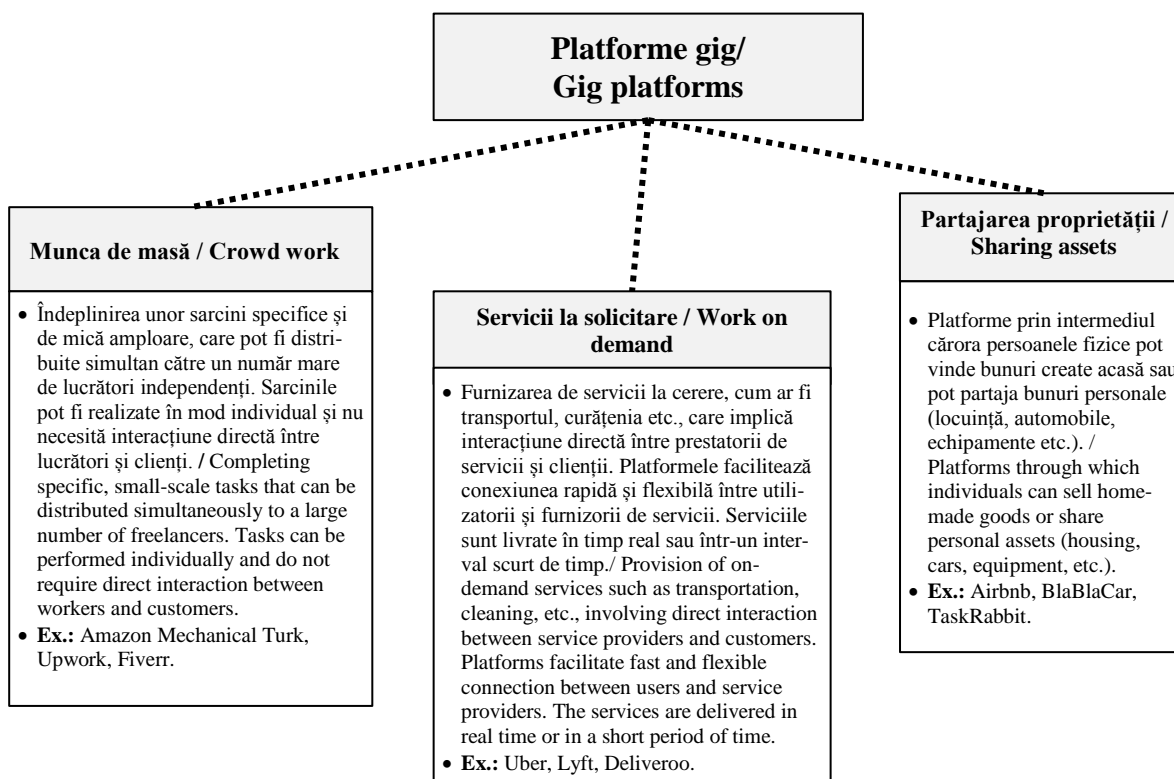

Figura 5. Tipuri de platforme în economia gig/

Figure 5. Types of platforms in the Gig economy

Sursa: elaborată de autor/ Surce: elaborated by the author

Fiecare dintre categoriile de platforme prezentate în figura 5 are specificul său de funcționare. Platformele de tip **Crowd work** sunt platforme digitale care permit companiilor și indivizilor să externalizeze sarcini, mici sau mari, către indivizi din întreaga lume, care își asumă realizarea lor pentru o anumită remunerație. Platformele sunt utilizate de companii de toate dimensiunile, pentru a externaliza anumite sarcini sau proiecte legate de traduceri, editare, design grafic, programare, marketing, testare de produse și multe altele.

Apărute relativ recent, acest gen de platforme au devenit populare datorită faptului că

Each of the categories of platforms shown in figure 5 has its specific operation. **Crowd work** platforms are digital platforms that allow companies and individuals to outsource small or large tasks to individuals around the world who undertake their completion for a certain remuneration. The platforms are used by companies of all sizes to outsource specific tasks or projects related to translations, editing, graphic design, programming, marketing, product testing, and more.

Appeared relatively recently, these kind of platforms have become popular thanks to the fact that they considerably simplify the process

simplifică considerabil procesul de identificare a executorilor pentru diverse sarcini. Online se regăsesc multiple platforme de acest gen, diferențiindu-se prin spectrul de servicii gig intermediare sau prin modul de operare. Cele mai populare platforme de tip crowd work sunt prezentate în tabelul de mai jos:

of identifying executors for various tasks. Multiple platforms of this kind can be found in the Internet, differentiating themselves by the spectrum of Gig services that are intermediated or by the mode of operation. The most popular crowd work platforms are shown in the table below:

Tabelul 1/Table 1

**Cele mai populare platforme de tip crowd work/
The most popular crowd work platforms**

Platformă/ Platform	Lansare/ Launching	Nr. utilizator/ No. Users	Specificul platformei/ Platform specific
Upwork	2015	18 mln	Oferă acces la proiecte de freelancing în diverse domenii: dezvoltarea de software, design graphic, scriere de conținut etc./ Freelancing projects in various fields: software development, graphic design, content writing, etc.
Freelancer	2009	65 mln	Platformă pentru freelancing, care permite lucrătorilor să-și liciteze serviciile și să concureze pentru proiecte./ Freelancing platform that allows workers to bid their services and compete for projects.
Fiverr	2010	4 mln	Permite lucrătorilor să-și ofere serviciile la prețuri fixe, pentru sarcini specifice, cum ar fi crearea de logo-uri sau de videoclipuri./ It allows freelancers to offer their services at fixed prices for specific tasks, such as creating logos or videos.
Topcoder	2001	1,7 mln	Oferă proiecte de dezvoltare de software și de design./ It offers software development and design projects.
Crowd-Flower	2007	2,5 mln	Platformă care oferă servicii de etichetare și de clasificare de date./ Platform that provides tagging and data classification services.
Clickworker	2005	2 mln	Intermediază prestarea serviciilor în diverse domenii, inclusiv traducerea de texte, crearea de conținut, cercetări de piață etc. / It facilitates the sale of services in various fields, including text translation, content creation, market research, etc.

Sursa: elaborat de autor/ Source: elaborated by the author

Popularitatea înaltă a acestui tip de platforme este argumentată de rapiditatea găsirii lucrătorului care va executa o anumită sarcină, și de disponibilitatea acestora la nivel mondial. Global, se obișnuiește stabilirea clasamentelor per țări, în ceea ce privește oferta serviciilor freelance prin intermediul platformelor Crowd work (figura 6):

The high popularity of platforms of this kind is explained both by the fact that they allow quickly finding the worker who will perform a certain task, but also by the fact that they operate worldwide. At the world level, it is customary to establish rankings by country in terms of the offer of freelance services through Crowd work platforms (figure 6):

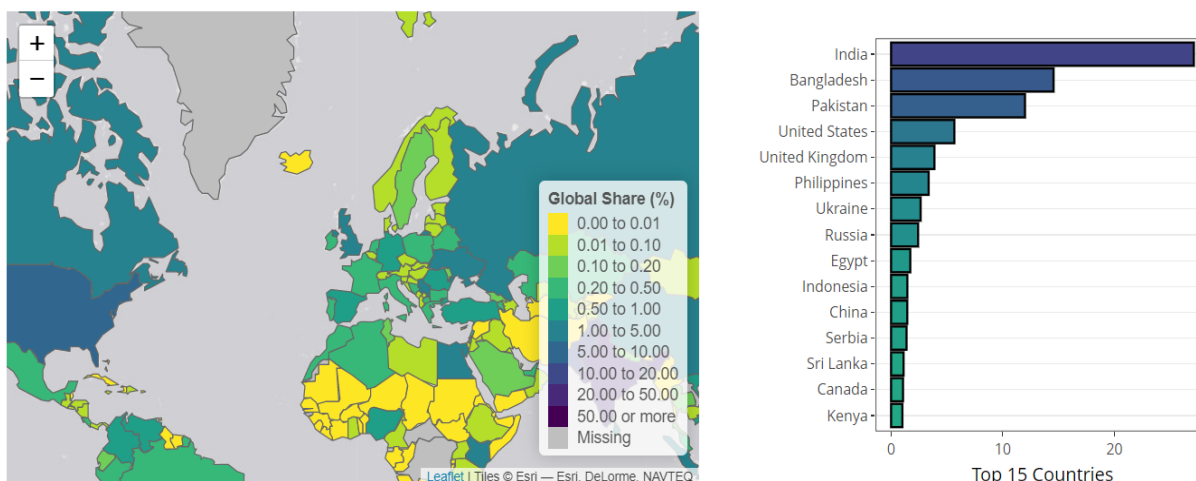

Figura 6. Top 15 țări prestatoare de servicii gig prin intermediul platformelor online (2017-2023)/ Figure 6. Top 15 countries providing Gig services through online platforms (2017-2023)
Sursa: preluată din [11] / Source: taken from [11]

Datele Online Labour Observatory arată că în top 3 țări prestatoare de servicii freelance se află India, Bangladesh și Pakistan, această poziție menținându-se pe toate cele 6 tipuri de servicii prestate la distanță, aflate în vizorul Observatorului, dar cu unele abateri: în cazul serviciilor profesionale, din top 3 decade Bangladeshul, locul 2 revenind SUA, în cazul serviciilor de vânzări și marketing, decade Pakistanul, pe locul 3 plasându-se Marea Britanie, iar pentru scrierea de texte și traduceri, din top, din nou, decade Bangladeshul, locul 2 revenind SUA [11]. Respectiv, platformele permit specialiștilor din țările mai slab dezvoltate să-și comercializeze serviciile către companiile din întreaga lume, fără a se deplasa geografic, ceea ce a dus la apariția altui fenomen abordat activ de către cercetători - exodul virtual de creiere.

Platformele de tipul **work on demand** funcționează prin intermediul unor aplicații sau site-uri web, care permit utilizatorilor să ofere servicii în mod flexibil și să fie plătiți pentru munca efectuată. Aceste platforme sunt populare într-o varietate de sectoare, inclusiv în transport (Uber, Lyft), livrare de mâncare (Uber Eats, DoorDash), curierat (Postmates, Deliveroo), servicii de mentenanță și curățenie (Handy, TaskRabbit) etc.

Adesea, aceste platforme sunt folosite de prestatorii de servicii pentru a obține venituri suplimentare celor obținute din activitatea de bază. Astfel, conform unui studiu realizat de

The Online Labour Observatory data show that India, Bangladesh and Pakistan are in the top 3 countries providing freelance services, this position being maintained for all 6 types of remote services covered by the Observatory, but with some deviations: in the case for professional services, Bangladesh falls from the top 3, the 2nd place returning to the USA, in the case of sales and marketing services, Pakistan falls, the UK takes the 3rd place, and for writing texts and translations, Bangladesh again falls from the top, the 2nd place returning to the USA [11]. Accordingly, the platforms allow specialists from less developed countries to market their services to companies around the world, without moving geographically, which has led to the appearance of another phenomenon actively addressed by researchers – the virtual brain drain.

Work on demand platforms work through apps or websites that allow users to offer their services flexibly and get paid for the work done. These platforms are popular in a variety of sectors, including transportation (Uber, Lyft), food delivery (Uber Eats, DoorDash), courier (Postmates, Deliveroo), maintenance and cleaning services (Handy, TaskRabbit), etc.

Often these platforms are used by service providers to obtain additional income to the income obtained from the core business. Thus, according to a study conducted by Uber and Gallup in 2018, about half (49%) of Uber drivers in the US said they use the platform for

Uber și Gallup în 2018, aproximativ jumătate (49%) dintre șoferii Uber din SUA au declarat că utilizează platforma pentru venituri adăugătoare, în timp ce 31% au afirmat că utilizează platforma pentru venituri part-time sau temporare și doar 18% au susținut că utilizează platforma ca sursă principală de venit.

Spre deosebire de platformele de tip crowd work, aceste platforme sunt folosite la nivel global, dar relațiile dintre ofertanți și beneficiari au un caracter local, dat fiind specificul serviciilor prestate prin intermediul acestora.

Platformele de partajare a proprietății (sharing assets) sunt platforme digitale care permit utilizatorilor să împărtășească sau să vândă bunuri, sau servicii între ei. Acestea au adesea un model de afaceri bazat pe comisioane, prin care platforma își ia o parte din banii plătiți de către utilizatori.

Posibilitatea de a câștiga bani în baza bunurilor deținute, a făcut ca acest tip de platformă să devină populară într-un termen scurt (tabelul 2).

additional income, while 31% said they use the platform for part-time or temporary income, and only 18% said they use the platform as their primary source of income.

Unlike crowd work platforms, these platforms are used globally, but the relationships between bidders and beneficiaries have a local character, given the specifics of the services provided through them.

Asset sharing platforms are digital platforms that allow users to share or sell goods or services to each other. These platforms often have a commission-based business model, whereby the platform takes a portion of the money paid by users.

The possibility to earn money based on the assets held has made this type of platform popular in a short time (table 2).

Tabelul 2/Tabel 2

**Cele mai populare platforme de tip partajare proprietăți/
The most popular sharing assets platforms**

Platformă/ Platform	Lansare/ Launching	Nr. utilizatori/ No. users	Specificul platformei/ Platform specific
Airbnb	2008	200 mln.	Permite utilizatorilor să închirieze camere, apartamente și case de la proprietarii acestora, pentru perioade scurte de timp. / It allows users to rent rooms, apartments and houses from their owners for short periods of time.
Turo	2009	14 mln.	Permite utilizatorilor să închirieze mașini de la proprietarii acestora, pentru perioade scurte de timp. / It allows users to rent cars from their owners for short periods of time.
Rent the Runway	2009	11 mln.	Permite utilizatorilor să împrumute haine și accesorii de designer pentru ocazii speciale. / It allows users to borrow designer clothes and accessories for special occasions.
BlaBlaCar	2006	80 mln.	Permite utilizatorilor să împartă mașinile pentru călătorii lungi și costurile de călătorie cu ceilalți pasageri. / It allows users to share cars for long trips and travel costs with other passengers.

Sursa: elaborat de autor / **Source:** elaborated by the author

Analizând prima premisă a dezvoltării economiei gig, putem constata existența unei rețele bine dezvoltată de platforme online, cu caracter internațional, care stimulează dezvoltarea economiei gig.

Analyzing the first premise of the development of the gig economy, we can see the existence of a well-developed network of online, international platforms that stimulate the development of the Gig economy.

În raport cu premisa 2, și anume a serviciilor lizibile digital, economia gig cuprinde servicii care pot fi prestate în mod flexibil, de obicei, cu ajutorul tehnologiei digitale și care pot fi furnizate în timp real, în funcție de nevoile clienților. Gama acestor servicii este prezentată în tabelul 3.

In relation to premise 2, namely of digitally readable services, the Gig economy comprises services that can be delivered flexibly, usually using digital technology, and that can be delivered in real time according to customer needs. The range of these services is presented in table 3.

Tabelul 3/Tabel 3
Categoriile de servicii prestate prin intermediul platformelor gig/
Categories of services provided through Gig platforms

Tip servicii/ Service type	Descriere/ Discription	Sub-industrii/ sub-industry	Exemple de platforme/ Examples
Servicii de partajare bunuri / Sharing assets services	Platforme digitale ce facilitează închirierea pe termen scurt P2P a proprietății personale./ Digital platforms that facilitate P2P short-term rental of personal property.	Chirie locuințe, automobile, bărci, spații de parcare, echipamente etc. / Rent houses, cars, boats, parking spaces, equipment, etc.	
Servicii bazate pe transport / Transport based services	Platforme digitale prin care proprietarii folosesc transportul personal pentru prestarea serviciilor de transport./ Digital platforms through which owners use personal cars to provide transport services.	Transport persoane, carpooling, livrare din restaurante, livrare de bunuri etc./ Transport of people, carpooling, delivery from restaurants, delivery of goods, etc.	
Servicii profesionale / Professional services	Platforme care conectează direct profesioniștii cu business-urile, pentru realizarea unor proiecte./ Platforms that directly connect professionals with businesses to carry out projects.	Design, tech/coding, scriere de texte, traduceri, sarcini administrative etc./ Design, tech/coding, writing texts, translations, administrative tasks, etc.	
Produce preparate acasă, gospodărie, diverse servicii / Products prepared at home, household services, various services	Platforme digitale pentru lucrătorii independenți, dedicate vânzării de produse artisanale sau a serviciilor legate de gospodărie./ Digital platforms for freelancers, dedicated to the sale of craft products or household services.	Servicii gospodărie, servicii bonă, produse artisanale, meditații, servicii de îngrijire animale, organizare evenimente./ Household services, babysitting, craft products, tutoring, animal care services, event organization.	

Sursa: elaborat de autor/Source: elaborated by the author

Conform tabelului, fiecărei categorii de servicii îi sunt caracteristice mai multe platforme, fiecare platformă diferențiindu-se în funcție de specificul serviciului oferit sau al modului în care are loc interacțiunea dintre ofertant și beneficiar; de modalitatea în care sunt realizate plățile etc.

According to the table, each service category is characterized by several platforms, each platform differentiating itself according to the specifics of the service offered or the way in which the interaction between the offerer and the beneficiary takes place, the way in which payments are made, etc.

Al 3-lea element cheie al economiei gig sunt prestatorii de servicii gig. În funcție de tipul de servicii prestate și a modului în care se interacționează între prestator și beneficiar, pot fi distinse 4 categorii de ofertați de servicii în economia gig [13]:

- **muncitorii angajați pe bază de contract** – aceștia sunt angajații unei companii, care însă furnizează serviciile lor către o altă entitate, în bază de contract dintre compania angajator și compania beneficiară de serviciu. Spre exemplu, un specialist în design grafic, cu contract de muncă semnat cu o companie din Moldova, dar care lucrează, de facto, pentru o companie din Marea Britanie;
- **contractorii independenți** – sunt persoanele care furnizează bunuri și servicii în conformitate cu un acord contractual specific, încheiat direct cu beneficiarul. Spre exemplu, un design grafic, liber profesionist, care elaborează logo-uri și banere pentru întreprinderi mici și mijlocii în bază de contract per proiect;
- **lucrătorii pe platforme online** – sunt considerați lucrătorii care găsesc sarcini de muncă pe termen scurt prin intermediul unei platforme sau aplicații online, care îi conectează direct cu clienții. Spre exemplu, o bonă care are grijă de un copil pentru câteva ore, în baza solicitării plasate de către părinți pe o platformă specializată;
- **lucrătorii temporari** – sunt acele persoane care au aranjamente de muncă pe termen scurt, adesea atribuite de către o agenție de personal sau de recrutare. Spre exemplu, un specialist analiză date, delegat de către agenția de personal pentru realizarea unor lucrări la o anumită companie.

Chiar dacă formele de angajare a tipurilor de prestatori de servicii gig sunt diferite, principiul de prestare a acestora este același – îndeplinirea unor sarcini, realizarea unor lucrări de scurtă durată pentru companii sau persoane fizice. Beneficiarii sunt interesați de colaborarea cu acești specialiști, deoarece ei vor plăti exact pentru volumul de muncă care a fost realizat, dar dacă sunt contractați prin intermediul platformelor online, au și anumite garanții în raport cu gradul de competență a acestora. Interesul pre-

The 3rd key element of the Gig economy is Gig service providers. Depending on the type of services provided and the way in which the provider and the beneficiary interact, 4 categories of service providers can be distinguished in the Gig economy [13]:

- **contract workers** – these are the employees of a company, but who provide their services to another entity under a contract between the employer company and the company receiving the service. For example, a graphic design specialist, with an employment contract signed with a company from Moldova, but who works, de facto, for a company from Great Britain;
- **independent contractors** – are people who provide goods and services in accordance with a specific contractual agreement that they entered into directly with the beneficiary. For example, a freelance graphic designer who designs logos and banners for small and medium-sized businesses on a per-project basis;
- **online platform workers** – are considered workers who find short-term work assignments through an online platform or application that connects them directly with clients. For example, a nanny who takes care of a child for a few hours based on the request placed by the parents on a specialized platform;
- **temporary workers** – are the individuals who have short-term work arrangements, often assigned by a staffing or recruitment agency. For example, a data analysis specialist, delegated by the personnel agency to carry out some work at a certain company.

Even if the forms of employment of the types of Gig service providers are different, the principle of their provision is the same – performing tasks, carrying out short-term work for companies or individuals. Beneficiaries' interest in these specialists stems from the fact that they will pay exactly for the amount of work that has been done, but if they are contracted through online platforms, they also have certain guarantees in relation to their degree of competence. The provider's interest is deter-

statorului este determinat de posibilitatea de a valorifica competențele deținute și timpul disponibil pentru a obține o anumită remunerare.

Analizând factorii care determină persoanele să presteze servicii gig, McKensey Global Institut, în baza unui studiu realizat pe un eșantion de 8000 persoane din SUA și UE, a divizat prestatorii de servicii gig în 4 categorii (vezi figura 7). Divizarea pe categorii a prestatorilor de servicii gig a fost făcută în baza modului în care intervievații răspundeau la întrebarea „Ce este pentru mine activitatea independentă?”, oferindu-se răspunsuri sub 2 aspecte:

1. Cum contribuie veniturile obținute din prestarea serviciilor gig la formarea bugetului familiei (asigură un venit de bază sau un venit suplimentar)?
2. Cum a fost luată decizia de a presta servicii gig (a fost o alegere conștientă, bazată pe preferințe sau o alegere impusă de situația financiară)?

mined by the possibility to capitalize on the skills possessed and the time available to obtain certain remuneration.

Analyzing the factors that lead people to perform Gig services, McKensey Global Institute, based on a study conducted on a sample of 8000 people in the US and the EU, divided gig service providers into 4 categories (figure 7). The division into categories of gig service providers was made based on the way in which the interviewees answered the question “What is independent activity for me?”, giving answers under 2 aspects:

1. How does the income obtained from the provision of gig services contribute to training the family budget (provides a basic income or an additional income)?
2. How the decision to perform gig services was made (was it a conscious choice based on preference or a choice imposed by the financial situation)?

		„Pentru mine activitatea independentă este...” / „Independent work is my”	
		venit de bază / primary income	venit suplimentar / supplemental income
alegere preferată / preferred choice	Agenți liberi / Free agents 30%	Lucrători ocazionali / Casual earners 40%	
alegere impusă de necesități / necessary choice	Reticenți / Reluctants 14%	În dificultate financiară / Financially strapped 16%	

Figura 7. Tipuri de prestatori de servicii gig / Figure 7. Types of Gig service providers

Sursa: preluată din [8] / Source: taken from [8]

Pornind de la analiza disponibilității pentru prestarea serviciilor gig și a locului veniturilor câștigate din prestarea acestor servicii în bugetul personal, în studiul McKensey s-a ajuns la concluzia că 30% dintre lucrătorii gig sunt agenți liberi, care aleg ca și preferință munca independentă cu normă întreagă, aceasta fiind și principala, iar în unele cazuri unica, sursă de venit; 40% dintre aceștia sunt lucrători ocazionali, care aleg munca independentă pentru a suplimenta veniturile din activitatea de bază;

Starting from the analysis of the availability for the provision of Gig services and the place of the income earned from the provision of these services in the personal budget, the McKensey study concluded that 30% of Gig workers are freelancers who choose full-time freelance work as their preference, this being the main, and in some cases the only, source of income; 40% of them are casual workers, who choose independent work to supplement the income from the basic activity, 14% are reluc-

14% sunt reticenti, ei ar prefera angajarea permanentă, dar din motiv că aceasta lipsește, acceptă prestarea serviciilor gig, iar 16% sunt presați de situația financiară să presteze servicii gig. Dacă în cazul primelor două categorii, prestarea serviciilor gig se face din dorință, pornind de la avantajele oferite de această formă de angajare, ultimele două categorii o fac din nevoie, respectiv, vor înceta să mai presteze aceste servicii odată cu apariția posibilității de angajare cu un contract permanent de muncă sau dacă li se va ameliora situația financiară.

Impactul economiei gig asupra jucătorilor de pe piața muncii

Cererea ridicată pentru serviciile gig este condiționată, în mare măsură, de impactul pe care îl are aceasta asupra jucătorilor de pe piața muncii. Studiile realizate până acum atrag atenția asupra a cel puțin 4 direcții de impact a economiei gig asupra jucătorilor de pe această piață (figura 8).

tant, they would prefer permanent employment, but for the reason that it is lacking, they accept the provision of Gig services, and 16% are pressured by the situation financial to provide Gig services. If in the case of the first two categories, stopping Gig services is done out of desire, starting from the advantages offered by this form of employment, the last two categories do it out of necessity, respectively, they will stop providing these services if the possibility of employment with a permanent employment contract or the financial situation will improve.

The impact of the Gig economy on labour market players

The high demand for Gig services is conditioned, to a large extent, by the impact it has on the players in the labour market. The studies carried out so far draw attention to at least 4 directions of impact of the Gig economy on the players in this market (figure 8).

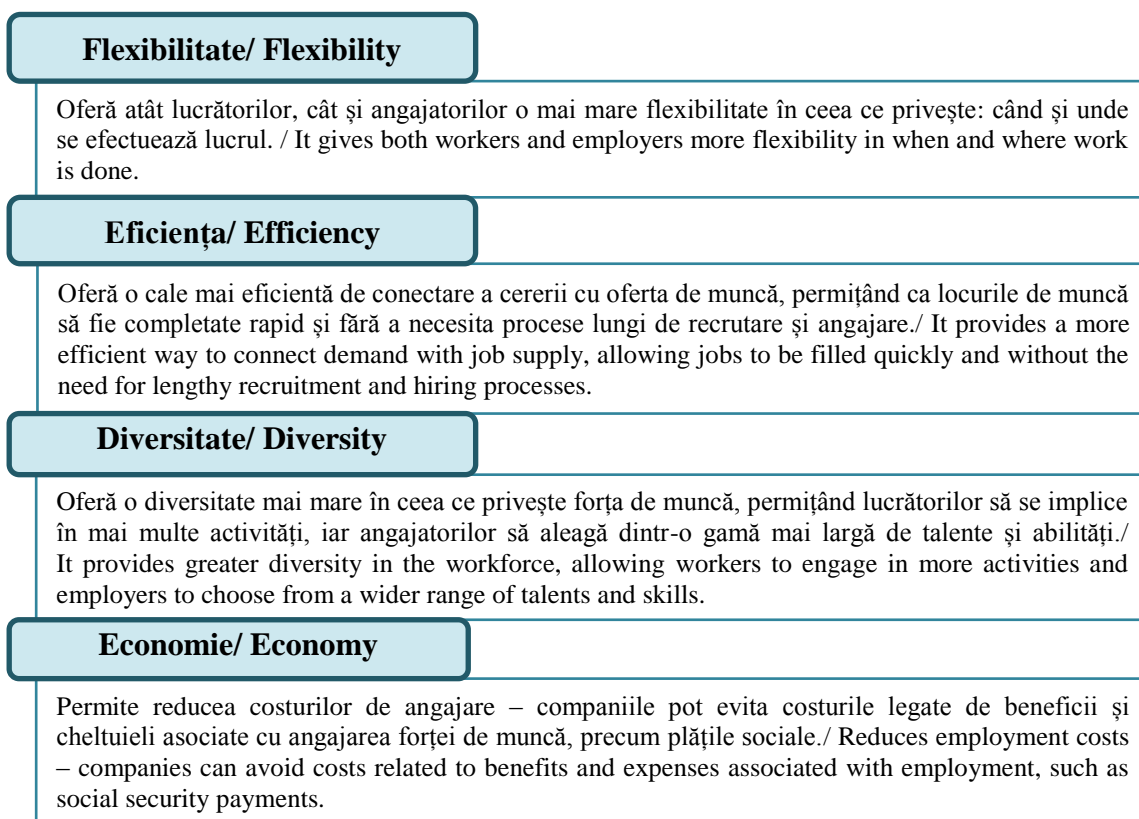

Figura 8. Impactul economiei gig asupra jucătorilor pe segmentul gig al pieței muncii/ Figure 8. The impact of the gig economy on the stakeholders on the Gig segment of the labour market

Sursa: elaborată de autor/ Source elaborated by the author

Conform figurii 8, economia gig oferă flexibilitate, eficiență, diversitate și economie, acestea fiind datorate schimbărilor pe care le generează în relația de muncă, una dintre cele mai mari modificări fiind creșterea gradului de autonomie, dar și de responsabilitate, a prestatorilor de servicii. Pentru a obține contracte noi, prestatorii depun efort pentru a fi competitivi, respectiv oferă servicii mai calitative, prețuri mai atractive, posibilitatea de a fi remunerați doar după realizarea muncii.

În ceea ce privește beneficiile oferite de către economia gig prestatorilor de servicii, pe de o parte, economia gig oferă specialiștilor oportunitatea de a-și construi o carieră independentă, de a avea acces la un număr mai mare de companii prin intermediul platformelor, de a obține venituri suplimentare etc., pe de altă parte, economia gig poate duce la scăderea veniturilor și a beneficiilor oferite lucrătorilor, precum și la incertitudinea în privința drepturilor și protecției sociale.

În același timp, economia gig are impact asupra competitivității economice la nivel global. Grație caracterului internațional al platformelor online și a practicilor de organizare a unor activități la distanță, pentru realizarea anumitor lucrări, companiile pot contracta specialiști din alte țări, care pot deține competențe mai bune sau oferi serviciile la prețuri mai mici, ceea ce duce la creșterea concurenței pentru locurile de muncă și poate afecta negativ situația angajaților cu contracte de muncă sigure.

Impactul economiei gig asupra *fiscului și a securității sociale* este un subiect important de dezbateră în literatura academică și politică. Pe de o parte, economia gig poate duce la o reducere a veniturilor fiscale, din motiv că mulți lucrători gig sunt plătiți în bază de contracte de prestare servicii și, respectiv, nu sunt considerați angajați, ceea ce înseamnă că nu sunt supuși aceluiași obligații fiscale ca și personalul companiilor. Pe de altă parte, economia gig poate reduce și costurile fiscale. În timp ce angajații clasici primesc beneficii de la angajatori, sub formă de asigurări medicale și sociale, lucrătorii din economia gig trebuie să se ocupe de aceste costuri independent. Acest lucru poate însemna că guvernele, la rândul lor, nu trebuie să suporte

According to figure 8, the Gig economy offers flexibility, efficiency, diversity and economy, these being due to the changes it brings to the work relationship, one of the biggest changes being the increase in the degree of autonomy, but also responsibility, of service providers. In order to obtain new contracts, providers make an effort to be competitive, respectively, they offer better quality services, more attractive prices, the possibility of being remunerated only after the work is done.

Regarding the benefits offered by the Gig economy to service providers, on the one hand, the Gig economy offers specialists the opportunity to build an independent career, to have access to a larger number of companies through the platforms, to earn extra income, etc., on the other hand, the Gig economy can lead to lower incomes and benefits for workers, as well as uncertainty about rights and social protection.

At the same time, the Gig economy has an impact on global economic competitiveness. Thanks to the international nature of online platforms and the practices of organizing some activities at a distance, companies can contract specialists from other countries, who may have better skills or offer the services at lower prices, to carry out certain works, which leads to increased competition for jobs and may adversely affect the situation of employees with secure employment contracts.

Regarding the impact of the gig economy on *the tax and social security* is an important topic of debate in the academic and political literature. On the one hand, the Gig economy can lead to a reduction in tax revenues, because many gig workers are paid on the basis of service contracts, respectively, and are not considered employees, which means that they are not subject to the same tax obligations as and company staff. On the other hand, the Gig economy can also reduce tax costs. While traditional workers receive benefits from employers in the form of health and social insurance, Gig economy workers have to deal with these costs independently. This can mean that governments, in turn, do not have to bear the costs of health insurance and other social benefits.

There are a few studies that have tried to assess the impact of the Gig economy on tax

costurile asigurărilor de sănătate și a altor beneficii sociale.

Există câteva studii care au încercat să evalueze impactul economiei gig asupra fiscului și a securității sociale, dar datele sunt limitate și contradictorii. În ceea ce privește impactul asupra veniturilor fiscale, un studiu realizat în SUA de către Trezorerie a estimat că economia gig poate reduce veniturile fiscale cu aproximativ 2 miliarde de dolari pe an. În plus, un studiu realizat în Regatul Unit a constatat că angajatorii care folosesc lucrători gig plătesc, în medie, cu 16% mai puțin impozit pe salarii decât angajatorii care aleg să atragă resursa umană în mod tradițional.

Concluzii

1. Transformările digitale cărora li se supune economia duc la schimbări esențiale pe piața muncii, o cotă tot mai mare din populația aptă de muncă, fiind încadrată în economia gig, oferă jucătorilor de pe această piață flexibilitate, diversificare, avantaje financiare.
2. Platformizarea economiei este factorul cheie care a dus la creșterea semnificativă a fenomenului „Economia Gig”, dar și care a contribuit la creșterea gradului de globalizare și de aprofundare a concurenței pe piața muncii.
3. Digitalizarea economiei gig a permis prestatorilor de servicii gig din economiile mici, emergente, să câștige concurența pe această piață, fapt care a favorizat exodul de creiere din aceste țări către economiile dezvoltate, doar că în format virtual, fără a fi necesară mobilitatea geografică a resursei umane.
4. Economia gig permite obținerea de venituri suplimentare de către specialiștii din diverse domenii, dar poate genera dificultăți în raport cu securitatea acestora, adesea ei fiind înafara programelor de asigurare socială. În același timp, economia gig poate genera unele dificultăți vizavi de colectarea la buget a veniturilor fiscale.

and social security, but the data is limited and contradictory. In terms of the impact on tax revenues, a study conducted in the US by the Treasury estimated that the gig economy can reduce tax revenues by about USD 2 billion per year. In addition, a UK study found that employers who use Gig workers pay, on average, 16% less in payroll tax than employers who use traditional human resources.

Conclusions

1. The digital transformations to which the economy is subjected lead to essential transformations on the labour market, an increasing share of the working population being part of the Gig economy, which offers players on this market flexibility, diversification, and financial advantages.
2. The platformization of the economy is the key factor that led to the significant growth of the “Gig economy” phenomenon, but also contributed to the increase in the degree of globalization and the deepening of competition on the labour market.
3. The digitization of the Gig economy has allowed Gig service providers from small, emerging economies to win competition in this market, this fact favouring the brain drain from these countries to developed economies, only in a virtual format, without the need for geographical mobility of the human resource.
4. The Gig economy allows specialists in various fields to obtain additional income, but it can generate difficulties in relation to their security, often being outside the social insurance programs. At the same time, the Gig economy can contribute to some difficulties in terms of fiscal revenue collection to the budget.

Bibliografie/ Bibliography:

1. *Mastercard Gig Economy Industry Outlook and Needs Assessment* [online]. Raport Mastercard& Kaiser Associates. Mai 2019 [citat 22.05.2023]. Disponibil: <https://blog.kleros.io>
2. *Fueling the global gig economy. How real-time, card-based disbursements can support a changing workforce* [online]. August 2020 [citat 22.05.2023]. Disponibil: <https://www.mastercard.us>
3. MANYIKA, James et al. *Independent work: choice, n citat ecessity, and the gig economy* [online]. Raport McKinsey Global Institute. 2016 [accesat 24.05.2023]. Disponibil: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy>
4. *Google Trends* [online] [citat 18.04.2023]. Disponibil: <https://trends.google.com/trends/explore?q=the%20gig%20economy&date=all>
5. MULCAHY, Diane. *The Gig Economy*. AMACOM, 2016. 240 p. ISBN 9780814437339.
6. BOSTMAN, Rachel, ROGERS, Roo. *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. New York: Harper Business, 2010. 304 p. ISBN 978-0061963544.
7. *Interactions between Workers' Organizations and Workers in the Informal Economy: A Compendium of Practice*. International Labour Organization, 2019. 108 p. ISBN 9789220316009.
8. McKinsey: How big is the gig economy? In: *Consultant's Mind* [online] [citat 12.05.2023]. Disponibil: <https://www.consultantsmind.com/2016/10/31/gig-economy>.
9. STANDING, Guy. *The Precariat: The New Dangerous Class (Bloomsbury Revelations)*. New York: Bloomsbury, 2014. 192 p. ISBN 9781849663526.
10. SUNDARARAJAN, Arun. *The Sharing Economy: The End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism*. Cambridge: The MIT Press, 2018. 256 p. ISBN 978-0262034579.
11. Online Labour Observatory [online] accesat 22.05.2023. Disponibil <http://onlinelabourobservatory.org/oli-demand/>
12. WOODCOCK, Jame, GRAHAM Mark. *The Gig Economy: A Critical Introduction*, Polity, 2020. 160 p. ISBN 978-1509536351
13. *Gallup's Perspective on The Gig Economy and Alternative Work Arrangements*. Raport Gallup, 2018. [online] accesat 18.05.2023. Disponibil <https://www.gallup.com/workplace/240878/gig-economy-paper-2018.aspx?thank-you-report-form=1>

CZU: 659.1(478):316.346.32-053.6

UDC: 659.1(478):316.346.32-053.6

PERCEPȚIILE „GENERZEȚILOR”¹ ASUPRA IMAGINII REPUBLICII MOLDOVA

Conf. univ. dr. Maria GRIGORAȘ, UTM
grigoras-maria@mail.ru

ORCID: 0000-0003-0642-4026

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.043>

Imaginea de țară este unul dintre factorii cheie care influențează atitudinea oamenilor, dar și a organizațiilor vizavi de statul respectiv. În cadrul clasamentului „Country Brand Ranking 2022-2023”, Republica Moldova ocupă locul 166, din 203, situându-se între Republica Mali și Regatul Lesotho. Nici conform clasamentului Strategiei Brandului de Țară (SBȚ), Moldova nu a obținut rezultate mai bune, atribuindu-se țării calificativul B (puțin bun).

Scopul acestui articol este de a afla percepțiile „generzeților” despre imaginea țării, identificând elementele primordiale care ar fortifica aceste atitudini, ca, ulterior, forța de muncă activă să nu migreze, ci să rămână în Republica Moldova.

La elaborarea articolului s-a folosit cercetarea exploratorie, realizată printr-o diversitate de metode. Ulterior, sintetizându-se aprecierile „generzeților”, s-a constatat că este necesară o politică sistemică de cultivare și fortificare a imaginii de țară pe plan intern.

Cuvinte-cheie: *imagine de țară, „generzeți”, generații de consumatori, percepții, simbol, avantaj competitiv.*

JEL: M31, Z10, Z33.

Introducere

Foarte multe state au înțeles că pot utiliza și fructifica un activ esențial care, ulterior, poate furniza valoare, inclusiv prin atragerea turiștilor, dar și prin menținerea forței de muncă angajate în țară, iar acest activ îl reprezintă imaginea de țară.

Imaginea de țară este un element esențial care influențează atitudinea pe care o au oamenii

PERCEPTIONS OF THE “GEN Zs”¹ ON THE IMAGE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Assoc. Prof. PhD Maria GRIGORAS, TUM
grigoras-maria@mail.ru

ORCID: 0000-0003-0642-4026

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.043>

The image of the country is one of the key factors influencing the attitude of the people, but also of the organizations towards the respective state. In the ranking “Country Brand Ranking 2022-2023”, the Republic of Moldova ranks 166th, out of 203, between the Republic of Mali and the Kingdom of Lesotho. Even according to the ranking of the Country Brand Strategy (CBS), Moldova did not obtain better results, attributing to the country the grade B (slightly good).

The purpose of this article is to find out the perceptions of the “Gen Zs” image of countries, identifying the key elements that would strengthen these attitudes, so that the active workforce would not subsequently migrate, but to remain in the Republic of Moldova.

Exploratory research was used to develop the article, carried out through a variety of methods. Subsequently, summarizing the assessments of the “Gen Zs”, it was found that a systemic policy of cultivation and fortification of the country image is needed internally.

Keywords: *country image, “Gen Zs”, consumer generations, perceptions, symbol, competitive advantage.*

JEL: M31, Z10, Z33.

Introduction

Many countries have understood that they can use and capitalize on an essential asset that can provide value, including by attracting tourists, but also by keeping the workforce active in the country, and this asset is the country image.

Country image is an essential element of the attitude that people and organizations (inclu-

¹ tânăra generație de consumatori sau generația „Z”/ ¹the young generation of consumers or generation „Z”

și organizațiile (inclusiv corporațiile economice, organizațiile non-guvernamentale, instituțiile internaționale) despre un anumit stat.

Astfel, capitalul imaginii de țară este suma cumulativă a percepțiilor locuitorilor țării respective, a percepțiilor străinilor și a instituțiilor internaționale față de aceasta. Pentru a consolida capitalul de imagine al unui stat este necesar de a crea un branding de țară puternic printre cei care-l populează. Așa cum migrația externă în rândul populației are cote destul de înalte, Republica Moldova riscă să-și piardă pilonul socio-cultural, inovativ, financiar și militar – adică forța activă de muncă și, în final, propria identitate ca stat. De exemplu, în anul 2020 [6], numărul total de emigranți era de 1.159.443 de cetățeni, dintre care 56,2% erau emigranți cu vârsta cuprinsă între 20-64 de ani.

Fiindcă capitalizarea imaginii de țară garantează o serie de avantaje ca: menținerea populației active în țară, atragerea de investiții, sporirea numărului de turiști, susținerea mărcilor naționale pe plan internațional, dar și produce efecte derivate care, în final, contribuie la sporirea PIB-ului, scopul acestui demers științific este de a elucida imaginea Republicii Moldova printre „generzeți”. De asemenea, am analizat dacă această imagine poate fi valorificată ca avantaj competitiv sustenabil, inclusiv pentru a reduce fenomenul „exodul de inteligență”.

Pentru aceasta, s-a propus identificarea anumitor simboluri economice, politice, culturale, tehnice etc. care ar servi la crearea unei imagini de țară pozitive și la depistarea acelor aspecte care ar poziționa Republica Moldova drept o țară de referință.

Metode aplicate

Scopul cercetării a fost unul exploratoriu, iar metoda de colectare a datelor a fost realizată prin intermediul unui chestionar alcătuit din 17 întrebări. Datele au fost înregistrate în perioada 10-24 decembrie 2022, pe un eșantion realizat ad-hoc și reprezentat de consumatorii „generzeți”, în număr de 101 persoane. Generația Z este reprezentată de către persoanele născute după anul 1995, iar conform unor autori – după anii 2000. În anul 2019 [10], persoanele cuprinse cu vârsta între 0-24 ani reprezentau 36,51% (980294 persoane) din totalul locuitorilor Republicii Moldova, iar dacă să susținem

ding economic corporations, non-governmental organizations, international institutions) have about a particular country.

Thus, the capital of the country image is a cumulative sum of the perceptions of the inhabitants of the respective state, of the perceptions of foreigners towards that state and of the perceptions of international institutions about the respective country. In order to strengthen the image capital of a state it is necessary to create a strong image among the inhabitants of that country. As the external migration among the active population have quite high rates, the Republic of Moldova risks losing its socio-cultural, innovative, financial and military pillar, i.e. the active workforce and, finally, its own identity as a state. For example, in 2020 [6], the total number of emigrants was 1,159,443 citizens, of which 56.2% were emigrants within the 20-64 age group.

As capitalizing on the country image guarantees a series of advantages such as: maintaining the active population in the country, attracting investments, increasing the number of tourists, supporting national brands internationally, but also derivative effects that ultimately contribute to increasing GDP, the purpose of this scientific approach is to elucidate what is the image of the Republic of Moldova among the “Gen Zs”. Also, we have analysed whether this image can be capitalized as a sustainable competitive advantage to reduce the phenomenon of “brain drain”.

For this purpose, it was proposed to identify certain economic, political, cultural, technical, etc. symbols which would serve to create a positive image of the country and to detect those aspects for which the Republic of Moldova would be a country of reference.

Applied methods

The research has an exploratory purpose and the method of data collection was carried out through a questionnaire made up of 17 questions. The data were collected within the period December 10-24, 2022, on an ad hoc sample of 101 “Gen Z” consumers. Generation Z or “Gen Zs” are people born after 1995, and according to some authors – after 2000. In 2019 [10], people aged 0-24 represented 36.51% (980,294 people) of the inhabitants of the Republic Moldova, and if

variantele „generzeților” născuți după anul 2000, atunci ei constituiau 27,81% (746699 persoane) din populația țării.

„Generzeții” participanți la studiu au între 22-23 de ani, în special au fost chestionați cei care sunt în ultimul an de studii superioare universitare, cu o repartizare pe medii de 52% – urban și 48% – rural și cu o repartizare pe sexe de 47% – sex masculin și 53% – sex feminin.

Trăsăturile specifice generației Z sunt: o îndemnare extraordinară în utilizarea tehnologiilor digitale și sunt greu de convinși să ia o anumită decizie sau să-și asume un anumit angajament [1]. Sunt impulsivi, iar durata de concentrare a atenției acestora este de scurtă durată.

Pentru determinarea durabilității unor anume mărci nominalizate de „generzeți”, s-au analizat peste 34 de site-uri oficiale ale brandurilor, bloguri, portaluri etc.

Pentru analiza rezultatelor cercetării s-au utilizat: analiza SWOT/TOWS, metoda analitică și de sinteză, analiza comparativă, metoda ordonării rangurilor etc.

Rezultate și discuții

Imaginea de țară poate fi reprezentată printr-o varietate de simboluri, care pot fi de natură economică, politică, culturală, sportivă etc.

Potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, cuvântul *simbol* desemnează un semn, obiect, imagine etc., care reprezintă indirect (în mod convențional sau în virtutea unei corespondențe analogice) un obiect, o ființă, o noțiune, o idee, o însușire, un sentiment etc.

Deși simbolurile ar trebui să fie durabile în timp, totuși unele din ele devin „perisabile” și pot afecta imaginea ce o reprezintă. Astfel, cea mai mare durabilitate o au simbolurile culturale, iar cea mai mică o au simbolurile politice (care sunt dependente de schimbarea vectorului politic, schimbarea de guverne și parlamente). Am mai putea numi simbolurile politice – simboluri „mandatate”, adică rezistente timp de un mandat al unui anumit candidat politic.

Pentru a identifica percepțiile „generzeților” asupra *simbolurilor culturale*, li s-a cerut să numească cinci elemente (monumente) specifice Republicii Moldova. Răspunsurile au fost exprimate astfel:

the version of the “Gen Zs” born after 2000 is supported, then they constituted 27.81% (746,699 people) of the country’s population.

The “Gen Zs” participating in the study were between the ages of 22-23, in particular, those who are in their last year of higher university studies, with an average distribution of 52% – urban and 48% – rural and with a gender distribution of 47% – male and 53% – female.

The specific traits of the “Gen Zs” are: an extraordinary urge to use digital technologies and difficulty to be convinced to make a certain decision or make a certain commitment [1]. They are impulsive and their attention span is short.

As to the determination of the sustainability of certain brands nominated by “Gen Zs”, more than 34 official brand websites, blogs, portals, etc. were analyzed.

For the analysis of the research results, the following methods were used: SWOT/TOWS, analytical method, synthesis, comparative analysis, ranking method, etc.

Results and discussions

The image of the country can be represented by a number of symbols, which can be economic, political, cultural, sport, etc.

According to the Thesaurus explanatory dictionary of the Romanian language, *symbol* denotes a sign, object, image, etc. which indirectly represents (conventionally or by virtue of an analogical correspondence) an object, a being, a notion, an idea, an attribute, a feeling, etc.

Although symbols should be durable over time, some of them become “perishable” and can affect the image they represent. Thus, cultural symbols have the greatest durability, and political symbols have the least (which are dependent on the change of the political vector, change of governments and parliaments). We could call the political symbols – “mandatory” symbols, i.e. resistant during a mandate of a certain political candidate.

In order to identify the perceptions of the “Gen Zs” on *cultural symbols*, they were asked to name 5 such elements (monuments) specific to the Republic of Moldova. The answers were expressed as follows:

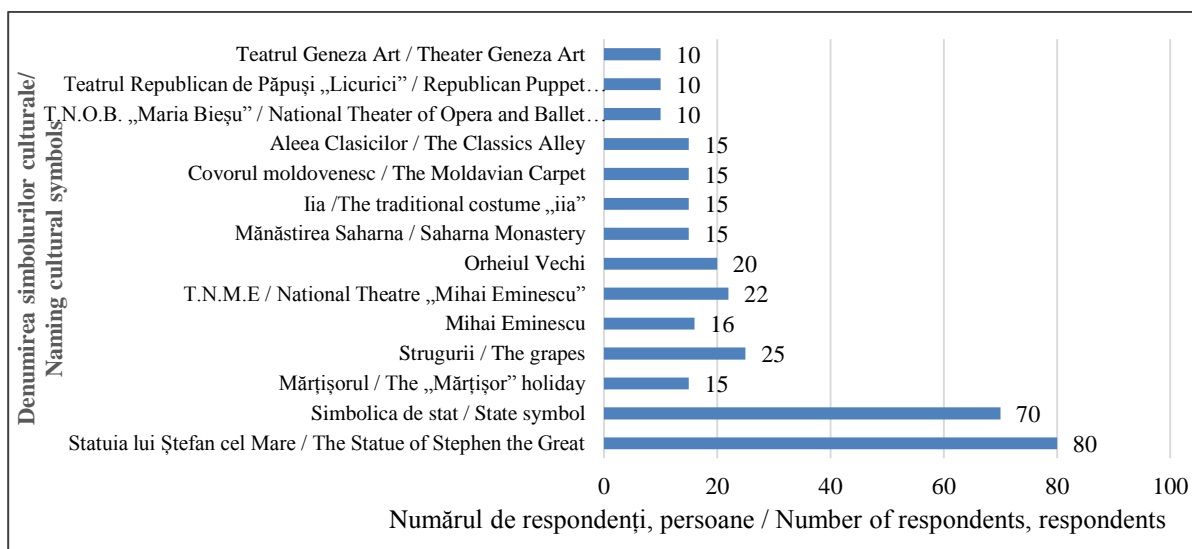

Figura 1. Percepțiile „generzeților” față de amintirea „selectivă” a simbolurilor culturale/
Figure 1. Perceptions of the “Gen Zs” towards the “selective” recall of cultural symbols

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Se denotă că noua generație identifică simbolurile culturale cu statuia lui Ștefan cel Mare, simbolica de Stat (drapelul de Stat al Republicii Moldova, Stema de Stat a Republicii Moldova, Imnul de Stat) și strugurii.

Deși aceste elemente ale simbolurilor culturale au fost enunțate, totuși „generzeții” nu le pot descrie în detaliu. De exemplu, doar 23,64% din subiecții intervievați au menționat că cunosc Imnul de Stat al Republicii Moldova, dintre care doar 4,55% cunosc cine a scris versurile Imnului (Alexei Mateevici) și numai 1,82% știu cine a compus și muzica (Alexandru Cristea).

De asemenea, ce ține de Stema de Stat a Republicii Moldova, doar 1 respondent (0,91%) a putut descrie amănunțit acest simbol: „Stema de Stat a Republicii Moldova reprezintă un scut tăiat pe orizontală, având în partea superioară cromatică roșie, în cea inferioară – albastră, încărcat cu capul de bour, având între coarne o stea cu opt raze. Capul de bour este flancat în dreapta de o roză cu cinci petale, iar în stânga de o semilună conturnată. Toate elementele reprezentate în scut sunt de aur (galbene). Scutul este plasat pe pieptul unei acvile naturale purtând în cioc o cruce de aur (acvila crucială) și ținând în gheara dreaptă o ramură verde de măslin, iar în stânga un sceptru de aur”.

It is denoted that the “Gen Zs” identify the cultural symbols with the Statue of Stephen the Great, the State symbols (the State flag of the Republic of Moldova, the State Coat of Arms of the Republic of Moldova, the State Anthem) and grapes.

Although these elements of cultural symbols have been mentioned, still the “Gen Zs” cannot describe them in detail. For example, only 23.64% of the interviewed subjects confirmed that they knew the National Anthem of the Republic of Moldova and only 4.55% knew who wrote the lyrics of the Anthem (Alexei Mateevici) and 1.82% knew who the author of the melody was (Alexandru Cristea).

Also, regarding the State Coat of Arms of the Republic of Moldova, only 1 respondent (0.91%) was able to thoroughly describe this symbol: “The State Coat of Arms consists of a shield divided horizontally into two parts: the upper part being of a red chromatics and the lower part – blue chromatics with a superimposed auroch’s head showing between its horns an eight-pointed star. On its right the auroch’s head is flanked by a five-petalled rose and on its left by a slightly rotated crescent. All heraldic elements present on the shield are of golden (yellow) colour. The shield is laid on the breast of a natural eagle holding in its beak a golden

Iar ce ține de struguri (inclusiv vița-de-vie), respondenții au identificat iedera cu vița-de-vie sălbatică.

Cea mai mare perisabilitate se înregistrează printre elementele *simbolurilor politice*. De obicei, preferințele politice sunt dominate de partidele politice și figurile politice la guvernare sau cele masiv mediatizate.

Dacă în anul 2016, simbolurile politice erau reprezentate de Vlad Filat, Vladimir Voronin și Vladimir Plahotniuc [7], actualmente, președinta Maia Sandu este pe primul loc (17,5%), Partidul Acțiune și Solidaritate (12,5%), iar pe locul trei este personalitatea Domnitorului Ștefan cel Mare (7,5%). Urmează Igor Dodon, edificiul Parlamentului, Partidul Socialiștilor din Republica Moldova, Ilan Șor, Dorin Chirtoacă, Marian Lupu și primul președinte al Republicii Moldova – Mircea Snegur.

Pentru a identifica Republica Moldova cu un anume sport sau hobby, li s-a cerut respondenților să numească cinci *simboluri sportive* autohtone. Răspunsurile pot fi reprezentate astfel:

cross, in its right claw a green olive-tree branch and in its left claw a golden sceptre”.

And regarding grapes (including grapevines) the respondents identified ivy with wild grapevine.

The greatest perishability is recorded among the elements of *political symbols*. Usually, political preferences are dominated by political parties and political figures in the government or heavily publicized ones.

If in 2016, the political symbols were represented by Vlad Filat, Vladimir Voronin and Vlad Plahotniuc [7], currently the president Maia Sandu is on first place (17.5%), the Action and Solidarity Party (12.5%), and on the third place is the personality of King Stephen the Great (7.5%). Next is Igor Dodon, the Parliament building, the Socialist Party of the Republic of Moldova, Ilan Sor, Dorin Chirtoaca, Marian Lupu and the first president of the Republic of Moldova – Mircea Snegur.

In order to identify the Republic of Moldova with a specific sport or hobby, the respondents were asked to name five local *sports symbols*. The answers can be represented as follows:

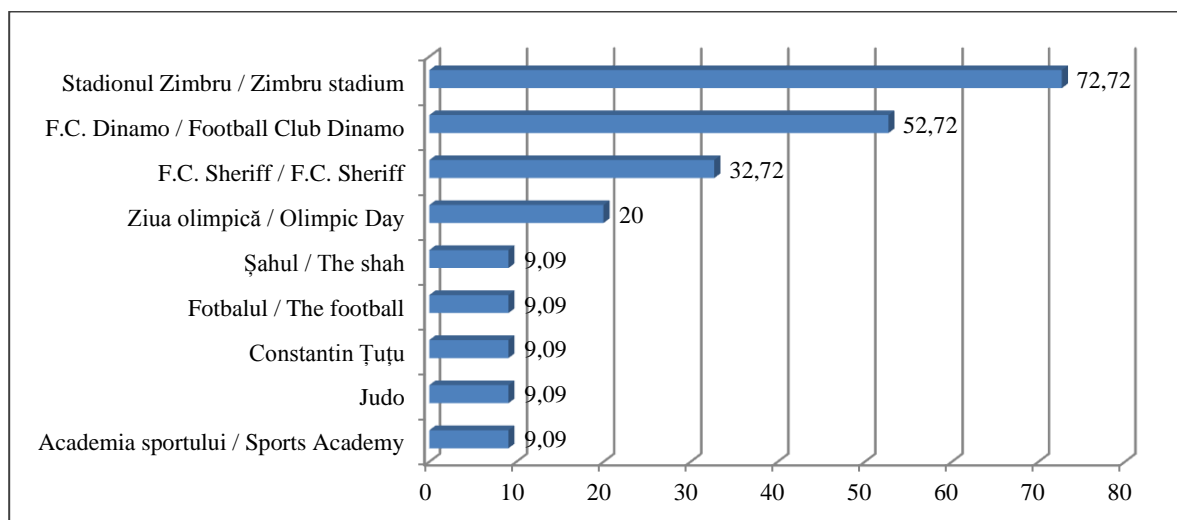

Figura 2. Ponderea elementelor simbolurilor sportive enunțate de „generzeți”/
Figure 2. The share of the elements of sports symbols mentioned by the “Gen Zs”

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Ce ține de simbolurile sportive, nici un respondent nu a putut nominaliza numărul de elemente cerut de administratorul chestionarului, adică cinci elemente identificabile. Marea majo-

As to the sports symbols, none of the respondents could nominate the number of items requested by the questionnaire administrator, i.e. five identifiable items. The vast majority, 75%,

ritate, și anume 75%, au putut identifica maxim trei elemente simbolice.

De asemenea, se observă o confundare a unor elemente simbolice pe care respondentul le-a identificat ca autohtone (moldovenești): Clubul de fotbal profesionist din România – Fotbal Club Dinamo 1948 București și Ziua Olimpică (23 iunie a fiecărui an) – când Charles Pierre de Fredey, Baron de Coubertin reanimează, printr-o conferință la Sorbona în anul 1894, Jocurile Olimpice și se constituie Comitetul Internațional Olimpic.

Pentru identificarea *simbolurilor educaționale*, li s-a cerut respondenților să numească cinci elementele care constituie pilonul educațional al Republicii Moldova.

Respondenții au definit următoarele elemente: Universitatea Tehnică a Moldovei (45,45%), Academia de Studii Economice din Moldova (36,36%), Universitatea de Stat din Moldova (27,27%), Universitatea Liberă Internațională din Moldova (18,18%), Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” (9,09%). De asemenea, au fost identificate nume ale personalităților culturale: Mihai Eminescu, Ion și Doina Aldea Teodorovici, Grigore Vieru și Ion Druță. „Generzeții” consideră a fi simbol educațional atât grădinița – ca principala instituție a învățământului preșcolar, cât și bacalaureatul – ca un examen al maturității și un „deschizător de drumuri”.

Pornind de la faptul că o cultură mai întâi se gustă, iar mai apoi se cunoaște cu adevărat, foarte multe țări s-au internaționalizat prin diferite delicii gastronomice.

De exemplu, Franța este recunoscută nu doar pentru zonele pitorești, cinematografia alb-negru, dar și pentru delicii, precum: baghete tradiționale, croissante, macarons, pufuri de cremă (choux à la creme) etc.

Astfel, putem observa că bucătăria reprezintă un tip de comunicare, ce reflectă identitatea unei națiuni. George Călinescu considera că rafinamentul gastronomic derivă din simplitatea pregătirii bucatelor și din păstrarea stării lor cât mai aproape de natură.

Simbolurile gastronomice autohtone sunt mai puțin perisabile față de cele politice, de exemplu, datorită faptului că ele sunt susținute și comunicate încă din cea mai fragedă copilărie, prin intermediul poveștilor, basmelor și chiar a

could identify a maximum of three symbolic elements.

There is also a confusion of some symbolic elements that the respondent identified as native (Moldovan): Professional football club from Bucharest (Romania) – Fotbal Club Dinamo 1948 and Olympic Day (June 23 of each year) – when Charles Pierre de Fredey, Baron de Coubertin revived the Olympic Games at a conference at the Sorbonne in 1894 and the International Olympic Committee was formed.

In order to identify *educational symbols*, the respondents were asked to name five elements that constitute the educational pillar of the Republic of Moldova.

Thus, the respondents define the following elements: the Technical University of Moldova (45.45%), the Academy of Economic Studies of Moldova (36.36%), the State University of Moldova (27.27%), the International Free University of Moldova (18.18%), “Nicolae Testemițanu” State University of Medicine and Pharmacy (9.09%). Also, names of cultural personalities were identified: Mihai Eminescu, Ion and Doina Aldea Teodorovici, Grigore Vieru and Ion Druța. The “Gen Zs” consider both the kindergarten as the main institution of preschool education and the baccalaureate – as an exam of maturity and a “road opener”.

Starting from the fact that culture is first tasted, then really known, many countries have internationalized through various gastronomic delights.

For example, France is recognized not only for its picturesque landscapes, black and white cinematography, but also for traditional baguettes, delicious croissants, macarons, choux à la crème, etc.

Thus, cuisine represents the type of communication that reflects the identity of a nation. George Calinescu believed that gastronomic refinement derives from the simplicity of the preparation of dishes and from keeping them as close to nature as possible.

Local gastronomic symbols are less perishable compared to the political ones, for example, due to the fact that they are maintained and communicated from the earliest childhood, through stories, fairy tales and even the auto-fictional novel “Childhood Memories” written

romanului autoficțional „Amintiri din copilărie” de Ion Creangă. Din acest roman pot fi identificate o seamă de delicii gastronomice (plăcintele poale-n brâu, alivencile, brânza de oi și cea de capră, mămăliga, găluștele cu păsat de mei, găina friptă pe țițlă de lemn etc.), o mulțime de rețete de pregătire a bucatelor, comportamente gastronomice etc.

În urma chestionării, au fost identificate următoarele elemente ale simbolurilor gastronomice:

by Ion Creanga. This novel identifies a number of gastronomic delights, a lot of recipes, gastronomic behaviours, etc.

Following the research the following elements of the gastronomic symbols were identified:

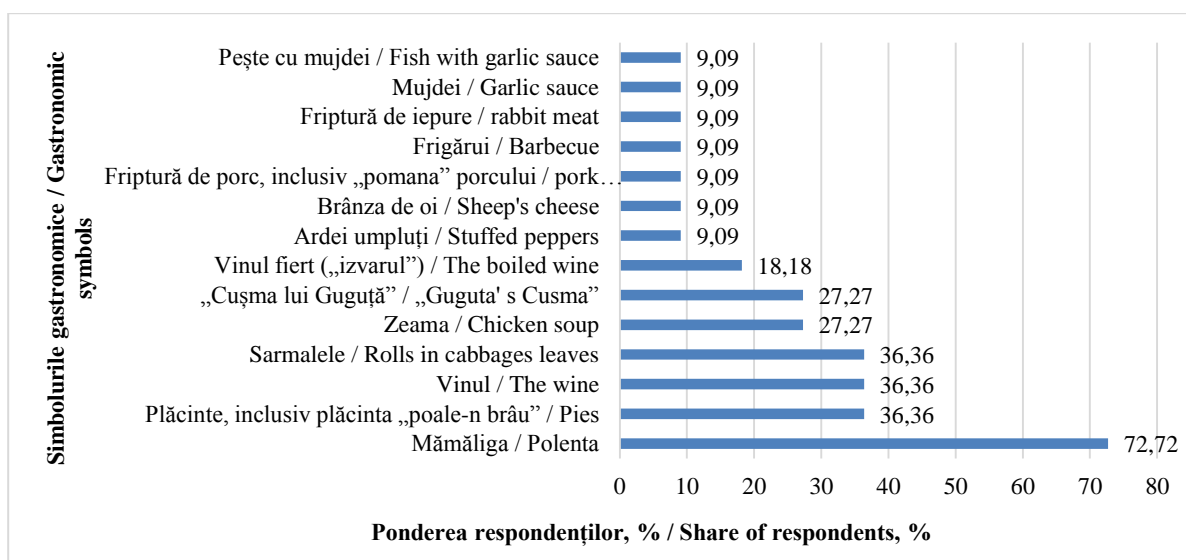

Figura 3. Ponderea elementelor simbolurilor gastronomice enunțate de „generzeți”/ Figure 3. The share of the elements of the gastronomic symbols mentioned by the “Gen Zs”

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Se denotă faptul că simbolurile noastre gastronomice conțin și elemente ale altor culturi, inclusiv a celei turcești, dar, în afară de elementele gastronomice cu tradiții seculare, se distinge un nou element gastronomic, care derivă din „Isprăvile lui Guguță” de Spiridon Vangheli.

Acest personaj Guguță s-a născut în 1967, când a apărut cartea pentru copii „Isprăvile lui Guguță” scrisă de Spiridon Vangheli. Guguță a primit de la tatăl său o căciulă cam largă și care se mai lărgea la nevoie, adăpostind de ger toți copiii satului.

Astfel, poate fi fructificat acest element simbolic sub ideea unui brand autohton, dar și ca marcă înregistrată. Popularitatea acestui „desert al copilăriei” este în creștere, ținând cont de faptul că la o simplă căutare pe Google a „Cușmei

It is obvious that our gastronomic symbols also contain elements of other cultures, including the Turkish one, but, apart from the gastronomic elements with secular traditions, a new gastronomic element is distinguished, which derives from “The Adventures of Guguta” by Spiridon Vangheli.

This character, Guguta, was born in 1967, when the children’s book “The Adventures of Guguta” by Spiridon Vangheli was published. Guguta received from his father a rather wide hat that still widened when needed, sheltering all the children of the village from the cold.

Thus, this symbolic element can be the idea of a local brand, but also as a registered trademark. The popularity of this “childhood dessert” is growing, due to the fact that a simple

lui Guguță” au fost identificate 27.900 rezultate, iar rețeta, fiind preluată de multe gospodine, are zeci de reinterpretări: „Cușma lui Guguță” din clătite, din pișcoturi sau din aluat foietaj.

La capitolul *simboluri muzicale*, „generzeții” au nominalizat atât personalități, cât și instrumente muzicale considerate a fi specifice țării noastre.

S-a dovedit că trupa Carla’s Dreams (proiectul muzical format pe 20 ianuarie 2012, inspirat din personajul Karla, din romanele de spionaj ale scriitorului britanic/irlandez John Carré), care combină mai multe genuri muzicale: hip hop, rock, jazz și pop, prevalează ca simbol muzical pentru aproximativ fiecare al doilea reprezentant al generației Z (40,4%).

Ulterior, tot cu aceeași pondere (40,4%) este recunoscută personalitatea Irinei Rimeș, una dintre cele mai de succes cântărețe din România (născută în Republica Moldova, satul Izvoare, raionul Florești), cu peste 715.000 de abonați ai canalului oficial de Youtube – Irina Rimeș [8].

O altă personalitate care a fost identificată de „generzeții” este Eugen Doga. El deține Premiul de Stat pentru anul 2008 „pentru contribuția de excepție la dezvoltarea artei muzicale naționale și universale” și a fost decorat, în anul 2014, cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Mare Ofițer de către Traian Băsescu. De asemenea, a semnat muzica pentru filmul „Gingașa și tandra mea fiară” (un film artistic sovietic din anul 1978, realizat de Emil Loteanu, după un scenariu inspirat din nuvela „Drama la vânătoare” a scriitorului rus Anton Cehov). Astfel, se denotă că personalitatea lui Eugen Doga este apreciată de fiecare al treilea reprezentant al noii generații.

Din cele expuse mai sus constatăm că „generzeții” nu sunt imuni la valorile altor generații (ca de exemplu, valorile generației Y: Dan Bălan, SunStroke Project, Igor Cuciuc etc., dar și a valorilor generației X: Maria Bieșu – Primadona Operei Naționale, Nicolae Sulac, surorile Osoianu, Eugen Doga etc.).

Printre simbolurile muzicale (opțiunea instrumente), respondenții au identificat următoarele elemente: fluierul, naiul și trompeta, toba, și acordeonul.

Recunoașterea instrumentelor muzicale de suflat (fluierul, naiul, trompeta) ca elemente sim-

Google search for “Guguta’s cusma” yielded 27,900 results, and the recipe is diverse: Guguta’s cusma made of pancakes, biscuits or puff pastry.

In the chapter of *musical symbols*, the “Gen Zs” nominated both personalities and musical instruments considered to be specific to our country.

It appears that Carla’s Dreams (the musical project formed on January 20, 2012, inspired by the character Karla, from the spy novels of the British, Irish writer John Carré), which combines several musical genres: hip hop, rock, jazz and pop, prevails as a musical symbol for approximately every second representative of the “Gen Zs” (40.4%).

Later, with the same share (40.4%), the singer Irina Rimes is recognized as one of the most successful artists in Romania (born in the village Izvoare, Floresti district, the Republic of Moldova) with over 715,000 (715K) subscribers to the official YouTube channel Irina Rimes [8].

Another personality that has been identified by the “Gen Zs” is Eugen Doga. He holds the State Award for 2008 “for the exceptional contribution to the development of national and universal musical art” and was decorated, in 2014, with the National Order “Faithful Service” in the rank of Grand Officer by Traian Basescu. He also signed the music for the film “My Sweet and Tender Beast” (a Soviet feature film from 1978, made by Emil Loteanu, based on a script inspired by the short stories “Hunting Drama” by the Russian writer Anton Chekhov). Thus, it can be stated that the personality of Eugen Doga is popular with every third representative of the “Gen Zs”.

It can be seen that the “Gen Zs” are not immune to the values of other generations as well (for example, the values of the generation Y: Dan Balan, SunStrokeProject, Igor Cuciuc, etc., but also the values of the generation X: Maria Biesu - Primadona of the National Opera, soprano of opera and lied; Nicolae Sulac; the Osoianu sisters; Eugen Doga, etc.).

Among the musical symbols (instruments as option), the respondents identified the following elements: the pipe (fluier), the pan flute (nai), the trumpet, the drum and the accordion.

The recognition of woodwind musical instruments (pipe, pan flute, trumpet) as specific symbolic elements of Moldovan culture, although

bolice specifice culturii autohtone moldovenești, deși originea acestora este una străină, denotă faptul că aceste instrumente caracterizează tradiția transumanței – o practică importantă a păstoritului – una din cele mai populare ocupații a neamului nostru.

Ce ține de trompetă și tobă – aceste două elemente pot fi socotite valori simbolice ale generațiilor „X” și chiar „Y”, datorită faptului că aceste două instrumente erau folosite în politica culturală a RSS Moldovenească.

Sunetul trompetei era un apel către pioneri de a se uni, de a sluji binele, de a căuta și de a stabili dreptatea și activitățile care aveau ca scop protejarea Patriei Mame. Acesta era un atribut obligatoriu al tuturor adunărilor, mitingurilor, acțiunilor militaro-patriotice.

Asimilarea valorilor simbolice, specifice generațiilor „X” și „Y”, de către „generzeții” este o trăsătură a perindării valorilor culturale, mai ales că în Republica Moldova încă mai există monumente și alte valori culturale specifice perioadei sovietice.

Alegerea acordeonului ca element simbolic, specific Republicii Moldova, derivă din transferul efectului de halou de la formația „Concertino Band” către acest instrument muzical.

Pentru identificarea asocierii identității „generzeților” cu anumite **mărci străine**, li s-a solicitat să enumere 5 asemenea branduri care ar fi cele mai populare în Republica Moldova. Rezultatele sunt prezente în figura 4.

their origin is foreign, denotes the fact that these instruments characterize the tradition of transhumance – an important practice of shepherding – one of the most popular occupations of our nation.

As to the trumpet and the drum – these two elements can be considered symbolic values of the “X” and even “Y” generations, due to the fact that these two instruments were used in the cultural policy of the Moldavian SSR.

The sound of the trumpet was a call to the pioneers to unite, to serve good, to seek and establish justice and activities aimed at protecting the Motherland. This was a mandatory attribute of all gatherings, rallies, military-patriotic games.

The assimilation of the symbolic values specific to the “X” and “Y” generations by the “Gen Zs” is a feature of cultural values perpetuation, as in the Republic of Moldova there are monuments and other cultural values specific to the Soviet period.

Regarding the choice of the accordion as a symbolic element specific to the Republic of Moldova, it derives from the fact of the halo effect being transferred from the “Concertino Band” formation to this musical instrument.

In order to identify the association of the identity of the “Gen Zs” with certain **foreign brands**, they were asked to list 5 such brands that would be the most popular in the Republic of Moldova. The results are presented in figure 4.

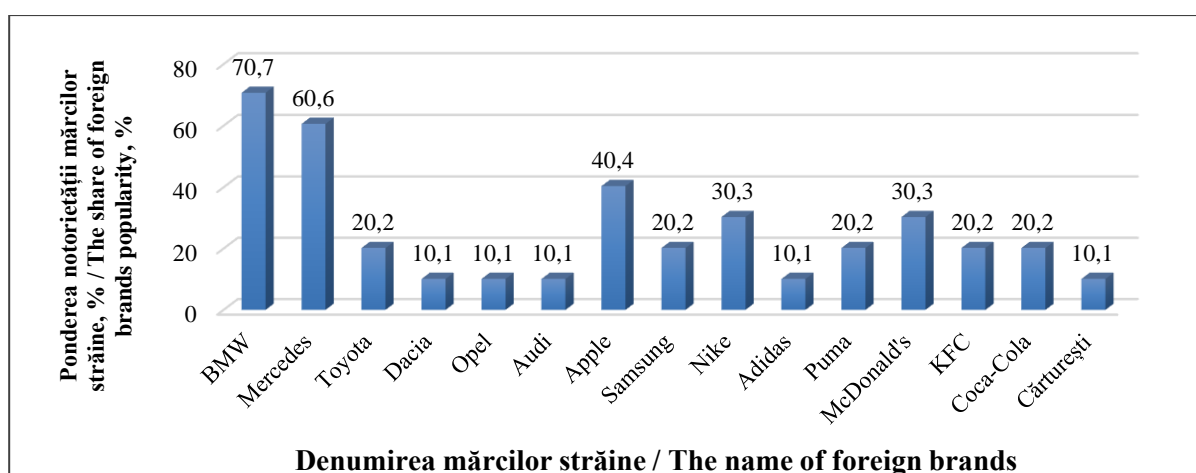

Figura 4. Pondereea popularității mărcilor străine în opinia „generzeților”/
Figure 4. The share of foreign brands popularity according to the “Gen Zs”

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Analizând 15 site-uri oficiale ale mărcilor străine nominalizate, se poate constata că aceștia au aceleași preferințe ca și reprezentanții generațiilor anterioare – „Y”, „X” și „Baby-Boomers”. Luând ca bază anul 2023, putem distinge că mărcile nominalizate de „generzeți” au următoarea durată (figura 5):

Having analysed 15 official websites of foreign brands nominated by the “Gen Zs”, it was found out that they have the same preferences as the representatives of the previous generations “Y”, “X” and “Baby Boomers”. Taking the year 2023 as a basis, we can see that the brands nominated by “Gen Zs” have the following duration (figure 5):

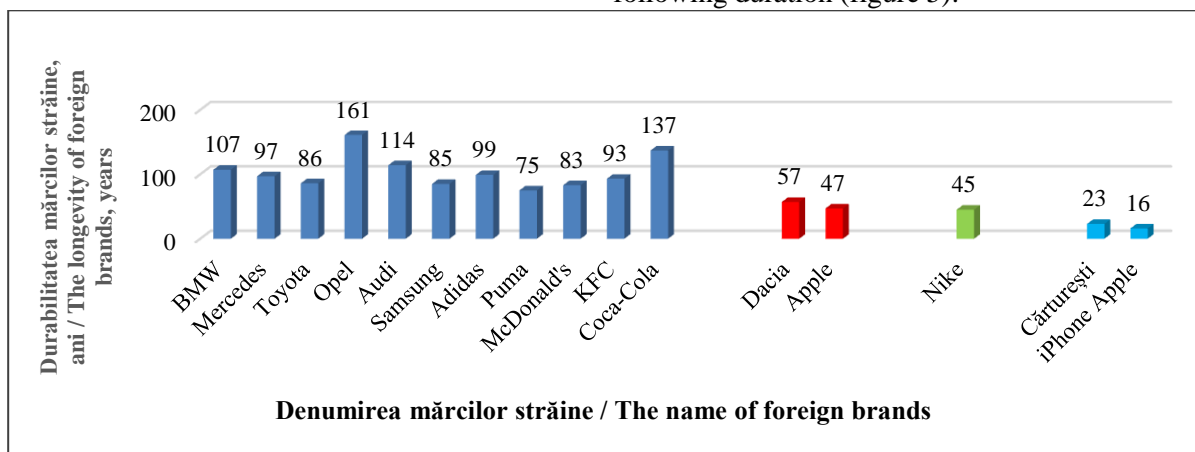

Figura 5. Perenitatea mărcilor străine/ Figure 5. The longevity of foreign brands

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Astfel, se poate de constatat că cele mai multe mărci străine nominalizate de „generzeți” sunt specifice perioadei generației „Baby-Boomers”. Caracteristică generației „X”, dar asimilate și de „generzeți”, sunt mărcile „Dacia” și „Apple”, marca „Nike” este specifică generației Millennials, iar iPhone-ul de la „Apple” și cărțile de la librăria „Cărturești” sunt mărci specifice generației „Z”. Identificarea „generzeților” cu mărcile specifice generațiilor anterioare de consumatori denotă faptul că companiile ce dețin aceste active le gestionează minuțios și nu permit erodarea mărcilor în timp, inovându-le incremental pentru a oferi cât mai multă valoare consumatorului ai cărui preferințe se modifică exponențial.

Pentru identificarea asocierii identității „generzeților” cu anumite **mărci autohtone**, li s-au solicitat să enumere 5 mărci naționale, cele mai populare din Republica Moldova, în opinia lor. Rezultatele sunt afișate în figura 6.

Thus, it can be stated that most foreign brands nominated by the “Gen Zs” are specific to the period of the “Baby Boomers” generation. Specific to the “X” generation, but also assimilated by the “Gen Zs” are the “Dacia” and “Apple” brands, the “Nike” brand is specific to the Millennials generation, and the “Apple” iPhone and the books from the “Carturesti” bookstore are the brands specific to the “Z” generation. The identification of the “Gen Zs” with the brands specific to previous generations of consumers denotes the fact that the companies that own these assets manage them thoroughly and do not allow the brands to erode over time, innovating them incrementally to offer as much value as possible to the consumer whose preferences change exponentially.

In order to identify the association of the identity of the “Gen Zs” with certain **domestic brands**, they were asked to list 5 national brands that are most popular in the Republic of Moldova. The results are presented in figure 6.

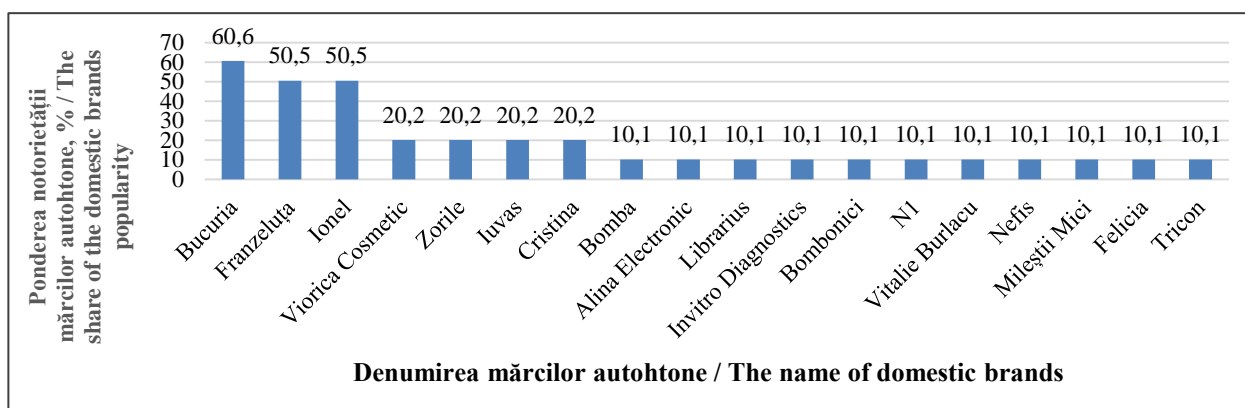

Figura 6. Ponderea popularității mărcilor autohtone în opinia „generzeților”/ Figure 6. The share of the domestic brands popularity in the opinion of the “Gen Zs”

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat /

Source: developed by the author based on the carried out study

Analizând 19 site-uri oficiale ale mărcilor naționale nominalizate de „generzeți”, se poate constata că aceștia au aceleași preferințe ca și reprezentanții generațiilor anterioare. Luând ca bază anul 2023, putem constata că mărcile nominalizate de „generzeți” au următoarea durată (figura 7).

Having analysed 19 official websites of national brands nominated by the “Gen Zs”, it was found out that they have the same preferences as the representatives of the previous generations. Taking the year 2023 as a base, we can see that the brands nominated by the “Gen Zs” have the following duration (figure 7).

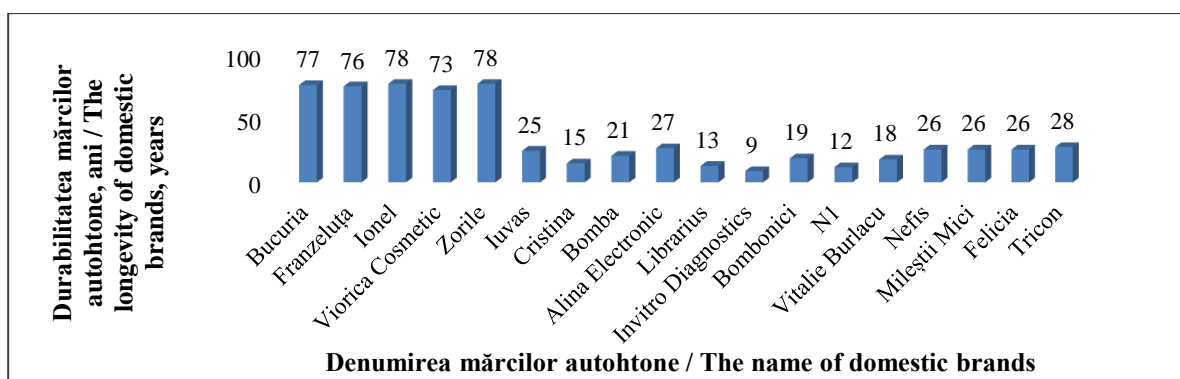

Figura 7. Perenitatea mărcilor autohtone/ Figure 7. The longevity of domestic brands

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Astfel, se poate de constatat că cele mai multe mărci autohtone nominalizate de „generzeți” sunt specifice perioadei generației „Baby-Boomers” („Bucuria”, „Franzeluța”, „Ionel”, „Viorica Cosmetic”, „Zorile”). Specifice generației „Y”, dar asimilate de „generzeți” sunt mărcile „Iuvas”, „Alina Electronic”, „Nefis”, „Mileștii Mici”, „Felicia” și „Tricon”. Iar specifice generației „Z” sunt mărcile: „Cristina”, „Bomba”, „Librarius”, „Invitro Diagnostics”, „Bombonici”, „N1” și „Vitalie Burlacu”.

Thus, it can be seen that most domestic brands nominated by the “Gen Zs” are specific to the period of the “Baby Boomers” generation (“Bucuria”, “Franzeluta”, “Ionel”, “Viorica Cosmetic”, “Zorile”). The brands “Iuvas”, “Alina Electronic”, “Nefis”, “Milestii Mici”, “Felicia” and “Tricon” are specific to the “Y” generation, but also assimilated by the “Gen Zs”. And specific to the “Z” generation are the brands: “Cristina”, “Bomba”, “Librarius”, “Invitro Diagnostics”, “Bombonici”, “N1” and “Vitalie Burlacu”.

Identificarea tinerilor consumatori cu mărcile specifice generațiilor anterioare de consumatori, denotă faptul că piața autohtonă este dominată de aceste companii, dar și că comportamentul de consum al „generzeților” este încă influențat de comportamentul schizoid al consumatorilor generațiilor anterioare, care se identificau cu mărcile anumitor companii. Această ipoteză este susținută din motiv că 90% din producția fabricii S.A. „Tricon” [4] o reprezintă producția în sistemul lohn pentru brandurile din Germania, Italia și România și doar 10% este destinată pieței interne, ceea ce presupune că „generzeții”, mai degrabă, au auzit de brand de la părinți, rude – ca membri ai generațiilor anterioare – decât au utilizat această marcă.

O imagine a unei țări poate fi creată și prin intermediul **marketingului locurilor**. Locurile înseamnă bugete, activitate economică, oameni, culturi, moștenire istorică, valori materiale și oportunități.

Un factor de marketing care influențează șansele de reușită ale locului sunt **întreprinderile** (organizațiile) care își creează și dezvoltă entitățile în cadrul statului. În acest scop, „generzeților” li s-a cerut să enumere cinci entități economice, cele mai populare în Republica Moldova. Rezultatele sunt afișate în figura 8.

The identification of the young consumers with the brands specific to previous generations of consumers denotes the fact that the domestic market is dominated by these companies, and also that the consumption behaviour of the “Gen Zs” is also influenced by the schizoid behaviour of the consumers of the previous generations, who identified with certain brands companies. This hypothesis is supported by the fact that 90% of the production of the “Tricon” S.A. factory [4] represents the production in the lohn system for the brands in Germany, Italy and Romania and only 10% is intended for the domestic market, which implies that the “Gen Zs” rather heard about the brand from their parents, relatives as members of previous generations than used this mark.

The image of a country can also be created through **place marketing**. Places mean budgets, economic activity, people, cultures, historical heritage, material values and opportunities.

A marketing factor that influences the place’s chances of success is the **businesses** (organizations) that create and develop their entities within the state. For this purpose, the “Gen Zs” were asked to list five most popular economic entities in the Republic of Moldova. The results are presented in figure 8.

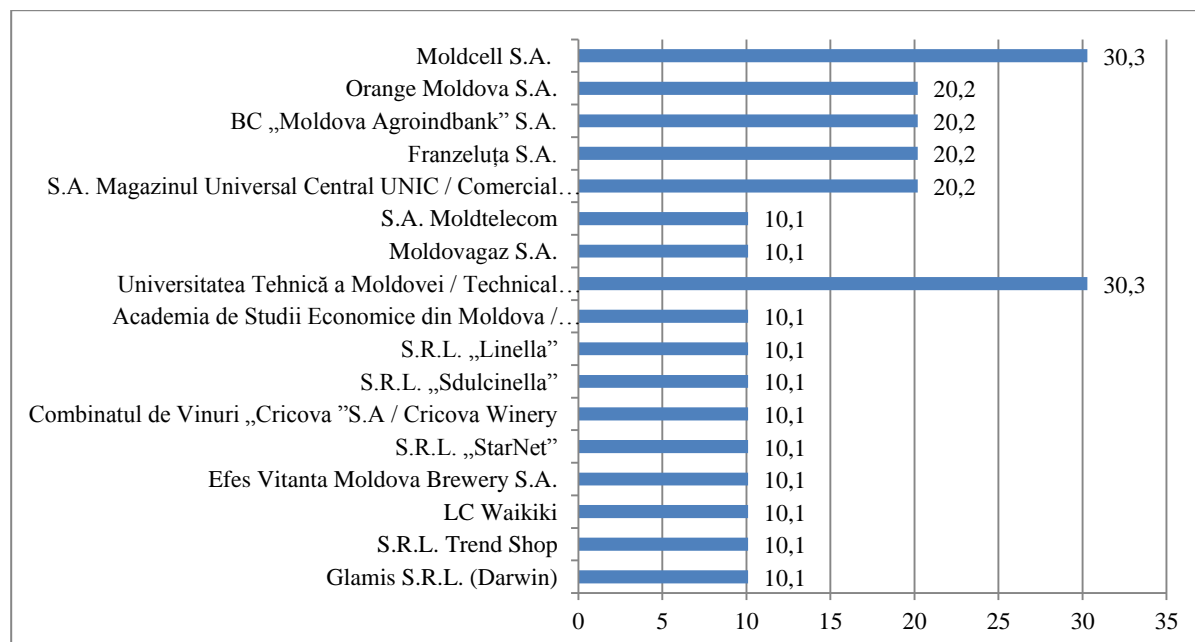

Figura 8. Rata popularității organizațiilor după percepțiile „generzeților”/
Figure 8. Popularity rate of organizations according to the perceptions of the “Gen Zs”

Sursa: elaborată de autor în baza studiului realizat/

Source: developed by the author based on the carried out study

Printre organizațiile nominalizate de către „generzeți” se găsesc și două instituții non-profit din domeniul învățământului superior (Universitatea Tehnică a Moldovei și Academia de Studii Economice din Moldova), precum și companii străine care au „vânat locul”, adică au ales Republica Moldova pentru dislocarea propriilor activități.

Pentru a enunța *specificul* Republicii Moldova, „generzeților” li s-a cerut să numească cinci **bunuri autentice moldovenești** pe care le-ar lua în călătorie peste hotarele țării și aceste bunuri ar fi definatorii pentru imaginea țării. Printre bunurile alese au fost: vinul (inclusiv mustul) – 69,31%; ia (costumul tradițional) – 39,6%; bomboanele Bucuria (inclusiv marca „Chișinăul de seară” – 29,70%) – 49,50%; divinul (inclusiv divinul Bardar – 9,90%) – 29,70%; brânza de oi (cașul) – 19,80%; covorul tradițional (căldărare, lădare, ungherare, rumba, păretare) – 9,90% și borșul acru de casă din țărâțe – 9,90%.

Pentru a identifica anumite avantaje sustenabile competitive, care ar putea fi susținute de Republica Moldova, subiecților cercetați li s-a cerut să continue fraza: „Țara noastră este unică în ...”.

Privitor la *unicitatea* anumitor avantaje competitive strategice pentru Republica Moldova, cea mai mare parte a „generzeților” nu au răspuns – (20,8%). Analizând rata non-răspunsurilor, s-a demonstrat că aceștia nu cunosc ce aspecte ar oferi unicitate țării noastre. Restul respondenților (79,2%) au optat pentru vin, oameni, peisaje și pământuri fertile. Totuși, 9,9% din respondenți au nominalizat că Republica Moldova este unică la capitolul creșterea prețurilor și scăderea capacității de cumpărare a populației. Putem constata că, în luna decembrie a anului 2022, rata inflației naționale era de 30,2% [2], în comparație cu Spania – de 5,5%, Franța – 6,7%, Irlanda – 8,2% și Letonia – 20,7% (cel mai mare nivel al inflației din spațiul Uniunii Europene) [5], fapt care a influențat negativ și gradul de atractivitatea a țării, în special, printre consumatorii din ultima generație.

Pentru a evidenția *punctele slabe* ale imaginii Republicii Moldova, li s-a cerut „generzeților” să răspundă la întrebarea deschisă: „Republica Moldova are probleme la capitolul...”. Se denotă faptul că cea mai mare parte a res-

Among the nominated organizations by the “Gen Zs” can be found two non-profit institutions in the field of higher education (the Technical University of Moldova and the Academy of Economic Studies of Moldova), as well as foreign companies that “hunted the place”, that is, they chose the Republic of Moldova for the deployment of own activities.

In order to find the *specifics* of the Republic of Moldova, the “Gen Zs” were asked to name five **domestic Moldovan goods**, which they would take with them on a journey abroad and these goods would be defining for the image of the country. Among the stated goods were: wine (including new wine) – 69.31%; ie (traditional costume) – 39.6%; candies from Bucuria (including the “Chisinaul de seara” brand – 29.70%) – 49.50%; the divine (including the divine Bardar – 9.90%) – 29.70%; sheep cheese (curd) – 19.80%; traditional carpet (caldarar, laicer, rug, rumba, wall carpet) – 9.90% and homemade sour borscht based on bran – 9.90%.

In order to identify certain sustainable competitive advantages that could be supported by the Republic of Moldova, the research subjects were asked to continue the phrase: “The Republic of Moldova is unique in ...”.

As for highlighting the *uniqueness* of certain strategic competitive advantages for the Republic of Moldova, most of the “Gen Zs” did not answer – (20,8%). An analysis of the non-response rate showed that they have no idea what makes the Republic of Moldova unique. The rest of the respondents (79.2%) opted for wine, people, landscapes, fertile lands. However, 9.9% of the respondents mentioned that the Republic of Moldova is unique in terms of rising prices and decreasing purchasing power of the population. We can see that in December 2022, the inflation rate in the Republic of Moldova was 30.2% [2], compared to Spain – 5.5%, France – 6.7%, Ireland – 8.2% and Latvia – 20.7% (the highest level of inflation in the European Union) [5], which also negatively influenced the degree of attractiveness of the country especially among the “Gen Zs”.

In order to highlight the *weak points* of the image of the Republic of Moldova, the “Gen Zs” were asked to answer the open question: “The Republic of Moldova has problems related to ...”. It is denoted that most respondents

pondenților consideră că Republica Moldova este o țară coruptă (69,41% din respondenți), cu o dezvoltare economică slabă (29,7%) și cu carențe în sistemul educațional (19,8%).

Folosind metoda balanțelor, inclusiv metodele SWOT și TOWS, cunoscând punctele forte ale Republicii Moldova și punctele slabe, subiecților cercetați li s-a solicitat să răspundă la întrebarea: „Dvs., vă vedeți viitorul în această țară?”. În urma analizei chestionarului s-a observat că, practic, fiecare al doilea „generzet” este dispus să rămână în țară, totuși, rata mare a indecișilor (20,7%) poate converge către ideea de a părăsi țara, în cazul în care nu se îmbunătățește situația la capitolul economic, dar și „retorica” politică a țării noastre față de conflictul regional.

Pentru a identifica Republica Moldova cu anumite **meserii, ocupații, profesii**, li s-a cerut participanților să răspundă la întrebarea: „Care profesii sunt cele mai solicitate în Republica Moldova?”. Se constată că asupra percepțiilor „generzeților” în definitivarea celor mai solicitate profesii, meserii, ocupații, un rol important l-a jucat și starea pandemică, care a scos din anonimat anumite profesii indispensabile unei societăți, ca de exemplu: cea de medic (29,7%), de specialist în domeniul IT (19,8%), de pedagog (19,8%) și polițist (19,8%), dar și de inginer în construcții (19,8%), dentist (19,8%), avocat (9,9%), contabil (9,9%) și marketer (9,9%).

Potrivit site-ului <https://www.careers360.com> [11], putem observa că percepțiile „generzeților” coincid cu ratingul mondial al carierelor, care desemnează următoarele profesii ca fiind cele mai solicitate: medic, dezvoltator de software, analist financiar, analist al datelor (Data Scientist), avocat corporativ, pilot de aeronave, bancher și inginer în geodezia petrolieră.

Concluzii

Parafrazând-ul pe Simon Anholt [9], putem afirma că Republica Moldova trebuie imediat să-și contureze o identitate națională, altfel riscă să fie trecută în anonimat.

Deși activează câteva companii multinaționale în Republica Moldova, ele nu prea au îmbunătățit imaginea țării, fapt demonstrat și de clasamentul Bloom Consulting [3], unde ne-am clasat pe locul 166 din 203 state analizate, între două țări africane pe care le considerăm „lumea a III-a” și suntem mult în „coada” clasamentului față

consider that the Republic of Moldova is a corrupt country (69.41% of respondents), with poor economic development (29.7%) and with deficiencies in the education system (19.8%).

Using the balance method, including the SWOT and TOWS methods, knowing the strengths of the Republic of Moldova and the weak points, the research subjects were asked to answer the question: “Do you see your future in this country?” Following the analysis of the questionnaire, it was observed that practically every second “Gen Z” is willing to remain in the country; however, the high rate of indexes (20.7%) can converge on the idea of leaving the country, if the situation in the economic chapter does not improve, but also the political “rhetoric” of our country towards the regional conflict.

In order to identify the Republic of Moldova with certain **trades, occupations, professions**, the respondents were asked to answer the question “Which occupations are most in demand in the Republic of Moldova?”. It is found that the perceptions of “Gen Zs” in finalizing the most requested professions, trades, occupations, an important role was played by the pandemic state, which has removed from anonymity certain professions indispensable to a society, such as: that of doctor (29.7%), IT specialist (19.8%), of pedagogue (19.8%) and police officer (19.8%), but also construction engineer (19.8%), dentist (19.8%), accountant (9.9%), marketers (9.9%).

According to the website <https://www.careers360.com> [11], we can see that the perceptions of the “Gen Zs” coincide with the world career rating, which designates the following professions as being the most in demand: doctor, software developer, financial analyst, data analyst (Data Scientist), corporate lawyer, aircraft pilot, banker and petroleum geodesy engineer.

Conclusions

Paraphrasing Simon Anholt [9] we can say that the Republic of Moldova must immediately crystallize its national identity, otherwise it risks being passed into anonymity.

Although there are multinationals in the Republic of Moldova, they have not really improved the image of the country, because according to the Bloom Consulting ranking [3] we are on the 166th place out of 203 countries analysed, between two African countries that we consider the “third world” and much in the “tail” of the ranking

de statele vecine: România (pe locul 90) și Ucraina (pe locul 93). Unele din aceste companii funcționează în sistem lohn, beneficiind de avantajele oferite de țara noastră, aducând, la rândul lor, și beneficii ca: reducerea șomajului, contribuții la bugetul statului, însă, din păcate, nu contribuie la dezvoltarea mărcilor autohtone și la creșterea imaginii Republicii Moldova.

Totuși, în opinia „generzeților”, Republica Moldova poate fi o țară de referință pentru:

- cei ce caută specialiști în domeniul IT și în chirurgie și estetică dentară;
- cei ce caută servicii educaționale calitative (UTM, ASEM, USM, ULIM și USMF);
- cei interesați de turismul gastronomic. Țara noastră dispune de o diversitate de rețete culinare și de o varietate de ritualuri gastronomice (sacrificatul porcului de Crăciun, sacrificatul mielului de Paște etc.). Printre bunurile autentice moldovenești se remarcă brânza de oi și cașul, mustul, vinul jucăuș, borșul acru pe baze de tărâțe, bomboanele de ciocolată „Chișinăul de seară”, divinul și desertul din copilărie „Cușma lui Guguță”, care, apropo, necesită a fi o marcă înregistrată. Tot la acest capitol, Republica Moldova mai organizează târguri ale recoltelor și îndeletnicirilor agricole, precum: Festivalul căpșunelor, Cireșarul, Bostaniada, Ziua vinului, Târgul oierilor etc.;
- cei interesați de evenimente culturale și sărbători: „Invită Maria Bieșu”, „Mărțișor”, „Limba noastră”, hramurile localităților, tradiții de botez și funeralii, tradiții de Sfântul Andrei, Rugăciunea lui Vasile cel Mare, Dansul Călușarilor, ritualurile de Sfântul Toader etc, inclusiv și sărbătorile reprezentanților altor etnii: Săptămâna albă (Maslinița) etc.;
- producătorii de bunuri de lux, deoarece primele locuri la capitolul branduri străine populare le revin celor 3 companii multinaționale: „Bayerische Motoren Werke” AG, „DaimlerChrysler” AG și „Apple” Inc.

De asemenea, analizând subiectul în cauză, s-a constatat că până în prezent eforturile de promovare a imaginii naționale au fost realizate într-un mod neordonat. Deci, este nevoie să se depună un efort comun de către locuitorii

comparată la statele vecine România (pe locul 90th) și Ucraina (pe locul 93rd). A consecință a acestui fapt poate servi și ideea că unele din aceste companii operează în sistem lohn, beneficiind de avantajele oferite de țara noastră, aducând, la rândul lor, și beneficii ca: reducerea șomajului, contribuții la bugetul statului, însă, din păcate, nu contribuie la dezvoltarea mărcilor autohtone și la creșterea imaginii Republicii Moldova.

În opinia „generzeților”, Republica Moldova poate fi o țară de referință pentru:

- cei ce caută specialiști în domeniul IT și în chirurgie și estetică dentară;
 - cei ce caută servicii educaționale calitative (UTM, ASEM, USM, ULIM și USMF);
 - cei interesați de turismul gastronomic. Țara noastră dispune de o diversitate de rețete culinare și de o varietate de ritualuri gastronomice (sacrificatul porcului de Crăciun, sacrificatul mielului de Paște etc.). Printre bunurile autentice moldovenești se remarcă brânza de oi și cașul, mustul, vinul jucăuș, borșul acru pe baze de tărâțe, bomboanele de ciocolată „Chișinăul de seară”, divinul și desertul din copilărie „Cușma lui Guguță”, care, apropo, necesită a fi o marcă înregistrată. Tot la acest capitol, Republica Moldova mai organizează târguri ale recoltelor și îndeletnicirilor agricole, precum: Festivalul căpșunelor, Cireșarul, Bostaniada, Ziua vinului, Târgul oierilor etc.;
 - cei interesați de evenimente culturale și sărbători: „Invită Maria Bieșu”, „Mărțișor”, „Limba noastră”, hramurile localităților, tradiții de botez și funeralii, tradiții de Sfântul Andrei, Rugăciunea lui Vasile cel Mare, Dansul Călușarilor, ritualurile de Sfântul Toader etc, inclusiv și sărbătorile reprezentanților altor etnii: Săptămâna albă (Maslinița) etc.;
 - producătorii de bunuri de lux, deoarece primele locuri la capitolul branduri străine populare le revin celor 3 companii multinaționale: „Bayerische Motoren Werke” AG, „DaimlerChrysler” AG și „Apple” Inc.
- De asemenea, analizând subiectul în cauză, s-a constatat că până în prezent eforturile de promovare a imaginii naționale au fost realizate într-un mod neordonat. Deci, este nevoie să se depună un efort comun de către locuitorii

comparată la statele vecine România (pe locul 90th) și Ucraina (pe locul 93rd). A consecință a acestui fapt poate servi și ideea că unele din aceste companii operează în sistem lohn, beneficiind de avantajele oferite de țara noastră, aducând, la rândul lor, și beneficii ca: reducerea șomajului, contribuții la bugetul statului, însă, din păcate, nu contribuie la dezvoltarea mărcilor autohtone și la creșterea imaginii Republicii Moldova.

În opinia „generzeților”, Republica Moldova poate fi o țară de referință pentru:

- cei ce caută specialiști în domeniul IT și în chirurgie și estetică dentară;
- cei ce caută servicii educaționale calitative (UTM, ASEM, USM, ULIM și USMF);
- cei interesați de turismul gastronomic. Țara noastră dispune de o diversitate de rețete culinare și de o varietate de ritualuri gastronomice (sacrificatul porcului de Crăciun, sacrificatul mielului de Paște etc.). Printre bunurile autentice moldovenești se remarcă brânza de oi și cașul, mustul, vinul jucăuș, borșul acru pe baze de tărâțe, bomboanele de ciocolată „Chișinăul de seară”, divinul și desertul din copilărie „Cușma lui Guguță”, care, apropo, necesită a fi o marcă înregistrată. Tot la acest capitol, Republica Moldova mai organizează târguri ale recoltelor și îndeletnicirilor agricole, precum: Festivalul căpșunelor, Cireșarul, Bostaniada, Ziua vinului, Târgul oierilor etc.;
- cei interesați de evenimente culturale și sărbători: „Invită Maria Bieșu”, „Mărțișor”, „Limba noastră”, hramurile localităților, tradiții de botez și funeralii, tradiții de Sfântul Andrei, Rugăciunea lui Vasile cel Mare, Dansul Călușarilor, ritualurile de Sfântul Toader etc, inclusiv și sărbătorile reprezentanților altor etnii: Săptămâna albă (Maslinița) etc.;
- producătorii de bunuri de lux, deoarece primele locuri la capitolul branduri străine populare le revin celor 3 companii multinaționale: „Bayerische Motoren Werke” AG, „DaimlerChrysler” AG și „Apple” Inc.

țării și instituțiile statului pentru a defini o politică de brand de țară.

Deși Republica Moldova este cunoscută prin „ambasadorii” culturali: Maria Bieșu, Eugen Doga, Carla’s Dreams, Irina Rimeș etc., totuși este necesar, mai întâi, să se consolideze un capital de imagine în interiorul țării. La capitolul minusuri, „generzeții” au identificat o serie de probleme, precum: corupția și instabilitatea economică, carențele din sistemul educațional (învățământ preșcolar – învățământ postdoctoral), conflictul regional, care dacă nu se rezolvă, Republica Moldova ar putea fi afectată de o rată și mai mare a migrației externe printre populația activă.

În concluzie, pentru a păstra forța activă de muncă în țară, este absolut necesar ca Republica Moldova să-și creeze o politică de brand, țel care poate fi atins doar prin efortul conjugat al politicului, economicului, socialului și factorului mediatic.

Therefore, a concerted effort between people and institutions is needed to finalize a country brand policy.

Although the Republic of Moldova is known for its cultural “ambassadors”: Maria Biesu, Eugen Doga, Carla’s Dreams, Irina Rimes, etc., however, it is necessary, first, to consolidate an image capital within the country. In terms of minuses, “Gen Zs” identified a number of issues, such as: corruption and economic instability, deficiencies in the education system (pre-school education – postdoctoral education), regional conflict, which if not resolved, the Republic of Moldova could be affected by an even higher rate of external migration among the active population.

In conclusion, in order to keep the active labour force in the country, it is absolutely necessary for the Republic of Moldova to create a brand policy only through the joint effort of the political, economic, social and media factors.

Bibliografie/ Bibliography:

1. ARMSTRONG, Gary; KOTLER, Philip. *Introducere în marketing*. Ediția a 12-a. București: Pearson and Educational Centre, 2016, pp.79-80. ISBN 978-973-0-21243-3.
2. BNS al Republicii Moldova. *Evoluția prețurilor de consum în Republica Moldova în luna decembrie 2022* [online]. [accesat 19 februarie 2023]. Disponibil: <https://statistica.gov.md/ro/.html>
3. BLOOM CONSULTING. *Country Brand Ranking Edition 2022/2023* [online]. [accesat 21 februarie 2023]. Disponibil: <https://www.bloomconsulting.com/en/pdf/rankings/Bloom.pdf>
4. DATA 2B. *Tricon S.A.* [online]. [accesat 17 februarie 2023]. Disponibil: <https://www.data2b.md/ro/companies/1002603000505/sa-tricon>.
5. EUROPEAN CENTRAL BANK. *Measuring inflation – the Harmonised Index of Consumer Prices (HICP)* [online]. [accesat 17 februarie 2023]. Disponibil: <https://www.ecb.europa.eu/stats/html>
6. EUROPEAN TRAINING FOUNDATION. *Fișă de țară privind migrația și competențele. Moldova* [online]. [accesat 19 februarie 2023]. Disponibil: <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/pdf>
7. GRIGORAȘ, Maria. Percepțiile noii generații asupra identității și imaginii Republicii Moldova. *Studia Universitatis Moldaviae* [online]. 2016, nr. 7 (97), pp. 149-155 [accesat la 10 ianuarie 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/149_155_Perceptiile%.pdf
8. *Irina Rimeș* [online]. [accesat la 10 februarie 2023]. Disponibil: <https://www.youtube.com/>
9. SALOMIA, C. *Sugestii pentru îmbunătățirea imaginii de țară a României* [online]. [accesat 21 februarie 2023]. Disponibil: https://www.academia.edu/24744049/Sugestii_pentru_imbunatatire
10. STATISTICA MOLDOVEI. *Populația stabilă pe vârste, medii și sexe la începutul anului, 1980 – 2019* [online]. [accesat 10 ianuarie 2023]. Disponibil: <https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/>
11. YASHODHRA, Arora. *Best Professions in The World* [online]. [accesat la 19 februarie 2023]. Disponibil: <https://www.careers360.com/careers/articles/best-professions-in-counar>

CZU: 005.56:351.778.3(478-25)

UDC: 005.56:351.778.3(478-25)

GESTIONAREA RELAȚIILOR DINTRE COMPANIA S.A. „APĂ-CANAL CHIȘINĂU” ȘI PĂRȚILE INTERESATE

Drd. Victor NICOLAESCU, ASEM
nicolaescu.victor@gmail.com

ORCID: 0009-0002-4922-6257

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.059>

Procesul de implementare și certificare a sistemelor de management, precum sunt standardele ISO, aduce numeroase beneficii Societății pe Acțiuni „Apă-Canal Chișinău”, care, ulterior, intensifică încrederea clienților vizavi de standardele internaționale, de înaltă calitate, puse în aplicare de aceasta. Scopul acestei lucrări constă în analiza managementului părților interesate din cadrul companiei S.A. „Apă-Canal Chișinău”. Obiectivele studiului cuprind identificarea beneficiilor aduse instituției de către standardele seriei ISO, în care este certificată, precum și analiza unui șir de documente interne, care reglementează procesul de gestionare a relațiilor cu părțile interesate. În plus, în vederea optimizării managementului părților interesate, autorul a elaborat și a înaintat spre implementare „Procedura de gestionare a părților interesate” în cadrul companiei S.A. „Apă-Canal Chișinău”. Procedura dată va permite atât identificarea mai ușoară a așteptărilor părților interesate, cât și o mai bună gestionare a proiectelor de dezvoltare.

Cuvinte-cheie: *S.A. „Apă-Canal Chișinău”, implicare, informare, model, parte interesată, proiecte.*

JEL: M1, M12, M14.

Introducere

Identificarea părților interesate externe și interne, monitorizarea și evaluarea impactului acestora, dezvoltarea și implementarea mecanismului de gestionare a interacțiunii organizației cu fiecare dintre ele (în baza principiului de personificare și individualizare) constituie o componentă integrală a modelului de afaceri.

MANAGING RELATIONS BETWEEN THE COMPANY “APĂ-CANAL CHIȘINĂU” JSC AND STAKEHOLDERS

PhD cand. Victor NICOLAESCU, ASEM
nicolaescu.victor@gmail.com

ORCID 0009-0002-4922-6257

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.059>

The process of implementation and certification of management systems, such as ISO standards, brings many benefits to “Apă-Canal Chișinău” JSC, through which the company’s marketing intensifies the confidence offered to customers regarding the fact that business activity is carried out at high international standards. The purpose of this paper is to analyse the management of stakeholders within the “Apă-Canal Chișinău” JSC. The objectives of this paper include the identification of the benefits brought to companies by the standards of the ISO series in which it is certified, as well as the analysis of a series of internal documents that regulate the stakeholder management process. In addition, in order to optimize the stakeholder management, the author developed and submitted for implementation the “Stakeholder management procedure” within the “Apă-Canal Chișinău” JSC. The given procedure will allow easier identification of stakeholders’ expectations, as well as better management of development projects.

Keywords: *“Apă-Canal Chișinău” JSC, involvement, information, model, stakeholder, projects.*

JEL: M1, M12, M14.

Introduction

The identification of external and internal stakeholders, the monitoring and evaluation of their impact, the development and implementation of the mechanism for managing the organization’s interaction with each of them (based on the principle of personification and individualization) constitute an integral component of

Astfel, se propune examinarea managementului părților interesate din cadrul companiei Societatea pe Acțiuni „Apă-Canal Chișinău” (ACC), din punct de vedere al formării și dezvoltării competențelor-cheie ale unei organizații.

Gestionarea și implicarea părților interesate în cadrul întreprinderii S.A. „Apă-Canal Chișinău” va fi analizată prin prisma:

- a) sistemelor de management al calității în care este certificată întreprinderea;
- b) procedurii generale „Consultare, participare și comunicare”, care descrie modul de informare a părților interesate;
- c) planului de implicare a părților interesate;
- d) codului de Etică;
- e) examinării unor proiecte de studii de fezabilitate;
- f) altor proiecte la nivel național.

Metode aplicate

Pentru atingerea obiectivelor propuse în lucrarea dată, autorul a utilizat următoarele metode de cercetare: metoda inductivă, metoda deductivă, metoda analogică, metoda de elaborare a modelului, metodele de colaborare (Brainstorming etc.), metodele de analiză și sinteză.

Cercetarea a aplicat o abordare practică a subiectului în baza colectării, organizării și analizei datelor; definirii scopului și identificării clare a problemelor din cadrul companiei.

Prin intermediul metodelor inductive, deductive, literaturii de specialitate, activității și documentației studiate au fost examinate și propuse soluții de rezolvare a unor probleme stringente.

Rezultate și discuții

Standardele ISO, făcând parte din procesul de implementare și certificare a sistemelor de management, aduce numeroase beneficii S.A. „Apă-Canal Chișinău”, contribuind la îmbunătățirea proceselor de management și, implicit, a celor de marketing al companiei, datorită impresiilor create clienților, precum că activitatea afacerii se desfășoară în conformitate cu standardelor internaționale înalte. În tabelul 1 prezentăm unele dintre cele mai importante beneficii pe care ISO le aduce companiei în ceea ce privește organizarea internă [1].

the business model. Thus, it is proposed to examine the stakeholders’ management within “Apă-Canal Chișinău” JSC from the point of view of training and developing the key competences of an organization.

Management and involvement of stakeholders within the “Apă-Canal Chișinău” JSC will be analysed through the prism of:

- a) quality management systems in which the enterprise is certified;
- b) general procedures “Consultation, participation and communication”, describing ways to inform the stakeholders;
- c) stakeholders’ engagement plan;
- d) Code of Ethics;
- e) examining some projects of feasibility study;
- f) other projects at the national level.

Applied methods

In order to achieve the research objectives, the author used the following research methods in this paper: the inductive method; the deductive method; the analogical method; the model development method; the collaboration methods (Brainstorming, etc.); methods of analysis and synthesis.

The research applied a practical approach to the subject based on data collection, organization and analysis; defining the purpose and clearly identifying the problems within the company.

Solutions to solve pressing problems were examined and proposed using the inductive and deductive methods, the specialized literature, the activity and the studied documentation.

Results and discussions

The ISO standards, being part of the management systems implementation and certification process, bring many benefits to “Apă-Canal Chișinău” JSC, contributing to the improvement of the company’s management and, implicitly, marketing processes through the confidence it offers to customers, as well as the fact that the business activity is carried out according to high international standards. In table 1 we present some of the most important benefits that ISO brings to the company in terms of internal organization [1].

Tabelul 1/ Table 1

**Beneficiile aduse S.A. „Apă-Canal Chișinău” de către standardele seria ISO/
The benefits brought to "Apa-Canal Chișinău" JSC by ISO series standards**

Standardul/ Standard	Sistemele de Management ISO și beneficiile aduse S.A. „Apă-Canal Chișinău” / ISO Management Systems and the benefits brought to “Apă-Canal Chișinău” JSC
ISO 9001:2015	<ul style="list-style-type: none"> -conducerea activității întreprinderii într-un mod planificat și sistematic, conform principiilor managementului calității/ managing the activity of the entire enterprise in a planned and systematic way according to the principles of quality management; -obținerea rezultatelor în raport cu obiectivele calității/ obtaining results in relation to quality objectives; -o mai bună înțelegere a proceselor organizației, ce implică angajamentul ferm al managementului, definirea clară a responsabilităților și autorităților, comunicarea internă și externă îmbunătățită, utilizarea mai eficientă a resurselor și reducerea costurilor de neconformitate (non-calității)/ a greater understanding of the organization's processes, which implies firm management commitment, clear definition of responsibilities and authorities, improved internal and external communication, more efficient use of resources and reduction of non-conformity (non-quality) costs; -transparența și eficiența proceselor interne ale întreprinderii/ transparency and efficiency of the company's internal processes.
ISO 14001:2015	<ul style="list-style-type: none"> -consumul rațional de resurse naturale / rational consumption of natural resources; -gestionarea eficientă a deșeurilor / efficient waste management; -prevenirea poluării și reducerea consecințelor poluărilor accidentale/ preventing pollution and reducing the impacts of accidental pollution; -identificarea și tratarea tuturor aspectelor de mediu ale activităților, produselor și serviciilor/ identifying and treating all environmental aspects of activities, products and services; -atingerea și demonstrarea unor performanțe de mediu reale părților interesate, printr-un management tehnic și economic al problemelor de mediu/ achieving and demonstrating real environmental performances to stakeholders, through a technical and economic management of environmental problems.
ISO 45001:2018	<ul style="list-style-type: none"> -crearea unui sistem de muncă cu riscuri scăzute de accidentare și/sau îmbolnăvire profesională/ creating a work system with low risks of injury and/or occupational illness; -promovarea condițiilor de siguranță și sănătate la locul de muncă și asigurarea unui mediu de lucru confortabil, respectarea normelor legislative / promoting safety and health conditions at the workplace and ensuring a comfortable working environment, compliance with legislative norms; -percepția favorabilă din partea furnizorilor, beneficiarilor și a societății per ansamblu/ favorable perception from suppliers, beneficiaries and society as a whole; -organizarea și concentrarea eforturilor în vederea unei gestionări cât mai eficiente a riscurilor profesionale (accidente, incidente și boli profesionale) și a îmbunătățirii considerabile a performanțelor profesionale / organization and concentration of efforts for better control and management of professional risks (accidents, incidents and occupational diseases) and the considerable improvement of professional performance.
ISO 50001:2019	<ul style="list-style-type: none"> -îmbunătățirea continuă a performanței energetice/ continuous improvement of energy performance; -stabilirea obiectivelor și țintelor energetice/ establishing energy goals and targets; -obținerea unor performanțe reale privind energia și demonstrarea acestor performanțe părților interesate, printr-un management tehnic și economic al aspectelor semnificative privind energia/ obtaining real performances regarding energy and demonstrating these performances to stakeholders, through a technical and economic management of the significant aspects with respect to energy; -reducerea riscurilor de asigurare/ reducing insurance risks; -atragera investițiilor/ attracting investments; -reducerea costurilor prin utilizare rațională a resurselor/ reducing costs through a more efficient use of resources.
ISO 37001:2016	<ul style="list-style-type: none"> -prevenirea, detectarea și soluționarea riscurilor de luare/dare de mită/ preventing, detecting and solving the risks of taking/giving bribes; -creșterea credibilității întreprinderii în relațiile cu finanțatorii, partenerii de afaceri și clienții/ increasing the company's credibility in relations with financiers, business partners and customers; -minimizarea pierderilor financiare prin crearea de controale, proceduri și procese de atenuare a luării de mită în operațiunile comerciale/ minimizing financial losses by creating controls, procedures and processes to mitigate bribery in commercial operations; -promovarea unei culturi organizaționale „anti-mită” printr-o conștientizare a personalului și promovarea valorilor etice în cadrul întreprinderii/ promotion of an “anti-bribery” organizational culture through staff awareness and promotion of ethical values within the enterprise.

Sursa: sistematizat de autor / Source: systematized by the author

În acest context, menționăm că în majoritatea standardelor, în care este certificată S.A. „Apă-Canal Chișinău”, există un șir de cerințe ce țin de părțile interesate, însă anume cerințele standardului ISO 9001:2015 se prezintă ca fiind cele mai complexe vizavi de acestea.

O cerință relativ nouă a standardului ISO 9001:2015 este reprezentată de necesitatea înțelegerii de către organizații a nevoilor și așteptărilor părților interesate. Acestea pot avea un impact major asupra capacității întreprinderii de a furniza produse și servicii care să satisfacă, în mod consecvent, cerințele clienților, dar și cerințele legale [2]. Mai mult ca atât, standardul menționat cere companiei să determine comunicările interne și externe relevante pentru sistemul de management al calității. Aceasta este cerința din capitolul 7.4, care se referă la Comunicare.

În acest context, S.A. „Apă-Canal Chișinău” a elaborat *Procedura generală* „Consultare, participare și comunicare”, care descrie procesele de:

- *comunicare* internă și externă, prin care organizația se asigură că informațiile referitoare la: calitatea produselor/serviciilor; la aspectele de mediu; sănătate și securitate în muncă (SSM); la performanțele energetice; la politica anti-mită sunt comunicate către și de către angajații de la diferite niveluri și funcții și altor părți interesate: partenerilor de afaceri, furnizorilor de bunuri, lucrări și servicii, autorităților ierarhic superioare, clienților etc.;
- *participare* a lucrătorilor prin implicare, reprezentare și consultare cu privire la problemele de sănătate și securitate în muncă;
- *consultare* a contractorilor referitor la probleme de SSM, mediu și energie.

Conform acestei proceduri, *partea interesată* este definită ca persoana sau organizația care poate afecta, poate fi afectată sau se poate percepe, însăși, ca fiind afectată de o decizie sau activitate (clienți, proprietari, personal, bancheri, organisme de reglementare, sindicate, parteneri, grupuri de presiune care se opun).

Procedura dată descrie instrumentele de comunicare internă, dar sunt menționate și părțile interesate externe care comunică cu organizația. *Etapelile procesului* sunt prezentate în figura 1.

In the given context, in most standards in which “Apă-Canal Chișinău” JSC is certified, there is a series of requirements related to stakeholders. However, namely the requirements of the ISO 9001:2015 standard are the most complex for stakeholders.

A relatively new requirement of the ISO 9001:2015 standard is the need for organizations to understand the needs and expectations of stakeholders. They can have a major impact on the organization’s ability to provide products and services that consistently meet customer requirements as well as the legal ones [2]. Moreover, the mentioned standard requires the company to determine the internal and external communications relevant to the quality management system. This requirement is found in chapter 7.4 which refers to Communication.

In this context, “Apă-Canal Chișinău” JSC developed the *General procedure* “Consultation, participation and communication”, which describes the process of:

- internal and external *communication* through which the organization ensures that information on: product/service quality; environmental aspects; occupational safety and health (OSH) and energy performance; as well as anti-bribery policy are communicated to and from employees between different levels and functions and to other stakeholders: business partners, suppliers of goods, works and services, hierarchically superior authorities, customers, etc.;
- workers’ *participation* through involvement, consultation and representation on OSH issues;
- *consultation* with contractors regarding OSH, environment and energy issues.

According to this procedure, the *stakeholder* is defined as the person or organization that can affect, can be affected or perceive itself to be affected by a decision or activity (customers, owners, staff, bankers, regulatory bodies, unions, partners, opposing pressure groups).

The given procedure describes the internal communication tools, but the external stakeholders with which the organization communicates are also mentioned. The *stages of the process* are presented in figure 1.

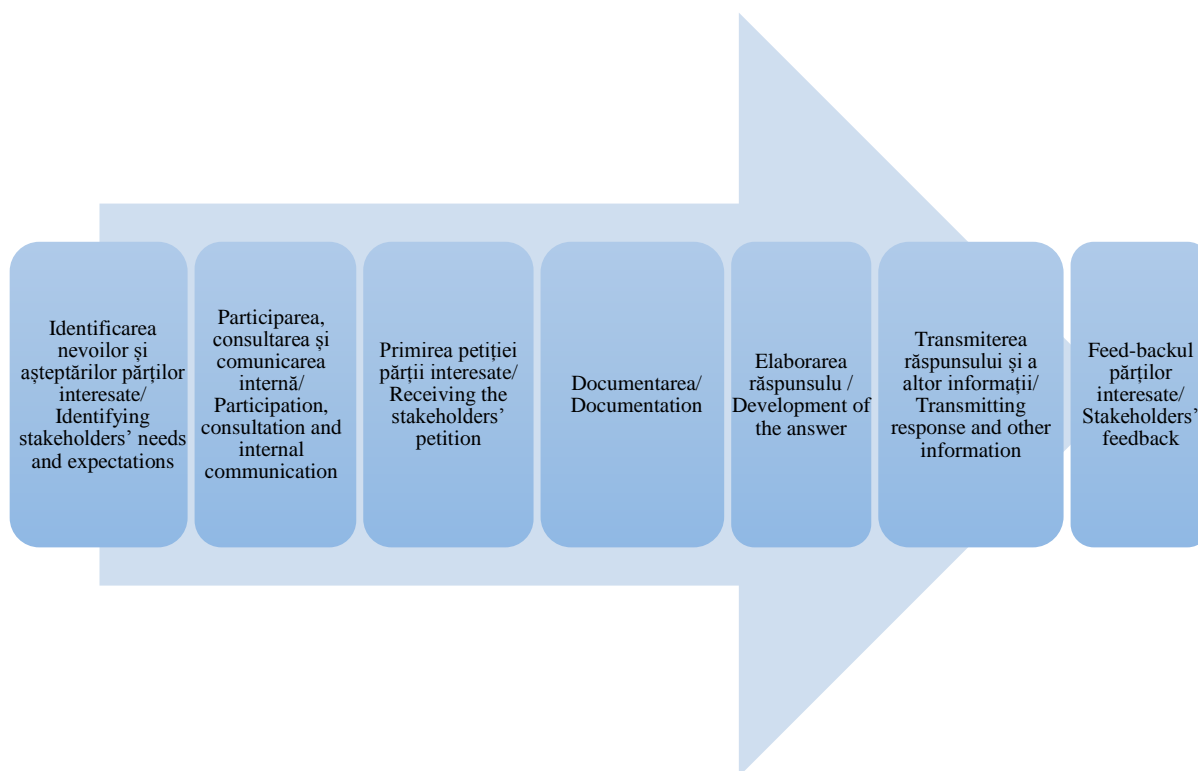

Figura 1. Etapele procesului „Consultare, participare și comunicare”/
Figure 1. Stages of the “Consultation, participation and communication” process
Sursa: elaborată de autor/ Source: developed by author

De menționat că pe parcursul desfășurării *Programului* de reabilitare a cca 140 km de rețele de apă din mun. Chișinău, finanțat din sursele Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare (*BERD*), ale Băncii Europene de Investiții (*BEI*) și din grantul investițional oferit de către Facilitatea de Investiții pentru Vecinătate a Uniunii Europene (*FIV*), lucrările au fost efectuate în peste 40 de șantiere, din diferite raioane ale orașului. În rezultatul acestor intervenții, suprafețele asfaltice/verzi sunt deteriorate, astfel creând disconfort locuitorilor municipiului. Reieșind din situația creată, furnizorul de apă și-a cerut scuze de la locuitorii mun. Chișinău pentru orice disconfort provocat de lucrările de amploare privind reabilitarea apeductelor.

Cu referire la restabilirea suprafețelor afectate de lucrările de schimbare a apeductelor, ACC a informat că, în conformitate cu cerințele contractuale, la finalizarea lucrărilor, antreprenorii au obligația de a readuce la starea inițială suprafețele deteriorate. Ținând cont că în cadrul

It should be mentioned that during the implementation of the *Program* for the rehabilitation of approximately 140 km of water networks in the municipality of Chisinau, financed from the sources of the European Bank for Reconstruction and Development (*EBRD*), the European Investment Bank (*EIB*) and the investment grant offered by The Neighbourhood Investment Facility of the European Union (*NIF*), the works were carried out in over 40 construction sites in different districts of the city. As a result of these interventions, the asphalt/green surfaces were damaged, thus creating discomfort for the inhabitants of the municipality. Given the situation created, the water supplier apologized to the residents of Chisinau municipality for any discomfort caused by the large-scale works regarding the rehabilitation of the aqueducts.

With reference to the restoration of the surfaces affected by the aqueduct replacement works, which arouses the dissatisfaction of the

acestui proiect se pune accentul pe schimbarea unor segmente lungi de rețele de distribuție din cartierele locative (cea mai mare secțiune având cca 5,4 km), executarea acestor lucrări necesită timp. Mai mult ca atât, lucrările de restabilire a suprafețelor asfaltice se execută după finalizarea lucrărilor de pozare a conductelor și, un moment foarte important, după testarea lor hidraulică.

Între timp, până la finalizarea definitivă a lucrărilor, antreprenorii au obligația de a restabili, temporar, suprafețele deteriorate, asigurând confortul minim necesar pentru deplasarea locuitorilor.

În acest context, administrația furnizorului de apă a dat asigurări că la finalizarea tuturor lucrărilor, inclusiv a testărilor hidraulice și reconectării consumatorilor la rețelele noi construite, suprafețele afectate vor fi readuse la starea lor inițială [3].

În octombrie 2018 a fost aprobat *Codul de etică* al companiei. Codul definește valorile, principiile și normele de conduită profesională, pe care salariații ACC trebuie să le respecte și să le aplice în activitatea desfășurată în calitate de angajați, în concordanță cu valorile și obiectivele societății. Codul cuprinde valorile care au fost și vor continua să fie viabile pentru succesul activității. La capitolul *Responsabilitate socială* se indică că ACC va dezvolta o cultură a responsabilității sociale bazată pe etica în afaceri, respect pentru drepturile consumatorului, echitate socială și economică, tehnologii prietenoase față de mediu, corectitudine în relațiile de muncă, transparență față de autoritățile publice, integritate și investiții în comunitate.

Serviciile ACC sunt orientate spre îndeplinirea tuturor cerințelor și așteptărilor îndreptățite ale *părților interesate*.

În același timp, S.A. „Apă-Canal Chișinău” întreține un dialog permanent cu consumatorii și părțile interesate.

Pe data 23 martie 2021, în incinta S.A. „Apă-Canal Chișinău”, a avut loc ședința *Comitetului consultativ al părților interesate*, cu genericul „Instituționalizarea dialogului permanent cu consumatorii și părțile interesate”, fiind prezente reprezentanți ai Primăriei municipiului Chișinău, Preturilor de sector, Ministerului Mediului, Agenției Naționale pentru Reglementare în

tenants, ACC informed that, in accordance with the contractual requirements, upon completion of the works, the contractors have the obligation to restore the damaged surfaces to their original state. Taking into account that, within this project, the focus is placed on changing some long segments of distribution networks in residential neighbourhoods (the largest section having approx. 5.4 km), the execution of these works takes time. More than that, the restoration works of the asphalt surfaces are performed after the completion of the pipe laying works and a very important moment – their hydraulic testing.

Meanwhile, until the final completion of the works, the contractors have the obligation to temporarily restore the damaged surfaces, ensuring the minimum comfort necessary for the movement of the inhabitants.

In this context, the administration of the water supplier assured that upon completion of all works, including hydraulic testing and reconnection of consumers to the newly built networks, the affected surfaces will be returned to their original state [3].

In October 2018, the company's *Code of Ethics* was approved. The code defines the values, principles and norms of professional conduct, which ACC employees must respect and apply in the activity carried out within the Company, in accordance with its values and objectives. The code embodies the values that have been and will continue to be viable for the company's success. In the *Social responsibility* chapter, it is mentioned that ACC will develop a culture of social responsibility based on business ethics, respect for consumer rights, social and economic equity, environmentally friendly technologies, fairness in labour relations, transparency towards public authorities, integrity and investment in community.

ACC's services are oriented towards meeting all legitimate requirements and expectations of *stakeholders*.

At the same time “Apă-Canal Chișinău” JSC maintains a permanent dialogue with consumers and stakeholders.

On March 23, 2021, in the premises of “Apă-Canal Chișinău” JSC, the meeting of the *Consultative Committee of stakeholders* took place, with the generic “Institutionalization of

Energetică (ANRE), Agenției „Apele Moldovei”, Direcției Generale Asistență Socială și Protecție a Familiei (DGASPF), ICON-Institut GmbH, BERD, gestionarilor blocurilor locative – membri delegați ai Comitetelor utilizatorilor de apă.

Astfel, în cadrul ședinței au fost puse în discuție un șir de probleme ce țin de aprovizionarea consumatorilor din municipiu cu apă potabilă și servicii de canalizare, de către operator și de intensificarea dialogului între părțile interesate.

Totodată, participanții la ședință au reiterate necesitatea conlucrării cu organele administrației publice centrale și locale întru solutionarea situațiilor puse în discuție, fiind vizată legislația actuală aplicabilă domeniului în cauză.

La finele ședinței, cei prezenți au salutat inițiativa S.A. „Apă-Canal Chișinău” de a organiza astfel de ședințe, unde multiple subiecte sunt propuse spre discuție. De asemenea, și-au manifestat dorința de a continua dialogul și de a organiza astfel de întruniri, cu stabilirea periodicității desfășurării ședințelor Comitetului consultativ o dată în trimestru [4].

În continuare, vom descrie succint modul în care a fost planificată implicarea părților interesate în cadrul proiectului „Alimentarea cu apă și canalizare în Chișinău – Studiu de fezabilitate” [5].

Obiectivul general al Studiului de fezabilitate constă în pregătirea expertizei juridice (due diligence) în domeniul tehnic, financiar, social și de mediu, care va fi evaluat de oraș, și anume de companie (Compania Municipală „Apă-Canal Chișinău”) și de către BERD, pentru împrumuturile viitoare și contribuțiile potențiale la subvenții.

Proiectul are multiple părți interesate din: Guvern, sectorul privat, sectorul academic, societatea civilă și publicul larg.

În sensul documentului SEP (Planul de Implicare a Părților Interesate), părțile interesate, considerate a fi direct afectate și implicate în implementarea politicii, sunt clasificate drept *Părți Afectate*, printre care se numără:

- a. Ministerele și agențiile guvernamentale;
- b. Administrațiile Publice Locale (APL);
- c. Prestatorii de servicii de alimentare cu apă și canalizare;
- d. Centrele de sănătate;

permanent dialogue with consumers and stakeholders”, with the participation of representatives of the Chisinau Municipality City Hall, sector prefects, the Ministry of the Environment, NAER, “Apele Moldovei” Agency, General Social Assistance Directorate, ICON-Institute GmbH, EBRD, housing block managers – delegated members of the Water User Committees.

Thus, during the meeting, a series of problems related to the supply of drinking water and sewerage services to the consumers in the municipality by the operator, as well as the intensification of the dialogue between the interested parties, were discussed.

At the same time, the participants in the meeting reiterated the need to work with the central and local public administration bodies to solve the discussed problems, expressing their opinion regarding the current legislation in the field.

At the end of the meeting, the participants welcomed the initiative of “Apă-Canal Chișinău” JSC for organizing such meetings, proposing multiple topics for further discussions. They also expressed their desire to continue the dialogue and organize such meetings with the regularity of holding the meetings of the Advisory Committee once a quarter [4].

Next, we will briefly describe the way in which the involvement of stakeholders was planned in the framework of the “Water supply and sewerage in Chisinau – Feasibility Study” project [5].

The *general objective* of the Feasibility Study was to prepare the legal expertise (due diligence) in the technical, financial, social and environmental fields, which will be evaluated by the city, the company (Municipal Enterprise “Apă-Canal Chișinău”) and the EBRD for future loans and potential grant contributions.

The project has multiple stakeholders from: Government, private sector, academia, civil society and the general public.

With respect to the SEP (Stakeholder Engagement Plan) document, the stakeholders, considered to be directly affected and involved in the implementation of the policy, are classified as *Affected Parties*, among which are:

- a. Ministries and Government agencies;
- b. Local Public Administrations (LPA);

- e. Entitățile de educație selectate (grădinițe, școli) și APL-urile acestora;
 - f. Consumatorii serviciilor de alimentare cu apă și canalizare;
 - g. Populația afectată de achiziția de terenuri;
 - h. Comitetele cetățenești pentru aprovizionare cu apă și sanitație (CCAAS), care vor fi create pentru subproiecte în cadrul componentei 1.1 a proiectului;
 - i. Muncitorii proiectului.
- c. Water supply and sewage service providers;
 - d. Health centers;
 - e. Selected educational entities (kindergarten, schools) and their LPAs;
 - f. Consumers of water supply and sewage services;
 - g. The population affected by land acquisition;
 - h. Citizen Committees for Water Supply and Sanitation (CCWSS) to be created for sub-projects under component 1.1 of the project;
 - i. Project workers.

Alte părți interesate includ indivizi/ grupuri/entități asupra cărora proiectul poate să nu exercite impact direct, dar care consideră sau percep interesele lor ca fiind afectate de acesta și/sau care ar putea afecta cumva proiectul și procesul de punere în practică a acestuia. De asemenea, includ: instituțiile guvernamentale (care pot fi implicate în diferite moduri în proiect); mediul academic; societatea civilă; organizațiile internaționale; mass-media etc., inclusiv:

- ministerele și agențiile guvernamentale;
- instituțiile din mediul academic;
- sectorul privat;
- instituțiile financiare internaționale și donatorii.

Grupurile dezavantajate și vulnerabile sunt persoane care pot fi afectate în mod disproporționat sau, în continuare, dezavantajate de proiect în comparație cu orice alte grupuri, din cauza statutului lor vulnerabil și care pot necesita eforturi speciale de implicare, pentru a asigura reprezentarea lor în procesul de consultare și luare a deciziilor asociate cu proiectul. Echipa de proiect va depune efort pentru a se asigura că grupurile vulnerabile și dezavantajate sunt conștiente de activitățile proiectului propus și au posibilitatea de a-și prezenta propunerile/ sugestiile.

Metodele de implicare utilizate sunt:

- platforma online;
- consultările publice/consultările virtuale;
- atelierele de lucru;
- sondajele în rândul consumatorilor de apă și în rândul beneficiarilor de servicii de sanitație, acestea vor fi completate de studii locale ad-hoc și focus grupuri;
- interviurile aprofundate cu experți relevanți;
- pliantele/notele informative;
- panourile informative;
- scrisorile;

Other stakeholders include individuals/groups/entities on whom the project may not directly impact, but who consider or perceive their interests to be affected by the project and/or who could affect the project and its implementation process in a certain kind. Other stakeholders also include: government institutions that may be involved in various ways in the project, as well as academia, civil society, international organizations, media, etc., including:

- ministries and government agencies;
- academic institutions;
- private sector;
- international financial institutions and donors.

Disadvantaged and vulnerable groups are people who may be disproportionately affected or further disadvantaged by the project compared to any other groups due to their vulnerable status and who may require special engagement efforts to ensure their representation in the consultation process and decision making associated with the project. The project team will make efforts to ensure that vulnerable and disadvantaged groups are aware of the proposed project activities and have the opportunity to present their proposals/suggestions.

The methods of involvement used:

- online platform;
- public consultations/virtual consultations;
- workshops;
- surveys among water consumers and beneficiaries of sanitation services, these will be supplemented by local ad hoc studies and focus groups;
- in-depth interviews with relevant experts;
- leaflets/ informative notes;
- informative boards;

- rapoartele;
- poșta electronică;
- registrul de reclamații.

Implicarea părților interesate este un proces, inclusiv, care trebuie desfășurat pe tot parcursul ciclului proiectului. Planul de implicare a părților interesate prezintă activitățile-cheie de implicare a acestora, care trebuie să aibă loc în etapa de pregătire a planului, până la implementare și închidere. Activitățile suplimentare pot fi incluse în urma consultărilor cu beneficiarii programului, părțile interesate și contractanții, dacă acestea sunt considerate utile și necesare.

Ca urmare a analizei acestui proiect, menționăm că el ține cont de necesitatea implicării părților interesate, și anume:

- părțile interesate sunt identificate și grupate;
- este estimat gradul de interes și influență pentru fiecare parte interesată;
- sunt stabilite metodele de implicare a părților interesate;
- este elaborat planul de implicare a părților interesate (cu indicarea subiectului consultării, problemelor ridicate/deciziilor așteptate, metodelor utilizate și a calendarului/locației).

Astfel, proiectul elaborat în consultanță cu compania franceză, dar care ia în considerare și cerințele standardului ESS 10, în ce privește structura și conținutul, este net superior proiectelor care se realizează în cadrul companiei S.A. „Apă-Canal Chișinău” [6].

În scopul *optimizării* procesului de gestionare a părților interesate, *autorul a propus implementarea în cadrul întreprinderii a „Procedurii de gestionare a părților interesate”*. În urma analiza ei de către structurile interne responsabile, procedura a fost aprobată în cadrul companiei S.A. „Apă-Canal Chișinău”. Implementarea procedurii de gestionare a părților interesate în cadrul companiei S.A. „Apă-Canal Chișinău” va permite identificarea mai ușoară a așteptărilor venite din parte subiecților interesați, dar și o mai bună gestionare a proiectelor de dezvoltare. În figura 2, în mod succint, prezentăm modelul propus.

- letters;
- reports;
- electronic mail;
- register of complaints.

Stakeholder engagement is an inclusive process that must be carried out throughout the project cycle. The Stakeholder Engagement Plan outlines the key stakeholder engagement activities that must take place during the project preparation stage, through to implementation and closure. Additional activities may be included following consultations with project beneficiaries, stakeholders and contractors, if they are considered to be useful and necessary.

As a result of the analysis of this project, we note that it takes into account the need to involve the stakeholders, namely:

- interested parties are identified and grouped;
- degree of interest and influence for each interested party is estimated;
- methods of involving the interested parties are established;
- stakeholder engagement plan is drawn up (indicating the subject of the consultation, the issues raised/expected decisions, the methods used and the calendar/location).

Thus, the project that was developed in consultation with the French company, but which also takes into account the requirements of the ESS10 standard, in terms of structure and content, is clearly superior to the projects that are carried out within the “Apă-Canal Chișinău” JSC [6].

In order to *optimize* the stakeholder management process, *the author proposed the implementation within the enterprise of the “Stakeholder Management Procedure”*. Having performed its analysis by the responsible internal structures, the procedure was approved within the “Apă-Canal Chișinău” JSC. The implementation of the stakeholder management procedure within the “Apă-Canal Chișinău” JSC will allow easier identification of the expectations of interested parties, as well as better management of development projects. We briefly present the proposed model in figure 2.

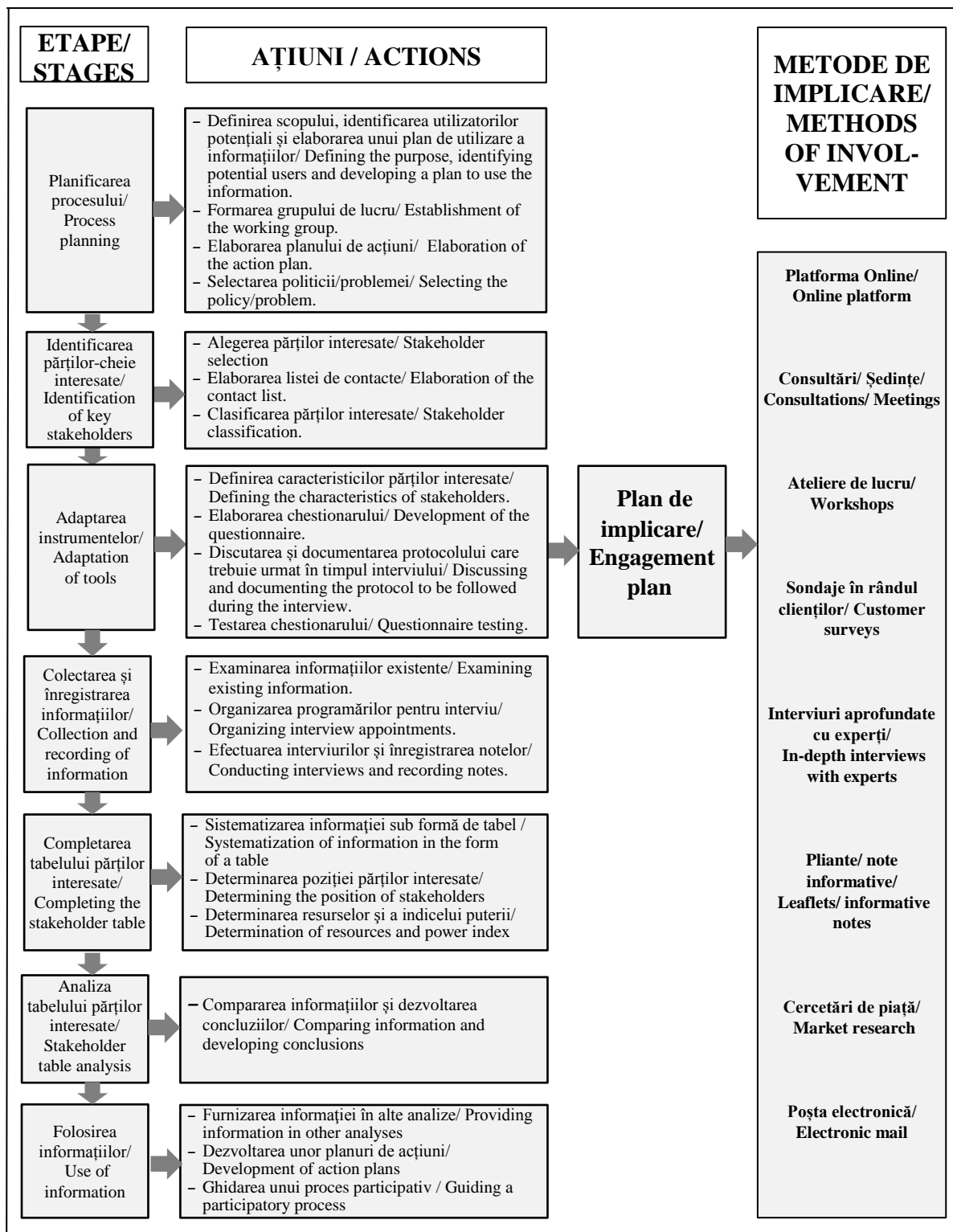

Figura 2. Model de gestionare a părților interesate S.A. „Apă-Canal Chișinău”/

Figure 2. Stakeholder management model of the “Apă-Canal Chișinău” JSC

*Sursa: elaborată de autor în baza informației despre compania Apă-Canal Chișinău/
Source: developed by author based on information about the Apă-canal Chișinău company*

Concluzii

Certificarea întreprinderii în baza unor standarde ISO impune și unele cerințe față de managementul părților interesate. Gestionarea părților interesate în cadrul companiei S.A. „Apă-Canal Chișinău” este efectuată prin prisma unor documente interne, precum procedura generală „Consultare, participare și comunicare”, planul de implicare a părților interesate, Codul de Etică. Aceste documente, în mare măsură, descriu modul de informare a părților interesate în cazul apariției unor evenimente. În același timp, elementul principal în gestionarea părților interesate îl constituie chiar implicarea acestora în tot acest proces. În acest sens, autorul a propus implementarea de către instituție a „Procedurii de gestionare a părților interesate”, acțiune ce va favoriza îmbunătățirea relațiilor dintre furnizorul principal de apă și părțile interesate. Aprobarea procedurii este confirmată prin certificatul de implementare acordat autorului.

Conclusions

The certification of the enterprise based on ISO standards also imposes requirements on the stakeholder management. Stakeholder management within the “Apă-Canal Chișinău” JSC is carried out through the prism of internal documents such as the “Consultation, participation and communication” general procedures, the stakeholder involvement plan, the Code of Ethics. These documents largely describe how to inform stakeholders in case of occurring some events. At the same time, the main element in stakeholder management is stakeholder involvement. In this regard, the author proposed the implementation of the “Stakeholder Management Procedure” within the company, which will contribute to the improvement of the management of stakeholders. The approval of the procedure is confirmed by the implementation certificate granted to the author.

Bibliografie/ Bibliography:

1. APĂ-CANAL CHIȘINĂU. *Sistemele-de-management ISO și beneficiile aduse S.A. „Apă-Canal Chișinău”* [online] [citat 10.06.2023]. Disponibil: <https://acc.md/public/news/1969-sistemele-de-management-iso-si-beneficiile-aduse-s-a-ap-canal-chisin-u>
2. FELDER GROUP. *Cum-sa-intelegi-nevoile-si-asteptarile-partilor interesate* [online] [citat 15.10.2021]. Disponibil: <https://felder-gruppe.ro/calitate/cum-sa-intelegi-nevoile-si-asteptarile-partilor-interesate-ale-unei-organizatii/>
3. APĂ-CANAL CHIȘINĂU. *100 km de rețele de apă reabilitate conform proiectului BERD și BEI!* [online] [citat 22.10.2021]. Disponibil: <https://acc.md/news/1036-100-km-de-re-ele-de-ap-reabilitate-conform-proiectului-berd-i-bei>
4. APĂ-CANAL CHIȘINĂU. *Dialogul-permanent-cu-consumatorii și părțile interesate continuă* [online] [citat 21.09.2021]. Disponibil: <https://acc.md/news/15-dialogul-permanent-cu-consumatorii-si-p-r-ile-interesate-continuu>
5. MINISTERUL AGRICULTURII ȘI INDUSTRIEI ALIMENTARE. *Securitatea-aprovizionării și sanitație* [online] [citat 27.10.2021]. Disponibil: <https://madr.gov.md/ro/content/securitatea-aprovizion%C4%83rii-cu-ap%C4%83-%C8%99i-sanita%C8%9Bie>
6. *ESS10: Stakeholder-Engagement-and-Information Disclosure* [online]. June 2018. [citat 27.10.2021]. Disponibil: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/476161530217390609/ESF-Guidance-Note-10-Stakeholder-Engagement-and-Information-Disclosure-English.pdf>

CZU: 04.056.53:657.1(478)

SECURITATEA INFORMAȚIEI FINANCIAR-CONTABILE ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI DIGITALE

Conf. univ. dr. Silvia ZAHARCO, USM

silvia.zaharco@usm.md

ORCID: 0000-0003-0988-9152

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.070>

În prezentul studiu se analizează modalitățile de scurgere a informațiilor confidențiale, circumstanțele de prezentare legală a informației aferente activității entităților, precum și responsabilitățile aferente divulgării datelor cu caracter confidențial. Scopul lucrării este elucidarea necesității de a securiza informațiile financiar-contabile și de a spori conștientizarea profesioniștilor contabili în ceea ce privește apariția riscurilor generate de digitalizarea proceselor economice. Metodologia cercetării s-a axat pe utilizarea metodelor tradiționale, în special analiza în dinamică și cea structurală a fenomenului cercetat. Ca urmare a observațiilor efectuate, putem menționa că securizarea informației financiar-contabile asigură confidențialitatea acesteia, respectiv previne cauzarea unor prejudicii financiare sau de altă natură. În Republica Moldova nu există un raport sau o bază de date cu acces deschis, care ar reflecta situația aferentă securizării informației financiar-contabile pe plan național, prin urmare, în lucrare au fost analizate datele înregistrate la nivel mondial.

Cuvinte-cheie: confidențialitate, divulgare, fraudă, măsuri de securitate, scurgere de informații.

JEL: G14, K13, M49.

Introducere

Trăim într-o eră digitalizată, în care majoritatea interacțiunilor noastre se desfășoară în mediul virtual, iar impunerea restricțiilor, privind contactul fizic în pandemia COVID-19, a întărit aceste tendințe, accelerând transformarea digitală a societății.

Transformarea digitală a activităților de afaceri este una dintre cele mai importante ten-

UDC: 04.056.53:657.1(478)

SECURITY OF FINANCIAL AND ACCOUNTING INFORMATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL EVOLUTION

Assoc. Prof. PhD Silvia ZAHARCO, MSU

silvia.zaharco@usm.md

ORCID: 0000-0003-0988-9152

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.070>

This study analyses the ways of leaking confidential information, the circumstances of legal presentation of the information related to the activity of entities, as well as the responsibilities related to the disclosure of confidential data. The purpose of this article is to elucidate the need to secure financial and accounting information and increase the awareness of accounting professionals regarding the emergence of risks generated by the digitalization of economic processes. The research methodology focused on the use of traditional methods, especially the dynamic and structural analysis of the researched phenomenon. As a result of the observations made, we can mention that securing the financial and accounting information ensures its confidentiality, respectively prevents causing financial or other damages. There is no report or database in the Republic of Moldova with open access that would reflect the situation related to the securing of financial and accounting information, therefore, in the paper the data at the world level were reflected.

Keywords: confidentiality, disclosure, fraud, security measures, information leakage.

JEL: G14, K13, M49.

Introduction

We live in a digitized age, where most of our interactions take place in the digital environment, and the restrictions on physical contact that were imposed during the COVID-19 pandemic has reinforced these trends, accelerating the digital transformation of the society.

Digital transformation of business activities is one of the most important trends, as it shapes the complex process how entities enable and apply innovations. Digitization involves the

dințe, deoarece modelează procesul complex în care entitățile activează și aplică inovațiile. Digitalizarea implică integrarea tehnologiei digitale în diverse domenii ale afacerii, schimbând substanțial modul de funcționare a unei entități. Amplificarea procesului de digitalizare este urmată de sporirea competitivității și dezvoltării tehnologiilor informaționale [10].

Evoluția tehnologiilor digitale a creat importante oportunități pentru consolidarea unor societăți prospere din punct de vedere economic. În același timp, au apărut mai multe amenințări periculoase la adresa securității datelor (cum ar fi: încălcarea confidențialității, părtinirea algoritmică, cauzată de date necorespunzătoare, volatilitatea pieței etc.) [7, p. 4].

Cele mai dificil de identificat sunt amenințările la adresa domeniului economic, acesta însumând o gamă largă de entități. Riscurile de natură economică sunt mai greu de recunoscut, deoarece multe din manifestările lor aparțin dezechilibrelor economice uzuale și nu sunt orientate în mod direct împotriva statului. În același timp, entitățile fac parte din structura statului și constituie fundamentul acestuia [5, p. 8].

În literatura de specialitate există multe studii care tratează problematica securității informaționale, însă s-a acordat mai puțină atenție argumentelor care ar justifica necesitatea de securizare a informațiilor financiar-contabile și ar demonstra cum profesioniștii contabili contribuie la scăderea sau la creșterea riscului generat de digitalizarea proceselor [14].

Obiectivul lucrării este de a cerceta volumul scurgerilor de informații la nivel mondial, cauzele acestor scurgeri și măsurile pe care profesioniștii contabili trebuie să le aplice în scopul protejării datelor entităților sau clienților pentru care lucrează și ale organismelor profesionale.

Metodologia cercetării

Baza informațională a cercetării este reprezentată de diverse lucrări din domeniu, în special Raportul de investigare privind scurgerile de informații confidențiale (InfoWatch Expert) și Raportul privind situația amenințărilor scurgerilor de informații (ENISA). De asemenea, au fost puse în practică *diverse metode de cercetare*, cum ar fi: *analiza sistemică, analiza în dinamică și cea structurală, metoda observației și a com-*

integration of digital technology in various areas of business, fundamentally changing the way an entity operates. The amplification of the digitization process is followed by the increase in competitiveness and the development of information technologies [10].

The evolution of digital technologies has created important opportunities for the consolidation of economically prosperous societies. At the same time, several dangerous threats to data security (such as privacy breach, algorithmic bias caused by bad data, market volatility, etc.) have emerged [7, p. 4].

The most difficult to identify are the threats to the economic field, being represented by a wide range of entities. Economic threats are more difficult to identify, since many of their manifestations belong to natural economic imbalances and are not directly directed against the state. At the same time, the entities are part of the state structure and constitute its foundation [5, p. 8].

In the literature, there are multiple studies dealing with the issue of information security, but less attention has been paid to the level of understanding the need to secure financial and accounting information and how accounting professionals contribute to decreasing or increasing the risk generated by the digitization of processes [14].

The objective of this paper is to investigate the volume of information leakages worldwide, the causes of these leakages and the measures that professional accountants must apply in order to protect the data of the entities or clients they work for and of professional bodies.

Research methodology

The informational basis of the article was constituted by various works in the field, in particular, the Investigation Report on the leakage of confidential information (InfoWatch Expert) and the Report on the situation of information leakage threats (ENISA). *Various research methods* were used for its processing, such as: *systemic analysis, dynamic and structural analysis, observation method, comparison method*. The analysis of the legislation in force was also used, in order to identify the punishments applicable to those who make confidential information public.

parației. S-a apelat și la analiza legislației în vigoare, pentru a identifica pedepsele aplicabile celor care fac publice informațiile confidențiale.

Rezultate și discuții

Unul dintre principiile fundamentale ce reglementează activitatea profesionistului contabil este confidențialitatea. Acesta prevede respectarea confidențialității informațiilor dobândite ca urmare a relațiilor profesionale, de afaceri și, prin urmare, nedivulgarea acestora către părți terțe. Respectiv, se interzice folosirea informației confidențiale de către profesionistul contabil în avantajul său sau al altor părți terțe, cu excepția cazului în care există un drept sau o obligație legală, sau profesională, de a dezvălui aceste informații [11, pp. 21-22].

Astfel, principiul confidențialității impune abținerea de la:

- a) dezvăluirea informațiilor confidențiale în afara entității angajatoare, cu excepția cazului în care există o obligație legală sau profesională de a face publice acele informații;
- b) folosirea datelor și informațiilor confidențiale obținute în cadrul relațiilor profesionale în interesul personal sau al unor părți terțe.

Angajamentul de respectare a principiului confidențialității se menține și după încheierea relației dintre un profesionist contabil și angajator/client. În cazul schimbării locului de muncă sau obținerii unui nou client, profesionistul contabil nu trebuie să folosească sau să prezinte informațiile confidențiale obținute dintr-o relație profesională sau de afaceri.

Totuși, în anumite circumstanțe (figura 1), informațiile confidențiale pot fi prezentate, luând în considerare următorii factori:

- gradul de afectare sau prejudiciere a intereselor tuturor părților, inclusiv a părților terțe;
- relevanța informațiilor și fundamentarea acestora, în măsura în care este posibil;
- modalitatea de comunicare preconizată și interlocutorul.

Results and discussions

One of the fundamental principles governing the activity of the professional accountant is confidentiality. It provides for respecting the confidentiality of information acquired as a result of professional and business relationships and, therefore, not disclosing this information to third parties or using the confidential information for its personal advantage or that of other third parties, unless there is a legal right or obligation or professional to disclose this information [11, pp. 21-22].

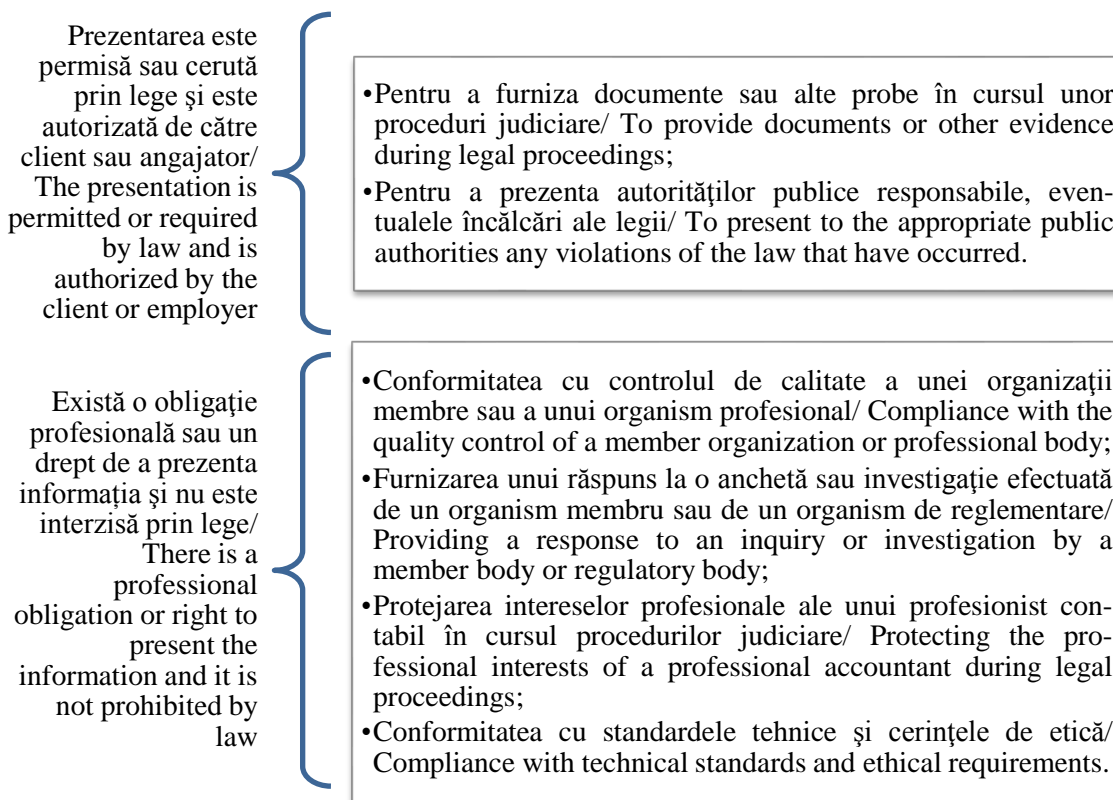
Thus, the principle of confidentiality requires avoiding such actions like:

- a) disclosure of confidential information outside the employing entity, unless there is a legal or professional obligation to make that information public;
- b) using confidential data and information acquired as a result of professional relationships for personal benefit or for the benefit of third parties.

The commitment to respect the principle of confidentiality is maintained even after the end of the relationship between a professional accountant and employer or client. When changing jobs or acquiring a new client, the professional accountant should not use or disclose confidential information obtained from a professional or business relationship.

However, confidential information may be disclosed in certain circumstances (figure 1), taking into account the following factors:

- degree of damage or prejudice to the interests of all parties, including third parties;
- relevance of the information and its substantiation, to the possible extent;
- intended mode of communication and the interlocutor.

**Figura 1. Circumstanțe adecvate de prezentare a informației confidențiale/
Figure 1. Appropriate circumstances for the disclosure of confidential information**

Sursa: elaborată de autor în baza [11, pp. 22-23]/

Source: developed by the author based on [11, pp. 22-23]

Subliniem faptul că profesioniștii contabili trebuie să respecte confidențialitatea informațiilor chiar și într-un mediu social, deoarece riscul producerii unor scurgeri de informații poate apărea în diverse situații. Odată cu extinderea procesului de digitalizare, riscul scurgerii de informații confidențiale crește. Este important pentru fiecare profesionist contabil să cunoască mecanismele care pot duce la o informare frauduloasă. Actualmente, printre cele mai răspândite instrumente de extragere a informației confidențiale sunt:

- 1) fraudă „Boss Scam” (mesaj de la șef) – este țintită, de obicei, spre angajații responsabili de efectuarea plăților, care, fiind induși în eroare, sunt îndemnați să efectueze anumite transferuri. Astfel, un autor trimite un mesaj, pretinzând că este managerul angajatului și solicită efectuarea urgentă a unei plăți. Deseori angajatului i se cere nerespectarea procedurilor obișnuite de autorizare a plăților [6];

We emphasize that a professional accountant must respect confidentiality of information even in a social environment, as the risk of information leakage can arise in various situation. With the expansion of the digitization process, the risk of leakage of confidential information increases. It is important for every accounting professional to know the mechanisms that can lead to fraudulent information. Currently, among the most widespread tools for extracting confidential information, we can highlight:

- 1) “Boss Scam” fraud (message from the boss) – usually targets employees authorized to make payments, who, through misrepresentation, are induced to make a transfer. Thus, an author sends a message, claiming to be the employee's manager, and requests an urgent payment. The employee is often required to disregard normal payment authorization procedures [6];
- 2) invoice fraud – the employee is contracted by someone who claims to be a represen-

- 2) fraude cu facturi – angajatul este contractat de cineva care pretinde că este reprezentantul unui furnizor și solicită modificarea datelor bancare (numărul de cont, banca la care e deschis contul etc.) pentru plățile viitoare. Noul cont este deținut de pretinsul reprezentant al furnizorului [8, p. 16];
- 3) e-mail-uri tip „phishing” – se referă la mesaje false care induc în eroare destinatarul, în scopul divulgării de către acesta a informației confidențiale (date personale, financiare, de securitate etc.). Aceste e-mail-uri pot arăta identic cu cele pe care le emite o bancă: imită logoul și designul mesajelor reale, utilizează un limbaj care sugerează urgența, solicită descărcarea unui atașament sau deschiderea unui link [1].

Potrivit Raportului Agenției Uniunii Europene pentru Securitatea Rețelelor și Informațiilor (ENISA), scurgerile de informații reprezintă unul din riscurile cibernetice în creștere, în era digitalizării, acoperind o gamă variată de informații (date cu caracter personal, date de afaceri, secrete comerciale etc.). Scurgerile de informații sunt cauzate, de obicei, de acțiunile individuale ale unor persoane sau ca urmare a unei erori în procesele interne ale entității în cauză. Involuntar, o eroare tehnică sau o configurare greșită, de asemenea, poate provoca o scurgere de informații. Conform raportului ENISA, anume atacurile intenționate stau la baza celor mai multe scurgeri de informații (figura 2).

tative of a supplier and requests the modification of bank details (account number, bank where the account is opened, etc.) for future payments. The new account is owned by the purported representative of the supplier [8, p. 16];

- 3) “phishing” type e-mails – refer to false messages that mislead the recipients, with the aim of disclosing confidential information (personal, financial, security data, etc.). These emails may look identical to those issued by a bank, they mimic the logo and design of real messages, they use language that suggests urgency, they request to download an attachment or open a link [1].

According to the Report of the European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), information leakages represent one of the growing cyber risks in the digital age, covering a wide range of information (personal data, business data, trade secrets, etc.). Information leakages are usually caused by the individual actions of individuals or as a result of an error in the internal processes of the entity concerned. Inadvertently, a technical error or misconfiguration can also be the cause an information leak. According to the ENISA report, intentional attacks are the basis of most information leaks (figure 2).

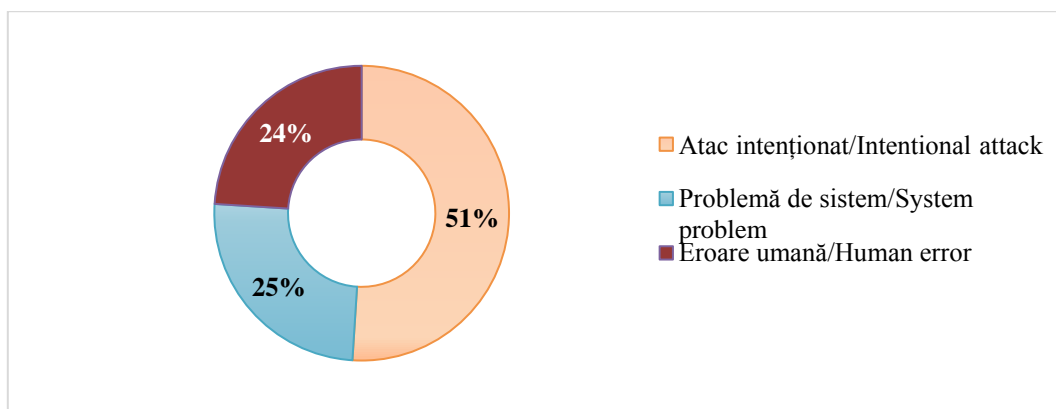

Figura 2. Cauzele principale ale divulgării informațiilor confidențiale la nivel internațional/
Figure 2. The main causes of confidential information disclosure at the international level
Sursa: elaborată de autor în baza [13]/ Source: developed by the author based on [13]

În anul 2022 a avut loc o creștere semnificativă a scurgerilor de informații confidențiale (de 3,5 ori comparativ cu anul 2017), care poate fi explicată atât prin extinderea digitalizării, cât și de situația politică la nivel mondial (figura 3).

In 2022 there was a substantial increase in confidential information leakages (3.5 times compared to 2017), which can be explained both by the expansion of digitization and the political situation worldwide (figure 3).

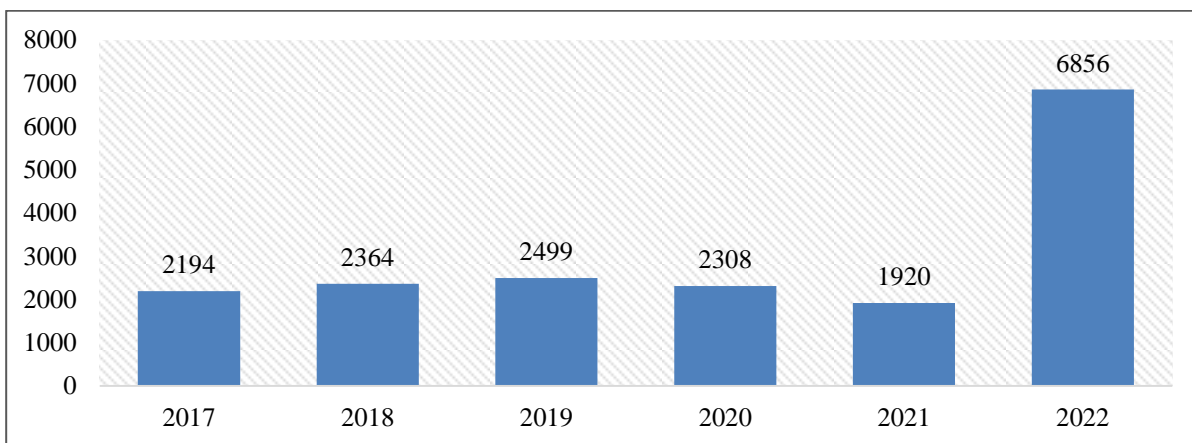

Figura 3. Numărul scurgerilor de informații confidențiale la nivel internațional, mlrd./
Figure 3. The number of confidential information leakage at the international level, billion

Sursa: elaborată de autor în baza [12]/

Source: developed by the author based on [12]

Din numărul total de scurgeri de informații, ponderea cea mai mare o dețin datele personale, fiind urmate de scurgeri informaționale aferente secretelor comerciale și celor de stat, iar, la final, se găsesc informațiile aferente diverselor plăți (figura 4).

Of the total number of information leakages, the largest share is held by personal data, followed by the leakages of information related to commercial and state secrets, then by various payments (figure 4).

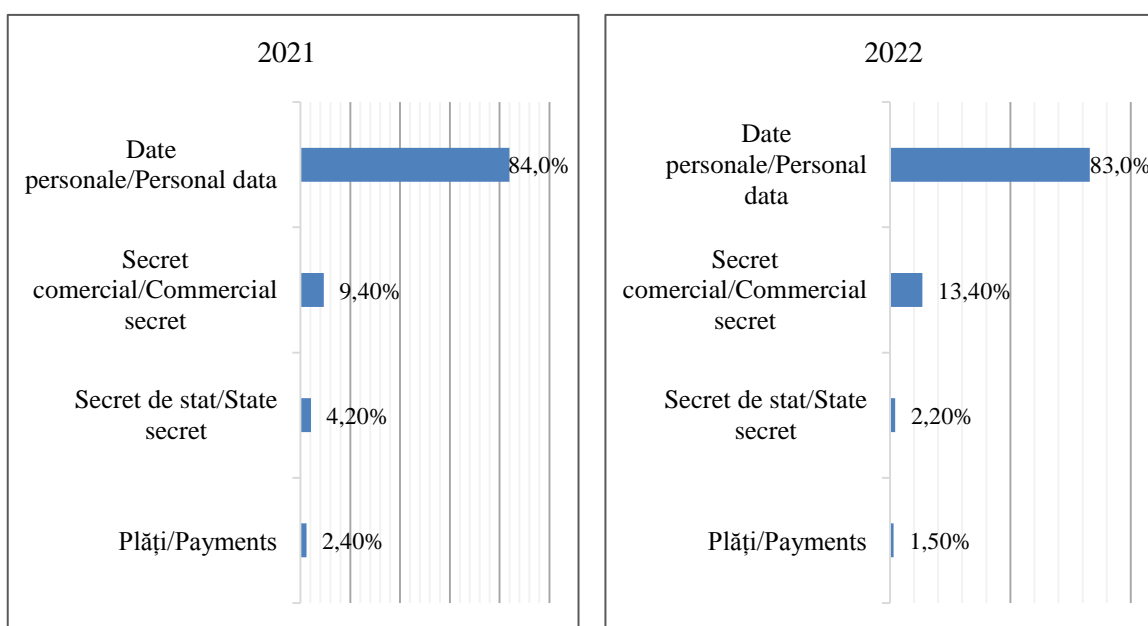
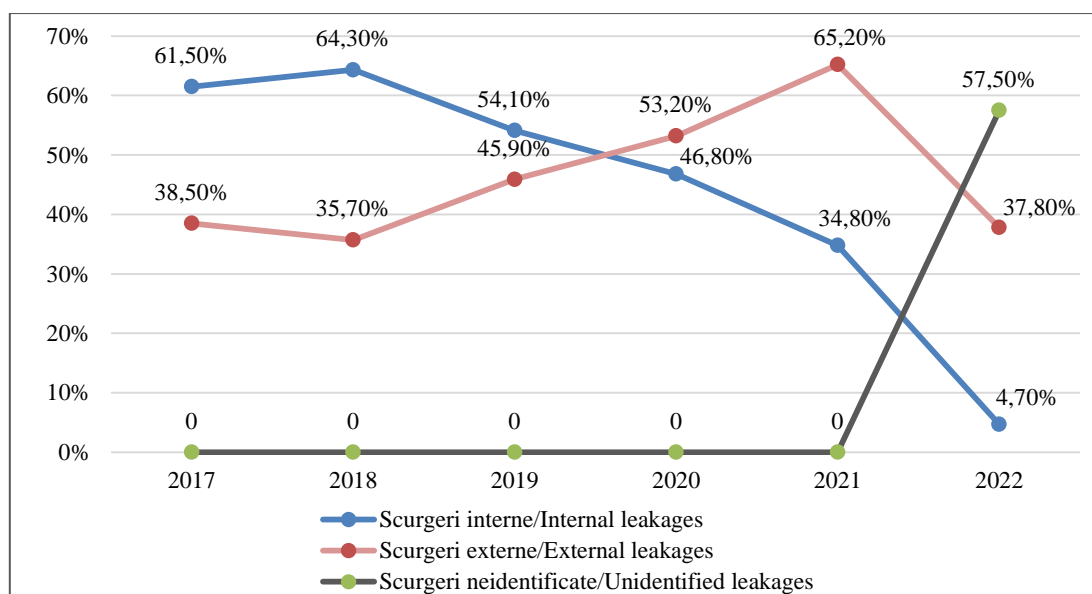

Figura 4. Distribuția scurgerilor de informații pe tipuri de date la nivel internațional /
Figure 4. Distribution of information leakages by data types at the international level

Sursa: elaborată de autor în baza [12]/ Source: developed by the author based on [12]

Vectorul principal de atac în scurgerea de informații este reprezentat de intervențiile externe, care au manifestat o creștere constantă până în anul 2021, după care au scăzut brusc aproximativ cu 30%. Concomitent, are loc o scădere semnificativă a scurgerilor de informații din interior, ceea ce poate fi explicat prin măsurile luate cu privire la protecția datelor și restricționarea accesului către informațiile confidențiale. La fel, există un șir de scurgeri de informații din surse neidentificate, care a manifestat o creștere remarcabilă în anul 2022 (figura 5).

The main attack vector in information leakage is represented by external interventions, which showed a constant increase until the year 2021, after which they suddenly decreased by about 30%. At the same time, there is a significant decrease in the leakage of information from the inside, which can be explained by the measures taken regarding data protection and the restriction of access to confidential information. Likewise, there is a string of information leakages from unidentified sources that show a remarkable increase in the year 2022 (figure 5).

**Figura 5. Vectorii scurgerilor de informații confidențiale la nivel internațional/
Figure 5. Vectors of confidential information leakages at the international level**

Sursa: elaborată de autor în baza [12]/

Source: developed by the author based on [12]

Divulgarea informațiilor confidențiale reprezintă o amenințare pentru activitatea economică a unei societăți. Păstrarea datelor și informațiilor financiar-contabile constituie o obligație morală și juridică pentru persoanele care activează în cadrul acesteia. Divulgarea datelor și informațiilor confidențiale poate fi efectuată prin diverse metode: printr-o acțiune vădit intenționată sau printr-o inacțiune; în scris, oral, prin executarea și remiterea de copii, fotografii, imagini, prin scanare etc.; direct sau indirect (figura 6).

Divulgarea datelor și informațiilor confidențiale este urmată de sancționare, în conformitate cu prevederile legislației în vigoare. În cazul în care dezvăluirea unor astfel de date sau informații se face de către persoanele care le

The disclosure of confidential information represents a threat to the economic activity of the entity. The preservation of financial and accounting data and information is a moral and legal obligation for the people who work within it. The disclosure of confidential data and information can be carried out by various methods: by an obviously intentional action or by an inaction; in writing, orally, by executing and sending copies, photographs, images, by scanning, etc.; directly or indirectly (figure 6).

The disclosure of confidential data and information is followed by sanctions in accordance with the provisions of the legislation in force. In the situation where the disclosure of such data or information is due to the fault of a

cunoșteau prin natura atribuțiilor lor de serviciu, se constată, după caz, o infracțiune de neglijență, un abuz în serviciu sau o abatere disciplinară [9].

person who knew them by the nature of his duties, a crime of negligence or abuse in service or a disciplinary offence is established, as the case may be [9].

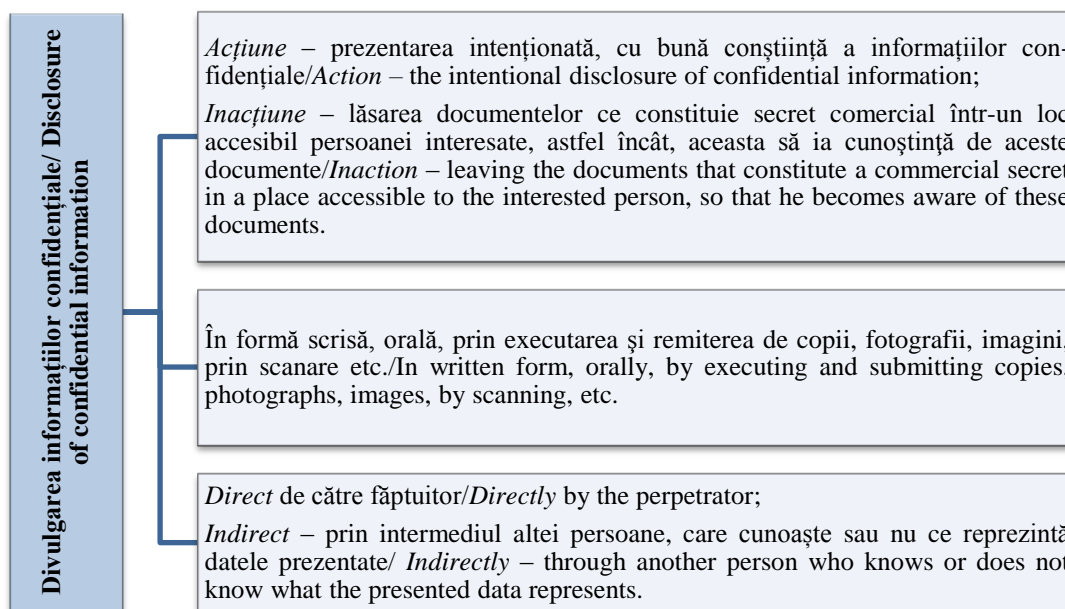

Figura 6. Modalități de divulgare a informațiilor confidențiale/ Figure 6. Ways of confidential information disclosure

Sursa: elaborată de autor în baza [9]/

Source: developed by the author based on [9]

Problema răspunderii disciplinare și materiale a angajatului pentru divulgarea datelor și informațiilor confidențiale și pentru alte fapte, ce au condus la scurgerea unor astfel de informații este reglementată de art. 327 și 328 din Codul muncii al Republicii Moldova [3].

Răspunderea administrativă este reglementată de art. 107 din Codul contravențional al Republicii Moldova „Obținerea sau divulgarea informațiilor care constituie secret comercial, bancar sau fiscal”, care prevede sancționarea obținerii sau divulgării unor astfel de informații de către persoana căreia i-au fost încredințate aceste informații sau care le-a cunoscut prin atribuțiile de serviciu [2].

Răspunderea penală pentru divulgarea informațiilor confidențiale este prevăzută de art. 245¹⁰ din Codul penal al Republicii Moldova: „Obținerea ilegală sau divulgarea informațiilor ce constituie secret comercial sau bancar”, care prevede atât pedeapsa cu amendă, cât și privarea de libertate [4].

The issue of disciplinary and material liability of the employee for the disclosure of confidential data and information and for other facts that led to the leakage of such information is regulated by art. 327 and 328 of the Labour Code of the Republic of Moldova [3].

Administrative liability is regulated by art. 107 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, “Obtaining or divulging information that constitutes a commercial, banking or fiscal secret” which provides for the sanctioning of obtaining or divulging such information by a person to whom it was entrusted or became known to him through his duties [2].

Criminal liability for the disclosure of confidential information is provided by art. 245¹⁰ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, “Illegal obtaining or disclosure of information that constitutes a commercial or banking secret” which provides for both a fine and deprivation of liberty [4].

În scopul protecției efective a informațiilor sale confidentiale, societatea trebuie: să elaboreze regulamente interne detaliate privind disciplina informațională; să prevadă în contractele de muncă clauze speciale privind protecția datelor și informațiilor confidentiale ale entității; să informeze angajații despre importanța protecției acestor informații și despre răspunderea juridică în cazul dezvăluirii lor.

Concluzii

În contextul celor relevate, menționăm că există date și informații cu caracter economic, care, deși nu constituie secrete de stat, nu sunt destinate publicului. Aceste date și informații trebuie păstrate cu strictețe, deoarece ele vizează interesele majore ale entităților și ale economiei naționale.

Este obligatorie conștientizarea necesității investițiilor în securitate, care au ca efect reducerea breșelor de securitate și, implicit, a atacurilor cibernetice și scurgerilor de informații. În scopul asigurării confidențialității, propunem elaborarea politicilor interne de securitate a datelor confidentiale, organizarea auditului sistemelor de securitate în cadrul entității, introducerea măsurilor de securitate a rețelelor și controlul accesului.

De obicei, misiunea asigurării securității informațiilor revine contabilului șef și administratorului entității. Contabilul șef, ca responsabil al sectorului financiar-contabil și, implicit, al sistemului de prelucrare automată a datelor, trebuie să asigure siguranța datelor entității, să fie conștient de faptul că nu trebuie să divulge informația pe care o deține unor persoane terțe, inclusiv rudelor și prietenilor, chiar și după încheierea afacerilor.

Un rol important în asigurarea confidențialității datelor revine organizării procesului de securitate, care are ca obiectiv asigurarea unei administrări unitare a informației în cadrul întreprinderii. Astfel, recomandăm managerilor entităților să se asigure că utilizatorii sistemului informațional, care au acces la date personale și confidentiale, respectă procedurile și politicile de securitate. Totodată, organizarea securității informaționale nu trebuie să se limiteze doar la personalul intern, dar și la persoanele terțe, fiind recomandată implementarea unui proces care să controleze accesul terților.

In order to effectively protect their confidential information, entities should develop detailed internal regulations on information discipline, provide in employment contracts special clauses on the protection of data and confidential information of the entity, inform employees about the importance of protecting this information and about legal liability in the case of its disclosure.

Conclusions

Considering everything that has been revealed, we can mention that there are data and information of an economic nature which, although they do not constitute state secrets, are nevertheless not intended for the public. These data and information must be kept strictly because they target important interests of both the entities and the national economy.

It is strictly necessary to be aware of the need for investments in security at the entity level, which has the effect of reducing security breaches and implicitly cyber-attacks and information leakages. Among the most accessible measures to ensure confidentiality, we can highlight the development of confidential data security policies, the audit of security systems, the introduction of security measures in networks and access control.

Typically, the task of ensuring information security is attributed to the chief accountant and the administrator of the entity. The chief accountant, as the person in charge of the financial and accounting sector and implicitly of the automatic data processing system, has the obligation to ensure the confidentiality of the entity's data, so he must be aware of the fact that he must not disclose the information he holds to third parties, including relatives and friends, even after the end of the business relationship.

An important role in ensuring data confidentiality belongs to the organization of the security process whose objective is to ensure a unified administration of information within the enterprise. Thus, we recommend that entity managers ensure that users of the information system who have access to personal and confidential data comply with security procedures and policies. At the same time, the organization of information security must not be limited only to internal staff, but also to third parties, and it is recommended to implement a process by which third party access is controlled.

Bibliografie/ Bibliography:

1. *Avoid and report phishing emails* [online]. [citat 26.04.2023]. Disponibil: <https://support.google.com/mail/answer/8253?hl=en>
2. Codul Contravențional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008. *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 02.04.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125094&lang=ro
3. Codul Muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 15.04.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113032&lang=ro
4. Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 16.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro
5. DOLGHIN, N.; SARCINSCHI, A.; DINU, M. S. *Riscuri și amenințări la adresa securității României. Actualitate și perspectivă*. București: Editura Universitatea Națională de Apărare, 2004. 24 p. ISBN 973-663-143-5.
6. FAKHAR, I. Phishing technique: Message from the boss. *INFOSEC* [online]. [citat 18.04.2023]. Disponibil: <https://resources.infosecinstitute.com/topic/phishing-technique-message-from-the-boss/>
7. FORNEA, D. Identitatea digitală, suveranitatea datelor și calea către o tranziție digitală echitabilă pentru cetățenii care trăiesc în societatea informațională. *Comitetul Economic și Social European* [online]. [citat 06.04.2023]. Disponibil: <https://www.eesc.europa.eu/ro/our-work/opinions-information-reports/opinions/digital-identity-data-sovereignty-and-path-towards-just-digital-transition-citizens-living-information-society>
8. FAIR ISAAC CORPORATION (FICO). *Fraud in the World of Real-Time Payments*. [online]. 2018. [citat 21.04.2023]. Disponibil: https://www.fico.com/sites/default/files/2018-06/FICO_Fraud_in_the_World_of_Real-Time_Payments_4543WP_EN.pdf
9. IUSTIN, Viorel. *Secretul comercial. Invitație la tăcere*. [online]. [citat 17.05.2023]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/2017/08/04/secretul-comercial-invitație-la-tăcere>
10. LUCHICI, A. Digitalizarea – o necesitate pentru a rămâne competitivi pe termen lung. *LinkedIn* [online]. 2020. [citat 12.04.2023]. Disponibil: <https://ro.linkedin.com/pulse/digitalizarea-o-necesitate-pentru-r%C4%83m%C3%A2ne-competitivi-pe-luchici>
11. *Manualul Codului Etic Internațional pentru Profesioniștii Contabili*. București: IFAC, 2021. [online]. [citat 22.04.2023]. Disponibil: https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/2021-IESBA-Handbook_RO_Secure.pdf
12. *Raport de investigare privind scurgerile de informații confidențiale*. Centrul analitic InfoWatch Expert, 2022. [online] [citat 28.04.2023]. Disponibil: https://www.infowatch.ru/sites/default/files/analytics/files/otchyot-ob-utechkakh-dannykh-za-1-polugodie-2022-goda_1.pdf
13. *Raportul ENISA privind situația amenințărilor scurgerilor de informații*. 2020. [online]. [citat 23.04.2023]. Disponibil: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-report-2018>
14. RÎNDAȘU, Sînziana-Maria. Securitatea informațiilor contabile – o analiză a percepției practicienilor din România. *Audit Financiar*. 2019, vol. 17, nr. 2(154), pp. 298-305. ISSN 1583-5812, ISSN on-line: 1844-8801.

CZU: 336.132.1:35.078.3(478)

UDC: 336.132.1:35.078.3(478)

FUNCȚIONALITATEA MODELULUI CELOR TREI LINII DE APĂRARE ÎN CAZUL AUDITULUI FINANCIAR PUBLIC DIN REPUBLICA MOLDOVA

Drd. Vasile SECRIERU, ASEM
secrieru.v85@mail.ru

ORCID: 0009-0000-7804-7093

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.080>

Atât alinierea la vectorul european de dezvoltare, cât și noile provocări, și cereri formulate de public în adresa autorităților publice, determină necesitatea preluării și adaptării mecanismelor eficiente de guvernare publică în Republica Moldova. Printre acestea se evidențiază modelul celor Trei Linii de Apărare, care formează cadrul analitic necesar pentru abordarea integrată a controlului financiar public intern și auditului public extern. Aplicând metode specifice de cercetare, precum examinarea legislației naționale și practicilor internaționale, autorul, în cadrul acestui studiu, își propune să identifice specificul modelului celor Trei Linii de Apărare în instituțiile publice din Republica Moldova, analizând cele mai pronunțate constrângeri și probleme în funcționarea acestuia. Pentru ca monitorizarea activității instituțiilor publice naționale să fie eficientă, se impune dezvoltarea și aplicarea unei abordări integrate asupra controlului intern și auditului extern public.

Cuvinte-cheie: audit public, control financiar public, curte de conturi, Trei Linii de Apărare, instituție publică, guvernare publică.

JEL: H11, H83.

Introducere

Modelul celor Trei Linii de Apărare este un cadru valoros, care evidențiază rolul auditului intern în asigurarea managementului eficient al riscului și importanța acestui rol în procesul de guvernare corporativă. În același timp, trebuie de reținut că aplicarea modelului în cadrul unei instituții publice nu garantează realizarea unui audit intern eficient. Mult depinde și de statutul,

FUNCTIONALITY OF THE THREE LINES OF DEFENSE MODEL IN THE CASE OF PUBLIC FINANCIAL AUDIT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

PhD cand. Vasile SECRIERU, ASEM
secrieru.v85@mail.ru

ORCID: 0009-0000-7804-7093

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.080>

Both, the alignment with the European vector of development, as well as the new challenges and demands made by the public to the public authorities determine the need to take over and adapt some effective mechanisms of public governance in the Republic of Moldova. Among them, the model of the Three Lines of Defence that forms the analytical framework for the integrated approach to internal public financial control and external public audit stands out. This article, applying specific research methods, first of all, the examination of national legislation and international practice, aims to achieve the specifics of the model of the Three Lines of Defence in the public institutions of the Republic of Moldova, identifying the most pronounced constraints and problems in its operation. In order for the monitoring of the activity of public institutions in the Republic of Moldova to be effective, it is necessary to develop and apply an integrated approach to internal control and public external audit.

Keywords: public audit, public financial control, Court of Auditors, Three Lines of Defence, public institution, public governance.

JEL: H11, H83.

Introduction

The Three Lines of Defence model is a valuable framework that highlights the role of internal audit in ensuring effective risk management and the importance of internal audit in exercising this role to the corporate governance process. At the same time, applying the model of the three lines of defence in a public institution is not

domeniul de aplicare și resursele funcției de audit intern. Cu toate acestea, dacă poziționarea și structura de guvernare pentru auditul intern sunt greșite, capacitatea acestuia de a sprijini consiliul sau comitetul de audit în contestarea managementului poate fi subminată în mod fatal.

În același timp, conform normelor internaționale ale Organizației Internaționale a Instituțiilor Supreme de Audit [9], auditul financiar constă în a stabili, prin obținerea de probe, dacă informațiile financiare prezentate de către o societate sunt în concordanță cu cadrul de raportare financiară și cu cadrul de reglementare în vigoare. În cazul referențialelor bazate pe principiul prezentării fidele, auditorul evaluează dacă informația prezintă o imagine fidelă/reală a situației. În cazul standardelor bazate pe noțiunea de conformitate, auditorul evaluează măsura în care este asigurată conformitatea.

În contextul proceselor de transformare ale sistemului național de guvernare publică, determinate de alinierea la vectorul european de dezvoltare, de noile provocări și cereri formulate de public în adresa autorităților publice, implementarea unor mecanisme eficiente de guvernare publică în Republica Moldova reprezintă un aspect de importanță majoră. În același timp, în contextul politicilor financiare slabe ale statului și al nivelului ridicat de corupție, evaluarea sistemului actual de audit financiar public și evidențierea perspectivelor de implementare a unui sistem eficient de audit financiar public, ca parte a guvernării publice la diferite niveluri ale administrației, reprezintă un aspect de actualitate și importanță primordială.

Problematika modelului celor Trei Linii de Apărare în literatura de specialitate

Un sistem eficient de monitorizare a activității instituției publice presupune dezvoltarea și aplicarea unei abordări integrate asupra controlului intern public și auditului extern public. În acest scop, *Institutul Auditorilor Interni* propune, în recomandările sale, modelarea sistemului de monitorizare a instituției publice conform celor Trei Linii de Apărare [4]. Cercetătorul *Bantleon U.*, împreună cu un grup de specialiști în domeniul guvernării corporative și auditului public, consideră modelul celor Trei Linii de Apărare ca fiind o soluție simplă și rațională de îmbunătățire a comunicării referi-

the magic solution for achieving an effective internal audit. Much also depends on the status, scope and resources of the internal audit function. However, if the positioning and governance structure for internal audit is wrong, its ability to support the board or audit committee in challenging management can be fatally undermined.

At the same time, according to the international norms of the International Organization of Supreme Audit Institutions [9], the financial audit consists in establishing, by obtaining evidence, whether the financial information of an institution is presented in its financial statements in accordance with the financial reporting framework and with the regulatory framework in force. In the case of references based on the principle of fair presentation, the auditor evaluates whether the information presents a true picture of the situation. In the case of standards based on the notion of compliance, the auditor evaluates the extent to which compliance is ensured.

In the context of the transformation processes of the national public governance system determined by the alignment with the European vector of development, the new challenges and the demands made by the public to the public authorities, the implementation of effective public governance mechanisms in the Republic of Moldova is an aspect of major importance. At the same time, in the context of the weak financial policies of the state and the high level of corruption, the assessment of the current public financial audit system and the highlighting of the prospects for the implementation of an effective public financial audit system as part of public governance at different levels of the administration is an aspect of topicality and primary importance.

The problem of the Three Lines of Defence model in literature

An efficient system for monitoring the activity of the public institution requires the development and application of an integrated approach to public internal control and public external audit. For this purpose, the *Institute of Internal Auditors* in its recommendations proposes the modelling of the monitoring system of the public institution according to the Three Lines of Defence [4]. Researcher *Bantleon U.* together with a group of specialists in the field of corporate governance and public audit, considers the

toare la gestiunea riscurilor, prin clarificarea rolurilor și responsabilităților principale exercitate de componentele organizaționale implicate și interesate de acest proces [1].

La rândul lui, cercetătorul *Dennery M.* și alți autori [2] explică cele Trei Linii de Apărare în felul următor: Prima Linie de Apărare, din punct de vedere organizațional, cuprinde subdiviziunile individuale și conducerea operațională, responsabile de a se asigura că riscurile sunt identificate, evaluate, controlate și reduse corespunzător în activitatea curentă; a Doua Linie de Apărare poate fi percepută ca prelungire a Primei Linii, servind la monitorizarea funcțiilor de management al riscului Primei Linii de Apărare și include funcțiile de management al riscului, control și conformitate; a Treia Linie de Apărare este reprezentată de funcția de audit intern, ca organism obiectiv și independent de audit și consultanță. Modelul celor Trei Linii de Apărare ajută la reducerea asimetriilor informaționale dintre subdiviziunile instituției publice la diferitele niveluri ierarhice, riscurile putând fi minimizezate prin decizii discreționare ale acesteia [1].

Metode aplicate

Rezultatele cercetărilor prezentate în articolul de față derivă din aplicarea unui ansamblu integrat de metode de cercetare. Astfel, au fost utilizate: *metoda abstracției științifice*, fiind accentuate aspectele esențiale ale fenomenelor și tendințelor conectate la tema de cercetare; *metoda inducției*, prin care s-a reușit formularea în baza concluziilor particulare a concluziilor generale; *metoda deducției*, care a făcut posibilă trecerea de la concluziile generale la cele relativ particulare; *analiza și sinteza*, prin care, pe de o parte, domeniul auditului financiar public a fost împărțit în părți componente, fiind studiate fiecare dintre acestea, iar pe de altă parte, părțile componente ale auditului financiar public au fost combinate, astfel, încât să fie recreată o singură imagine holistică.

Rezultate și discuții

Modelul celor Trei Linii ajută instituțiile publice să identifice structurile și procesele optime necesare pentru a-și atinge obiectivele și pentru a-și consolida guvernanta și aranjamentele de gestionare a riscurilor. Acesta se prezintă ca și un model universal, care este mai eficient dacă instituția publică și:

model of the three lines of defence to be a simple and rational solution to improve the communication related to risk management by clarifying the main roles and responsibilities exercised by the involved and interested organizational components of this process [1].

In turn, researcher *Dennery M.* and other authors [2] explain the Three Lines of Defence as follows: The First Line of Defence, from an organizational point of view, comprises the individual subdivisions and operational management, responsible for ensuring that risks are identified, assessed, controlled and appropriately mitigated in the current business. The Second Line of Defence can be perceived as an extension of the first line, serving to monitor the risk management functions of the First Line of Defence. The Second Line of Defence includes the risk management, control and compliance functions. The Third Line of Defence is represented by the internal audit function as an objective and independent audit and consulting body. The model of the Three Lines of Defence helps to reduce informational asymmetries between the subdivisions of the public institution at the different hierarchical levels, risks can be minimized through its discretionary decisions [1].

Applied methods

The research results presented in this article derive from the application of an integrated set of research methods. Thus, methods such as the *method of scientific abstraction* were used, emphasizing the essential aspects of the phenomena and trends connected to the research topic; the *induction method*, through which the general conclusions were formulated based on particular conclusions; the *method of deduction* that made it possible to move from the most general conclusions to the relatively particular ones; *analysis and synthesis*, by which, on the one hand, the field of public financial audit was divided into component parts, each of which was studied, and, on the other hand, the component parts of public financial audit were combined, so as to be recreated a single holistic image.

Results and discussions

The Three Lines Model helps public institutions identify the optimal structures and processes to achieve their objectives and strengthen their governance and risk management arrange-

- adoptă o abordare bazată pe principii, adaptând modelul în funcție de obiectivele și situația acesteia;
- se asigură că managementul riscului contribuie la atingerea obiectivelor, la crearea de valoare, precum și oferă soluții problemelor de „apărare” și protecție a valorii;
- înțelege cu precizie rolurile, responsabilitățile descrise de model, precum și relațiile care există între ele;
- implementează măsuri pentru a se asigura că activitățile și obiectivele sale sunt în concordanță cu interesele prioritare ale părților interesate.

Figura 1 reprezintă cadrul general al modelului celor Trei Linii de Apărare, identificând principalele componente ale acestuia și relațiile dintre componente.

- *Prima Linie de Apărare* reprezintă managementul riscului și controalele gestionate de personalul operațional. Aceste controale de prim nivel sunt esențiale, deoarece sunt direct legate de furnizarea de produse sau servicii către clienți.
- *A Doua Linie de Apărare* reprezintă managementul riscului și controalele efectuate de funcțiile de suport, precum managerul de control intern, de risc sau de conformitate. Aceștia inițiază controale și asigură executarea lor corectă de la Prima Linie.
- *A Treia Linie de Apărare* este funcția de audit intern. Rolul său principal este de a oferi conducerii asigurări independente și obiective cu privire la aranjamentele de apărare din Prima și a Doua Linie de Apărare.

Primele Două Linii sunt pilotate direct de către managementul general, care inițiază strategia și stabilește obiectivele. Aceste Două Linii trebuie să raporteze regulat conducerii situația cu privire la rezultatele controalelor și acțiunilor implementate. A Treia Linie de Apărare este mai independentă și oferă asigurări și consiliere conducerii superioare și consiliului de administrație.

ments. This is a universal model, all the more effective as the public institution:

- adopts an approach based on principles and adapts the model according to its objectives and situation;
- ensures that risk management contributes to the achievement of objectives and the creation of value, as well as to “defence” issues and the protection of value;
- strives to understand precisely the different roles and responsibilities described by the model, as well as the relationships that exist between them;
- implements measures to ensure that its activities and objectives are consistent with the priority interests of stakeholders.

Figure 1 represents the general framework of the Three Lines of Defence model, identifying its main components and the relationships between the components.

- *The First Line of Defence* is risk management and controls managed by operational staff. These first-level controls are essential because they are directly related to the provision of products or services to customers.
- *The Second Line of Defence* is risk management and controls performed by support functions such as the internal control manager, risk manager or compliance manager. They initiate controls and ensure their correct execution from the First Line.
- *The Third Line of Defence* is the internal audit function. Its primary role is to provide independent and objective assurance to senior management on first and second line defence arrangements.

The first Two Lines are directly piloted by the general management, which initiates the strategy and sets the objectives. These two lines must report regularly to management on the results of controls and implemented actions. The Third Line of Defence is more independent and provides assurance and advice to senior management and the board.

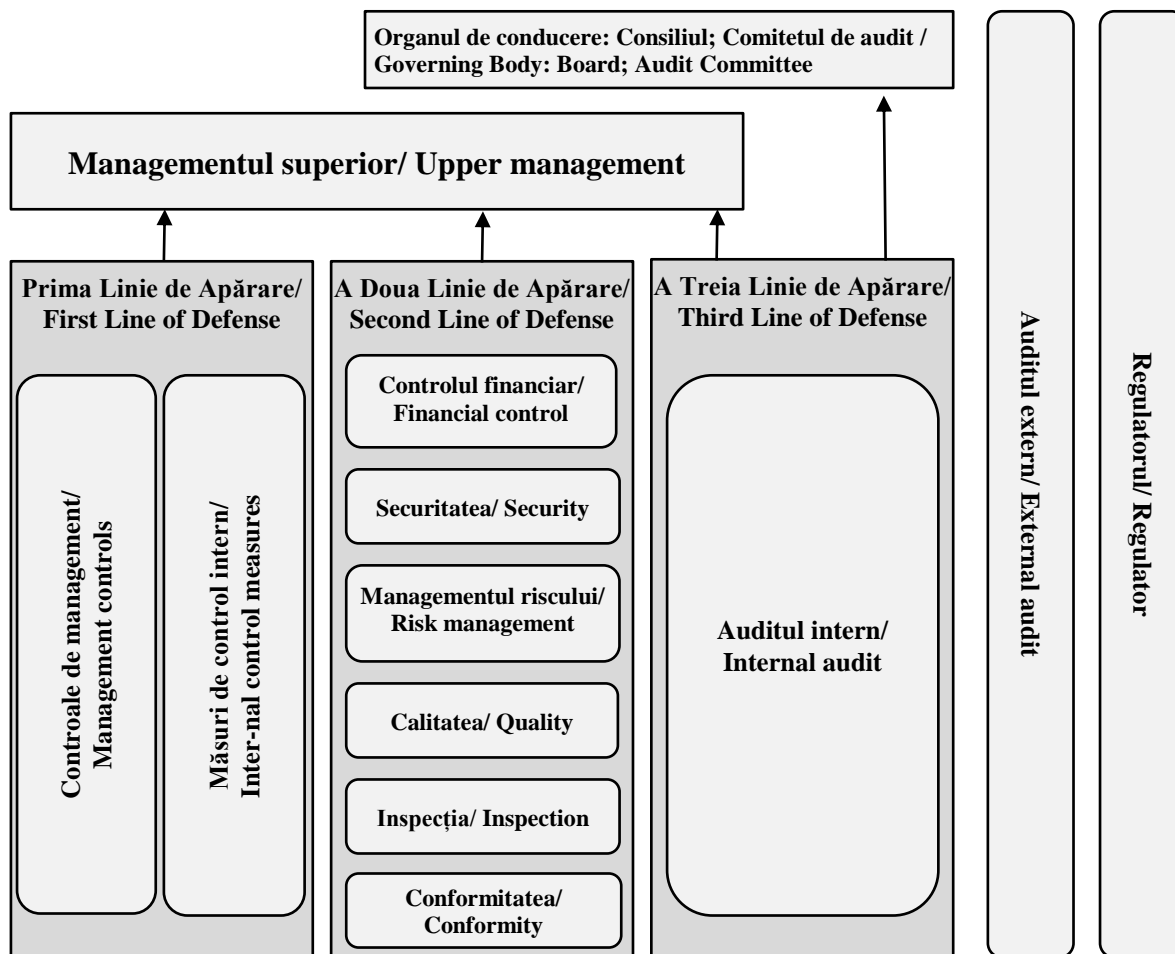

Figura 1. Modelul celor Trei Linii de Apărare/
Figure 1. The model of the Three Lines of Defense

Sursa: elaborată de autor în baza [5]/ Source: elaborated by the author in the base [5]

Biroul de audit extern și autoritățile externe de reglementare oferă straturi suplimentare de apărare. Deși nu fac parte oficial din modelul celor Trei Linii de Apărare, ele sunt elemente esențiale ale cadrului general de responsabilitate și combatere a corupției din sectorul public (figura 1).

Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr. 181 din 25.07.2014, în capitolul VI „Controlul financiar și auditul public extern”, indică, la art. 77, că procesul bugetar și operațiunile aferente managementului finanțelor publice reprezintă obiectul Controlului Financiar Public Intern (CFPI). La rândul ei, legislația referitoare la CFPI reglementează sistemul de control intern managerial și auditul intern.

În același timp, operațiunile și tranzacțiile din cadrul domeniului bugetar și economico-financiar sunt supuse inspecției financiare, care este realizată de către autoritatea administrativă

The external audit office and external regulators provide additional layers of defence. Although not formally part of the three lines of defence model, they are essential elements of the overall public sector accountability and anti-corruption framework (figure 1).

Law on public finances and budgetary and fiscal responsibility no. 181 of 25.07.2014 in chapter VI “Financial control and external public audit” indicates in art. 77 that the budgetary process and operations related to the management of public finances are the object of internal public financial control (IPFC). In turn, the IPFC legislation regulates the internal managerial control system and the internal audit.

At the same time, the operations and transactions within the budgetary and economic-financial field are subject to financial inspection which is carried out by the responsible adminis-

responsabilă (Inspekția financiară) aflată în subordinea Ministerului Finanțelor și care funcționează conform Hotărârii Guvernului privind organizarea activității de inspectare financiară nr. 1026 din 02.11.2010.

Totodată, formarea, gestionarea și utilizarea resurselor Bugetului Public Național (BPN), precum și administrarea patrimoniului public, este supusă auditului public extern, în corespundere cu legislația în vigoare, în special Legea privind organizarea și funcționarea Curții de Conturi a Republicii Moldova.

Tabelul 1 prezintă categoriile de control și audit, care prin metodele, tehnicile și procedeele specializate evaluează domeniul financiar-contabil al entităților economice.

trative authority (Financial Inspection) subordonate to the Ministry of Finance and which operates according to Government Decision on the organization of financial inspection activity no. 1026 of 02.11.2010.

However, formation, management and use of National Public Budget (NPB) resources, as well as the administration of public patrimony, is subject to external public audit in accordance with the legislation, in particular, the Law on the organization and operation of the Court of Accounts of the Republic of Moldova.

Table 1 presents the categories of control and audit that, through specialized methods, techniques and procedures, evaluate the financial and accounting field of economic entities.

Tabelul 1 / Table 1

Cadrul organizatoric al controlului și auditului domeniului financiar-contabil al instituțiilor publice din Republica Moldova / The organizational framework of the control and audit of the financial-accounting field of public institutions in the Republic of Moldova

	Controlul Financiar Public Intern/ Internal Public Financial Control		Inspectarea (controlul financiar centralizat)/ Inspection (centralized financial control)	Auditul Extern/ External Audit
	Controlul Intern Managerial (CIM)/ Managerial Internal Control (MIC)	Auditul Intern/ Internal Audit		
Instituția care este responsabilă de exercitarea controlului, inspecției, auditului/ The institution that is responsible for exercising control, inspection, audit	Entitatea publică/ The public entity	Entitatea publică / The public entity	Inspekția Financiară, Ministerul Finanțelor / Financial Inspection, Ministry of Finance	Curtea de Conturi / Court of Auditors
Obiectul supus controlului, inspecției, auditului/ The object subject to control, inspection, audit	Toate sistemele, procesele și activitățile din cadrul domeniului de responsabilitate al entității publice, inclusiv domeniul financiar-contabil/ all systems, processes and activities within the public entity's area of responsibility, including the financial-accounting area	Toate sistemele, activitățile și procesele entității publice, inclusiv domeniul financiar-contabil/ all systems, activities and processes of the public entity, including the financial-accounting field	Gestionarea resurselor BPN și patrimoniului public/ management of NPB resources and public patrimony	Gestionarea resurselor financiare publice și a patrimoniului public/ management of public financial resources and public patrimony

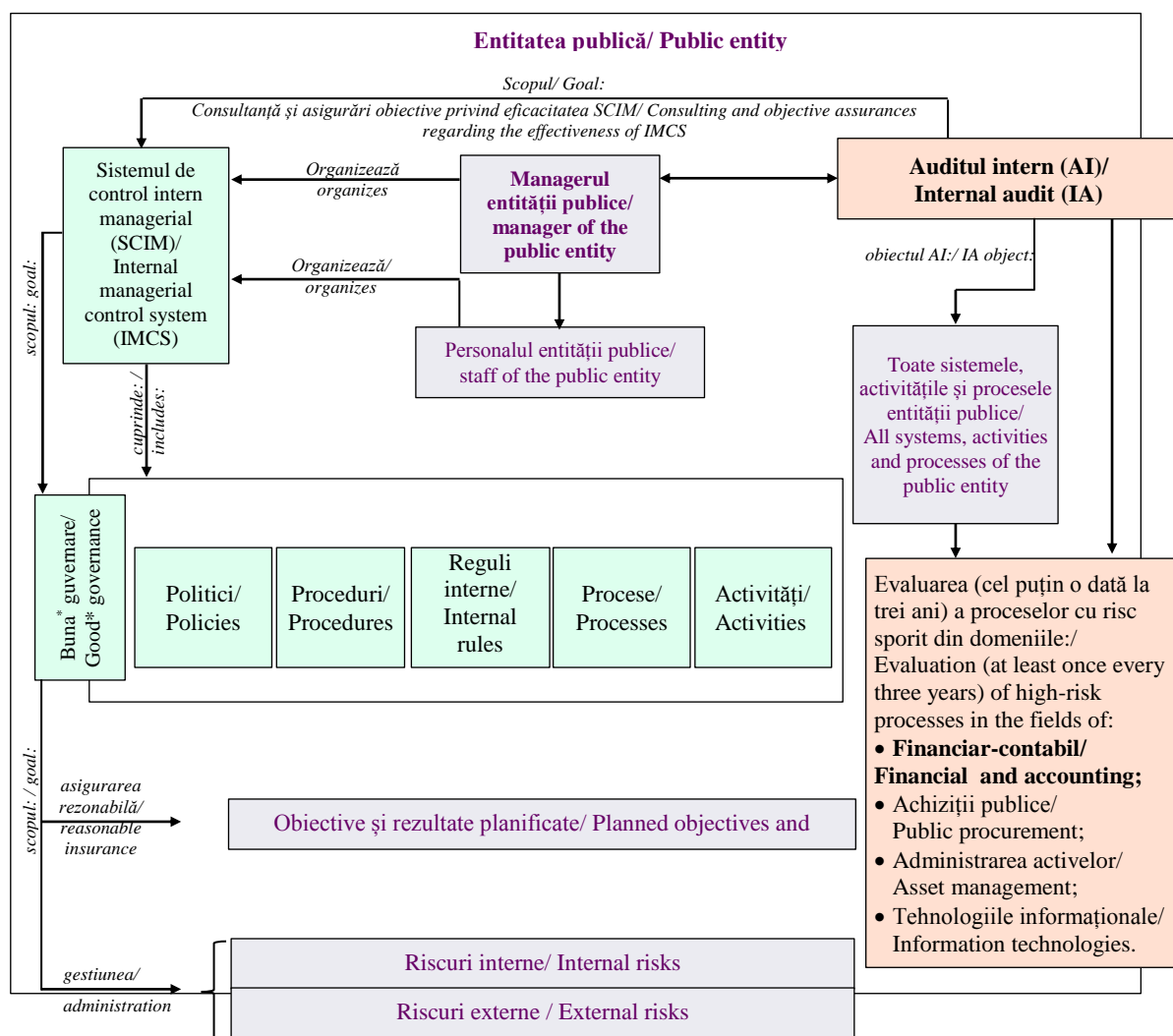
Sursa: elaborat de autor în baza [3; 6; 7; 8] / **Source:** elaborated by the author in the base [3; 6; 7; 8]

Dintre acestea, componentele CFPI, și anume controlul intern managerial și auditul intern, sunt implementate la nivelul instituției publice și sunt destinate să promoveze gestiunea acesteia conform principiilor buneii guvernări.

Inspectarea financiară și auditul extern reprezintă activități realizate de autorități administrative din afara entității publice, în primul caz – de Inspekția Financiară; în cel de-al doilea caz – de Curtea de Conturi.

Among these, the IPFC constituents, namely – internal managerial control and internal audit are implemented at the level of the public institution and are intended to promote its management in accordance with the principles of good governance.

Financial inspection and external audit represent activities carried out by administrative authorities outside the public entity, in the first case – by the Financial Inspectorate, in the second case – by the Court of Accounts.

Notă: * Buna guvernare: atingerea obiectivelor cu respectarea principiile de transparență, răspundere, economicitate, eficiență, eficacitate, legalitate, echitate, etică, integritate/

Note: * Good governance: achieving objectives while respecting the principles of transparency, accountability, economy, efficiency, effectiveness, legality, equity, ethics, integrity.

Figura 2. Cadrul organizatoric al auditului intern în relație cu sistemul de control intern managerial/ Figure 2. The organizational framework of the internal audit in relation to the managerial internal control system

Sursa: elaborată de autor în baza [3; 6; 7; 8]/

Source: elaborated by the author in the base [3; 6; 7; 8]

Figura 2 reprezintă specificul modelului celor Trei Linii de Apărare în situația Republicii Moldova. Astfel, Prima Linie de Apărare este asigurată de managementul operațional al instituției publice, fiind responsabilă de controalele interne și efectuarea procedurilor aferente riscurilor în activitatea de zi cu zi. A Doua Linie de Apărare este asigurată de următorul nivel de management, în acest caz este dezvoltat cadrul de management al riscurilor și raportarea către nivelul următor de management – managementului superior. A Treia Linie de Apărare este activitatea de audit intern. Instituția supremă de audit extern, în cazul Republicii Moldova – Curtea de Conturi (CCRM), oferă cadre suplimentare de apărare. Este important de menționat că instituția supremă de audit nu face parte din modelul celor Trei Linii, dar reprezintă componenta principală, care conferă contextul general de responsabilitate și combatere a corupției din sectorul public.

În continuare, autorul, evaluând eficacitatea fiecărui component al modelului celor Trei Linii de Apărare pentru cazul auditului financiar, formulează concluzia despre nivelul de funcționalitate a acestui model.

Astfel, rapoartele de audit elaborate de CCRM sugerează că principalele probleme cu care se confruntă instituțiile publice de la nivelul administrației publice centrale (APC), privind sistemul de control intern managerial (a Doua Linie de Apărare), sunt următoarele:

- organizarea necorespunzătoare a sistemului de **Control Intern Managerial** (CIM) lezează managementul creanțelor și datoriilor (instituția auditată: Ministerul Finanțelor [11]);
- nu este asigurată funcționalitatea integrală a principalelor controale (instituția auditată: Ministerul Economiei și Infrastructurii [12]);
- disfuncționalitatea sistemului CIM influențează negativ și puternic asupra calității rapoartelor financiare, procesului de identificare și evaluare a riscurilor de fraudă și corupție, și formularea măsurilor de prevenire a acestora (instituția auditată: Ministerul Educației și Cercetării [13]).

Conform rapoartelor CCRM, auditul financiar intern din instituțiile publice subordonate

Figure 2 represents the specifics of the Three Lines of Defence model for the case of the Republic of Moldova. Thus, the First Line of Defence is provided by the operational management of the public institution, being responsible for internal controls and performing procedures related to risks in day-to-day activity. The Second Line of Defence is provided by the next level of management, in this case, the risk management framework is developed and reporting to the next level of management – senior management. The Third Line of Defence is the internal audit activity. The supreme external audit institution, in the case of the Republic of Moldova, the Court of Accounts (CCRM), provides additional defence frameworks. It is important to note that the supreme audit institution is not part of the Three Line model, but it is the principle component that provides the overall context of accountability and fighting corruption in the public sector.

Next, the author evaluates the effectiveness of each component of the model of the Three Lines of Defense for the case of the financial audit, formulates the conclusion about the level of functionality of this model.

Thus, the audit reports developed by CARM suggest that the main problems faced by public institutions at the level of the central public administration (CPA) regarding the internal managerial control system (the second line of defence) are the following:

- the improper organization of the IMC system **harms the management of receivables** and debts (audited institution: Ministry of Finance [11]);
- the full functionality of the main controls is not ensured (audited institution: Ministry of Economy and Infrastructure [12]);
- the dysfunctionality of the IMC system has a negative and strong influence on the quality of financial reports, the process of identifying and assessing the risks of fraud and corruption and formulating their prevention measures (audited institution: Ministry of Education and Research [13]).

According to the CARM reports, the internal financial audit in public institutions subordinate to the central public administration

administrației publice centrale și administrației publice locale (cea de-a Doua Linie de Apărare) se confruntă cu următoarele probleme majore:

- asigurarea necorespunzătoare cu cadre bine pregătite profesional. Această concluzie este adevărată atât pentru instituțiile publice din Administrația Publică Centrală (APC), cât și din Administrația Publică Locală (APL);
- caracterul parțial funcțional al unor subdiviziuni ale instituțiilor din APC și APL;
- provocări și probleme în procesul evaluării riscurilor de audit;
- domeniul financiar-contabil nu este supus destul de frecvent auditului intern. Această constatare este caracteristică instituțiilor din APC, dar, în special a celor din APL;
- recomandările de audit extern sunt implementate într-o măsură mică.

Funcția cea mai înaltă de audit public extern, inclusiv audit financiar extern a Republicii Moldova, este îndeplinită de Curtea de Conturi a Republicii Moldova, această instituție reprezentând instituția supremă de audit (ISA) care exercită, conform legii, controlul modului de constituire, gestionare și folosire a mijloacelor financiare publice și patrimoniului public. Acest control este fundamentat în baza standardelor internaționale ale ISA.

Partenerii internaționali ai Republicii Moldova menționează în rapoartele lor neajunsurile care se găsesc în elaborarea auditului financiar public extern. În acest sens, *Raportul privind evaluarea peer review a instituției supreme de audit* [14] indică următoarele probleme:

- nu este dezvoltat un program sistematic de formare a noilor angajați în domeniul auditului financiar public extern;
- nu există indicații metodologice referitoare la auditurile speciale, cum este cazul celui aferent executării BS;
- nu este întotdeauna clară relația dintre risc și procedura de audit corespunzătoare;
- echipele de audit din CCRM nu se bazează în misiunile lor de audit extern pe rapoartele de AI, întocmite de instituțiile auditate;
- nu există legătură explicită între faza de planificare și cea de executare a auditului;
- există probleme legate de gradul de im-

and local public administration (the second line of defence) faces the following major problems:

- inadequate provision with staff of a suitable professional level. This conclusion is true for both Central Public Administration (CPA) and Local Public Administration (LPA) institutions;
- the partially functional character of some subdivisions of the institutions in CPA and LPA;
- challenges and issues in the audit risk assessment process;
- the financial and accounting field is often not subject to internal audit. This finding is valid both for the institutions in the CPA, but especially for those in the LPA;
- external audit recommendations are implemented to a small extent.

The highest function of external public audit, including external financial audit, of the Republic of Moldova is carried out by the Court of Accounts of the Republic of Moldova, this institution representing the supreme audit institution (SAI) which exercises, according to the law, the control of the way of establishment, management and use of public financial means and public patrimony. This control is based on the international standards of the SAI.

The international partners of the Republic of Moldova mention in their reports the shortcomings found in the elaboration of the external public financial audit. In this regard, the *Report on the peer review evaluation of the Supreme Audit Institution* [14] indicates the following issues:

- a systematic training program for new employees in the field of external public financial audit is not developed;
- there are no methodological indications regarding non-standard audits, such as the one related to the execution of SB;
- the relationship between the risk and the appropriate audit procedure is not always clear;
- the CCRM audit teams do not rely in their external audit missions on the IA reports drawn up by the audited institutions;
- there is no explicit link between the planning phase and the audit execution phase;

plementare a recomandărilor: rata agregată de implementare pentru toate auditurile financiare este joasă.

Raportul privind autoritățile publice centrale: opinii și experiențe privind comunicarea cu Curtea de Conturi, profesionalismul, integritatea auditorilor și implementarea recomandărilor Curții [10] a evaluat că 57% dintre managerii superiori și operaționali din instituțiile publice acoperite de sondaj au indicat, că nu au fost înregistrate situații în care persoanele ce au încălcat legislația în procesul de folosire a resurselor financiare publice și patrimoniul public, dar și în procesul de raportare contabilă și financiară, să fie sancționate în vreun fel.

Raportul privind evaluarea Strategiei naționale de integritate și anticorupție 2017-2020 și a planului de acțiuni [15] formulează următoarele constatări:

- CCRM trebuie să reconsidere mecanismul de sancționare și motivare a instituțiilor publice auditate, respectând cerințele CCRM;
- ponderea respondenților care au declarat că au încredere în CCRM este de 14%.

Pornind de la deficiențele identificate la nivelul componentelor modelului celor Trei Linii de Apărare și în scopul implementării reușite a acestuia în instituțiilor publice din Republica Moldova, autorul, în baza studierii experienței internaționale [16], consideră necesară parcurgerea, în cadrul entităților guvernamentale, a următoarelor etape, în succesiunea lor logică:

- a) *evaluarea stării curente*. Sarcina de bază a acestei etape este de a înțelege starea actuală a structurii celor Trei Linii de Apărare din cadrul instituției publice, identificând ineficiențele și oportunitățile din cadrul modelului de operare;
- b) *efectuarea cartografierii asigurării*. Cartografierea sau hartizarea asigurării permite o inventariere și reprezentare vizuală a activităților de asigurare, așa cum acestea se aplică unui set specific de riscuri sau cerințe de conformitate. Instituțiile publice pot evidenția vizual cerințele detaliate de conformitate (de exemplu, cerințele de sănătate și siguranță, sarcinile directorilor etc.) sau pot identifica principalele riscuri. Activitățile trebuie documentate pe toate

- there are issues related to the degree of implementation of recommendations: the aggregate implementation rate for all financial audits is low.

The report on central public authorities: views and experiences on communication with the Court of Accounts, professionalism, integrity of auditors and the implementation of the Court's recommendations [10] assessed that 57% of senior and operational managers in the public institutions covered by the survey indicated that they were not registered situations where people who have violated the law in the process of using public financial resources and public patrimony and in the process of accounting and financial reporting have been sanctioned in some way.

The report on the evaluation of the National Integrity and Anti-corruption Strategy 2017-2020 and the action plan [15] formulates the following findings:

- CARM must reconsider the sanctioning mechanism and the motivation of audited public institutions to comply with CARM requirements;
- the share of respondents who declared that they trust the CARM is 14%.

Starting from the deficiencies identified at the level of the components of the model of the three lines of defence and for the purpose of its successful implementation in the public institutions of the Republic of Moldova, the author, based on the study of international experience [16], considers it necessary for governmental entities to go through the following stages in their logical sequence:

- a) *current status assessment*. The basic task of this stage is to understand the current state of the structure of the Three Lines of Defence within the public institution, identifying inefficiencies and opportunities within the operating model;
- b) *carrying out insurance mapping*. Assurance mapping enables an inventory and visual representation of assurance activities as they apply to a specific set of risks or compliance requirements. Public institutions can visually highlight detailed compliance requirements (e.g. health and safety requirements, duties of directors,

- domeniile și pe cele Trei Linii de Apărare;
- c) *definirea viziunii strategice*. Instituțiile publice trebuie să-și dezvolte o viziune strategică și să traducă strategia în elemente componente specifice, orientate spre acțiune. Inovația este un proces continuu și nu se limitează doar la utilizarea tehnologiei. Aceasta implică o gândire fundamentală, operațiuni de revizuire și interacțiuni cu clienții, angajații, alte părți interesate. O schimbare de cultură poate fi necesară pentru fiecare linie de apărare pentru a comunica strategic, a coordona și a reduce impedimentele, care pot exista în prezent la nivel de instituție publică. Având o viziune reînnoită, instituția publică poate fi într-o poziție mai bună în vederea consolidării impactului fiecărei linii de apărare și mobilizării pentru a face față provocărilor și oportunităților viitoare;
- d) *dezvoltarea strategiei unice de asigurare*. Deși colaborarea la nivelul celor Trei Linii de Apărare nu reprezintă un concept nou, instituțiile publice pot să adopte această practică și să o integreze în cadrul activităților de gestionare a riscurilor. Alinierea eforturilor celor Trei Linii de Apărare va genera sinergie și va facilita gestionarea eficientă a riscului. Pentru ca o astfel de colaborare să fie eficientă, trebuie proiectată o strategie unică de asigurare în scopul eficientizării proceselor de management al riscului, care ar folosi eficient resursele instituției publice;
- e) *ajustarea tehnologiilor comune și activeelor digitale*. Dezvoltând și explorând o platformă tehnologică comună, instituțiile publice pot utiliza mai eficient datele comune la nivelul modelului celor Trei Linii de Apărare. Digitalizarea va permite instituțiilor publice să înlăture deficiențele și locurile înguste, să simplifice și să automatizeze sarcinile și fluxurile de muncă, să promoveze eficiența, eliberând resurse pentru a se concentra pe activități de gestionare a riscului cu valoare adăugată sporită. În plus, poate fi facilitată transparența, inclusiv prin implementarea de tablouri de bord informative la cerere și raportare în timp real, răspunzând nevoi-
- etc.) or identify key risks. Activities must be documented across all domains and across the Three Lines of Defence;
- c) *defining the strategic vision*. Public institutions must develop a strategic vision and translate the strategy into specific, action-oriented component elements. Innovation is a continuous process and is not limited to the use of technology. It involves fundamental thinking, review operations and interactions with customers, employees, other stakeholders. A culture change may be required for each line of defence to strategically communicate, coordinate and reduce impediments that may currently exist at the public institution level. With a renewed vision, the public institution can be in a better position to strengthen the impact of each line of defence and mobilize to meet future challenges and opportunities;
- d) *development of the unique insurance strategy*. While collaboration across the Three Lines of Defence is not a new concept, public institutions can do more to adopt this practice and integrate it into their risk management framework. Aligning the efforts of the Three Lines of Defence will generate synergy and facilitate effective risk management. For such a collaboration to be effective, a unique assurance strategy must be designed in order to streamline risk management processes that would effectively use the public institution's resources;
- e) *alignment of common technologies and digital assets*. By developing and exploring a common technology platform, public institutions can more effectively use shared data across the Three Lines of Defence model. Digitization will enable public institutions to remove deficiencies and bottlenecks, simplify and automate tasks and workflows, promote efficiency, freeing up resources to focus on value-added risk management activities. In addition, transparency can be facilitated, including by implementing on-demand informative dashboards and real-time reporting, meeting the needs of multiple stakeholders and avoiding repetitive requests.

lor mai multor părți interesate și evitând solicitările repetitive.

Concluzii

Modelul celor Trei Linii de Apărare va fi funcțional doar atunci când va corespunde cu obiectivele și contextul instituției publice. Din păcate, în Republica Moldova controlul financiar public intern și auditul public, inclusiv auditul financiar, nu sunt încadrate într-o viziune integrată similară cu modelul celor Trei Linii de Apărare, ceea ce are un impact negativ asupra performanței acestora.

Implementarea reușită a modelului celor Trei Linii de Apărare, la nivelul instituțiilor publice din Republica Moldova, impune parcurgerea următoarelor etape: evaluarea stării curente la nivelul celor Trei Linii de Apărare; efectuarea cartografierii asigurării; definirea viziunii strategice; dezvoltarea strategiei unice de asigurare și ajustarea tehnologiilor comune și activelor digitale.

Conclusions

The model of the Three Lines of Defence will be functional when it is brought into line with the objectives and context of the public institution. It should be noted that in the Republic of Moldova the internal public financial control and the public audit, including the financial audit, are not included in an integrated vision similar to the model of the Three Lines of Defence, which has a negative impact on their performance.

The successful implementation of the model of the Three Lines of Defence at the level of public institutions in the Republic of Moldova requires the completion of the following stages: assessment of the current state at the level of the Three Lines of Defence, carrying out insurance mapping, defining the strategic vision, developing the unique insurance strategy and adjusting common technologies and digital assets.

Bibliografie/ Bibliography:

1. BANTLEON, U.; D'ARCY, A.; EULERICH, M.; HUCKE, A.; BURKHARD, P.; RATZINGER-SAKEL, N. Coordination challenges in implementing the three lines of defense model. *International Journal of Auditing* [online]. 2021, vol. 25, no. 1, 59-74 [citat 13.05.2023]. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ijau.12201>
2. DENNERY, M.; DEQUAE, M. G.; GARITTE, J. P.; DE MEULDER, R.; PIERRE, C.; RÜDISSER, M. F.; RUUD, M. F.; TAYLOR, P. *Guidance on the 8th EU Company Law Directive* [online]. Brussels: FERMA/ECLA, 2010. 19 p. [citat 24.04. 2023]. Disponibil: <https://www.alexandria.unisg.ch/entities/publication/9251ad10-2f5b-481b-a247-09f3609212f2/details>
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind organizarea activității de inspectare financiară: nr. 1026 din 02.11.2010. În: *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 12.04.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93936&lang=ro
4. THE INSTITUTE OF INTERNAL AUDITORS. *IIA position paper: The Three Lines of Defense in Effective Risk Management and Control* [online]. USA, 2013 [citat 04.05. 2023]. Disponibil: <https://theia.fi/wp-content/uploads/2017/01/pp-the-three-lines-of-defense-in-effective-risk-management-and-control.pdf>
5. FERMA, ECIIA. *Guidance on the 8th EU Company Law Directive on Statutory Audit DIRECTIVE 2006/43/EC – Art. 41-2b* [online]. 2010 [citat 24.03.2023]. Disponibil: https://cdn-anra.procne.it/Documenti_istituzionali/ECIIA.pdf
6. Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale: nr. 181 din 25.07.2014. În: *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 16.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro
7. Legea privind controlul financiar public intern: nr. 229 din 23.09.2010. În: *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 12.04.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125252&lang=ro#
8. Legea privind organizarea și funcționarea Curții de Conturi a Republicii Moldova: nr. 260 din 07.12.2017. În: *Registrul de stat al actelor juridice* [bază de date online]. [citat 17.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126160&lang=ro

9. *Normele internaționale ale Organizației Internaționale a Instituțiilor Supreme de Audit* [online]. [citat 08.04.2023]. Disponibil: <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2020/12/ISSAI-200-Principes-de-laudit.pdf>
10. *Raportul privind autoritățile publice centrale: opinii și experiențe privind comunicarea cu Curtea de Conturi, profesionalismul, integritatea auditorilor și implementarea recomandărilor Curții* [online]. Chișinău: Transparency International-Moldova, 2021 [citat 22.04.2023]. Disponibil: http://www.transparency.md/wp-content/uploads/2021/12/TI_Moldova_Sondaj_APC_Curtea_Conturi.pdf
11. *Raportul auditului asupra rapoartelor financiare consolidate ale MF. Curtea de Conturi a Republicii Moldova* [online]. Chișinău, 2021 [citat 27.03.2023]. Disponibil: https://www.ccrm.md/ro/decision_details/1175/hotararea-nr-26-din-30-mai-2022-cu-privire-la
12. *Raportul auditului asupra rapoartelor financiare consolidate ale MEI. Curtea de Conturi a Republicii Moldova* [online]. Chișinău, 2021 [citat 22.04.2023]. Disponibil: https://www.ccrm.md/ro/decision_details/1176/hotararea-nr21-din-27-mai-2022-cu-privire-la-raportul
13. *Raportul auditului asupra rapoartelor financiare consolidate ale MEC. Curtea de Conturi a Republicii Moldova* [online]. Chișinău, 2021 [citat 08.04.2023]. Disponibil: https://www.ccrm.md/ro/decision_details/1188/hotararea-nr41-din-29-iulie-2022-cu-privire-la-raportul
14. *Raportul privind evaluarea peer review a instituției supreme de audit. SIGMA. Oficiul de Stat de audit al Republicii Letonia. Curtea de Conturi a Turciei* [online]. Chișinău, 2022 [citat 02.04.2023]. Disponibil: <https://www.ccrm.md/ro/peer-review-3587.html>
15. *Raportul privind evaluarea strategiei naționale de integritate și anticorupție 2017-2020 și a planului de acțiuni. Centrul de analiză și prevenire a corupției (CAPC)* [online]. Chișinău, 2022 [citat 22.04.2023]. Disponibil: https://www.capc.md/wp-content/uploads/2023/01/RAPORT_evaluare-SNIA-2017-2020_RO.pdf
16. DELOITTE. *The three lines model: a call to action on the three lines model* [online]. 2020 [citat 22.03.2023]. Disponibil: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/dk/Documents/audit/1.%20Three_Lines_Internal_Audit_paper_FINAL.pdf

CZU: [330.15+330.522.4]:338(478)

UDC: [330.15+330.522.4]:338(478)

RESURSELE NEVALORIFICATE ALE REPUBLICII MOLDOVA (CONFORM CATEGORIILOR) ȘI IMPACTUL LOR ASUPRA ECONOMIEI

UNTAPPED RESOURCES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA (BY CATEGORIES) AND THEIR IMPACT ON THE ECONOMY

Drd. Denis ROȘCA, USPEE „Constantin Stere”
roscadenis12@gmail.com
ORCID: 0009-0002-6394-2225
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.093>

PhD cand. Denis ROSCA, USPEE “Constantin Stere”
roscadenis12@gmail.com
ORCID: 0009-0002-6394-2225
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.093>

Argumentul precum că Republica Moldova nu este un stat care deține resurse naturale, este cel mai des folosit pentru a justifica penuria națională. Realitatea este alta, în top 12 țări, conform PIB per capita, există doar 2 state care au resurse naturale în exces. Industrializarea explică procedura prin care are loc vânzarea mai scumpă a unui produs finit, per kilogram, după prelucrarea unui kilogram de materie primă. Pe teritoriul Republicii Moldova există resurse nevalorificate, clasificate în mai multe categorii: inepuizabile, reciclabile, regenerabile, extrase din subteran, cu potențial de dezvoltare, care necesită a fi valorificate. Pentru aceasta este necesară implementarea unei strategii naționale de industrializare și dezvoltare a unei corelații în procesele de producere din mai multe sectoare pentru a crea un cost marginal optim.

Cuvinte-cheie: industrie, resurse nevalorificate, resurse interne, economie, rezerve.

JEL: L52, L60.

1. Introducere

Orișicare proces de industrializare are nevoie de mai multe categorii de resurse pentru a asigura, pe termen lung, o funcționalitate eficientă a economiei. Economia Republicii Moldova are foarte multe resurse nevalorificate, care pot forma o bază importantă pentru industrie, rezolvând, în paralel, mai multe provocări legate de oferta locurilor de muncă, încasările la Bugetul Public Național, stoparea exodului populației, organizarea procesului de urbanizare etc. Resursele interne, estimativ, pot acoperi 70% din importurile Republicii Moldova [15], acest lucru poate fi dedus prin analiza comparată pentru fiecare categorie de marfă importată și rezervele

The statement that the Republic of Moldova is not a state with natural resources is most often used as an argument for national scarcity. The reality is different, in the top 12 countries by GDP per capita there are only 2 countries with excess natural resources. Industrialisation explains the procedure by which a finished product is sold at a higher price per kilogram after processing a kilogram of raw material. There are untapped resources according to several categories on the territory of the Republic of Moldova: inexhaustible, recyclable, renewable, extracted from underground, with development potential. It is only important to create a national industrialization strategy and develop a correlation in the production processes of several sectors to create an optimal marginal cost.

Keywords: industry, untapped resources, domestic resources, economy, reserves.

JEL: L52, L60.

1. Introduction

Any industrialisation process needs several categories of resources so as to ensure the long-term viability of the economy. The economy of the Republic of Moldova has a lot of unused resources, which can form an important basis for industry, solving in parallel several challenges related to job creation, collection of revenues to the National Public Budget, stopping population exodus, organization of the urbanization process, etc. The estimated domestic resources can cover 70% of the imports of the Republic of Moldova [15], this can be deduced by the comparative analysis of each category of imported goods and raw material

de materie primă existente în Republica Moldova, după indicatorii cantitativi (în kg). Există rezerve importante de resurse interne, care reprezintă baza informativă pentru a estima potențialul economic, dar cel mai important punct este planificarea procesului de industrializare, pe care noi îl vom examina.

Nomenclatorul importurilor reprezintă o bază de date brută, ce cuprinde preferințele de consum ale populației. Analiza acestei baze de date relevă că anume aceste produse finite reprezintă și ținta investițiilor pentru etapa inițială, deoarece au o cerere garantată. În Republica Moldova, din păcate, industrializarea nu a fost considerată necesară, fapt cauzat de vechea teorie, precum căreia Moldova este un stat agrar, care, însă, își menține statutul de cea mai săracă țară din Europa, deja de 32 de ani.

Analiza resurselor nevalorificate reprezintă primul pas dintr-o strategie de industrializare, care trebuie de ajustat urgent. Acest studiu reprezintă potențialul inițial al Republicii Moldova, deoarece procesul de industrializare reprezintă un număr limitat de materie primă, care poate fi transformată în diferite categorii de produse finite, care, respectiv, ar avea valori diferite pe piață. În baza unei infrastructuri existente și a unui anumit grad de specializare a cadrelor, este nevoie de aplicat o anumită strategie de industrializare, care să poată fi atinsă. Este principial de conștientizat că acest deziiderat este posibil de implementat doar în condițiile economiei de piață și fără de investiții în întreprinderi de stat sau în alt model de gestiune publică. Statul reprezintă doar autoritatea de reglementare a proceselor, nu executorul.

Au fost luate în calcul câteva zeci de categorii de resurse nevalorificate, care reprezintă milioane de tone, sute de miliarde de lei valoare de piață, mii de categorii de produse finite, sute de mii de locuri de muncă nou create și miliarde de dolari investiții atrase în mijloace fixe. Cererea de produse finite fie există acum, fie va crește prin substituirea structurii consumului (de exemplu – termoficarea centralizată în bază de biomasă, în defavoarea gazelor naturale).

Fiecare astfel de categorie de materie primă este deja prelucrată în formatul descris și metodologia poate fi împrumutată dintr-o altă țară, asta fiind confirmarea faptului că această

reserves existing in the Republic of Moldova, according to quantitative indicators (in kg). There are important reserves of domestic resources, which are the information base for estimating economic potential, but most importantly for planning the industrialisation process which will be further examined.

The import nomenclature is a raw database on the consumption preferences of the population and the analysis of this database explains that these finished products are also the target of investment for the initial stage, because they have a guaranteed demand. The need for industrialisation has not been taken seriously in the Republic of Moldova, because the old motto – Moldova is an agrarian state, which has maintained the status of the poorest country in Europe for 32 years is being followed.

The analysis of untapped resources is the first step in an industrialisation strategy, which urgently needs to be adjusted. This study represents the initial potential of the Republic of Moldova, as the industrialisation process represents a limited number of raw materials that can be transformed into different categories of finished products with different market values. Based on an existing infrastructure and a certain degree of specialisation of the staff, a certain industrialisation strategy needs to be applied, which can be achieved. It is important to realise that this goal can only be achieved under the conditions of a market economy and without investment in state enterprises or other public management models. The state is only the regulator of processes, not the executor.

Several dozen categories of untapped resources have been taken into account, representing millions of tonnes, hundreds of billions of MDL of market value, thousands of categories of finished products, hundreds of thousands of newly created jobs and billions of dollars of investment in fixed assets. The demand for finished products either exists now or will increase through the substitution of the consumption structure (e.g. centralized biomass-based district heating instead of natural gas).

Each such category of raw material is already processed in the format described and the methodology can be borrowed from another country, confirming that this raw material has

materie primă reprezintă un potențial economic. Experiența statelor dezvoltate arată că industrializarea începe prin substituția sectorială a importurilor și, în asemenea cazuri, crește nivelul de trai mediu al populației, care este o prioritate națională în orice țară.

2. Metode aplicate

Rezultatele cercetărilor expuse în prezentul articol au fost obținute prin folosirea unor metode tradiționale de cercetare, precum *analiza și sistematizarea informației* din sursele oficiale ale instituțiilor publice și asociative, responsabile de sistematizarea datelor macroeconomice pentru fiecare sector. *Cea de a doua* metodă aplicată descrie potențialul de dezvoltare a sectoarelor în care Republica Moldova nu are experiență practică, dar există experiența altor state și indicatorii sunt comparabili în aplicare. *Cea de a treia* metodă este o analiză comparativă între structura importurilor (rezerva de consum) și materia primă existentă pe teritoriul țării, iar potențialul minim de industrializare este raportat la o capacitate de producere. Fiecare resursă nevalorificată indică și valoarea cantitativă locală, dar și valoarea cifrei de afaceri minime raportate la prețul anului 2023. Aceste cifre absolute anuale trebuie să stea la baza formării Strategiei Naționale de Industrializare.

3. Rezultate obținute

Conform categoriilor de resurse, vom examina potențialul vizibil de industrializare al Republicii Moldova, oferind variante de evoluție a producției finite. Ulterior, investitorii vor decide pentru sine care sunt cele mai atractive modele economice.

3.1. Resurse inepuizabile

Energia vântului – conform rapoartelor IRENA [10], vânturile din Republica Moldova au capacitatea de a genera energie pentru independența energetică, doar că, astfel de energie este una instabilă. Cifra de afaceri a sectorului energetic este de peste 6 miliarde lei.

Energia fotovoltaică – ținând cont de suprafața redusă a Republicii Moldova, se recomandă ca stațiile fotovoltaice să fie amplasate pe acoperișurile caselor, acoperișurile instituțiilor publice etc. Suprafața totală a acoperișurilor (doar partea sudică) poate genera, la fel, energie electrică instabilă, ce reprezintă cantitatea dublă a necesarului național.

economic potential. The experience of developed countries shows that industrialisation begins with sectoral import substitution and in such cases raises the average standard of living of the population, which is a national priority in any country.

2. Applied methods

The research results presented in this article were obtained using traditional research methods, such as *analysis* and *information systematization* from official sources of public and associative institutions responsible for the systematization of macroeconomic data for each sector. *The second method* used, describes the development potential in sectors where the Republic of Moldova has no practical experience, but there is experience in other countries and the indicators are comparable in application. *The third method* is a comparative analysis between the import structure (consumption reserve) and the raw material existing in the country, and the minimum potential for industrialisation, concerning a production capacity. Each unvalued resource also indicates the local quantity value and the minimum turnover value reported at 2023 prices. These absolute annual figures should form the basis for the formation of the National Industrialisation Strategy.

3. Results achieved

According to the resource categories, the visible industrialization potential of the Republic of Moldova was examined, offering options for the development of the finished production. Eventually, investors alone will decide which are the most attractive economic models.

3.1. Inexhaustible resources

Wind energy – according to IRENA reports [10], wind in the Republic of Moldova can generate energy for energy independence. But such energy is considered to be unstable energy. The turnover of the energy sector is more than MDL 6 billion.

Photovoltaic energy – taking into account the small area of the Republic of Moldova, it is recommended that photovoltaic stations be placed on the roofs of houses, roofs of public institutions, etc. The total area of the roofs (only the southern part) can generate electricity, also unstable, which is twice the amount of the national needs.

Energia apei – este loc pentru a crea generatoare electrice de capacitate mică, fără de a construi baraje intermediare. Aceste hidrocentrale au capacitate mică de producere, dar, fiind plasate câteva mii de unități pe perimetrul râurilor Nistru și Prut, pot asigura cu energie electrică țara, fără să fie afectat ecosistemul acvatic.

3.2. Resurse reciclabile

Azbestul – este un mineral toxic, interzis în majoritate țărilor lumii [8]. Cantitatea existentă de circa 1,5 milioane tone trebuie să fie prelucrată, transformată în țevi din azbest și exportată în una din cele 24 țări în care nu este interzisă utilizarea. Cifra de afaceri generată în urma exporturilor ar fi de peste 14 miliarde de lei.

Pneurile – cantitatea de 5 000 – 10 000 tone de cauciuc aruncat la gunoi anual, poate fi utilizată în domenii, precum: crearea drumurilor, zootehnie, amenajarea teritoriului. Cifra de afaceri generată de această materie primă ar ajunge la 25-400 milioane lei, în funcție de produsul finit.

Mijloacele fixe – reciclarea caselor, edificiilor instituțiilor publice, depozitelor, fermelor scoase din uz. Materia primă existentă în astfel de construcții – piatră, sticlă, lemn, cablaje, metal. Cel mai important element îl reprezintă piatra, care ar genera o materie primă de peste 4 miliarde lei anual.

Metalul feros – anual, se acumulează circa 200 000 tone de metal feros [13]. Crearea pe teritoriul Republicii Moldova a unei uzine metalurgice, ar crea produse intermediare finite (armatură, tablă, cornier etc.) cu cifra de afaceri de 4-6 miliarde lei.

Plasticul – categoriile de plastic cele mai importante sunt – PET (polietilenă tereftalată), HDPE (polietilenă de înaltă densitate), PVC (policlorură de vinil), LDPE (polietilenă de joasă densitate), PP (polipropilenă), PS (polistiren), altele. Cantitatea totală de plastic, de toate categoriile, ce poate fi reciclat este de circa 30-40 000 tone anual [18]. În funcție de produsul finit, se poate genera o cifră de afaceri de până la 100 miliarde lei anual. PET se transformă în poliester [9].

Depunerile de la stațiile de epurare – la stația de epurare din Chișinău sunt peste 500 000 tone de nămol [16]. Destinația finală este arderea la Termocentrală (Regiunea autonomă Bolzano, Italia, a făcut cercetări care confirmă

Water energy – there is room to create small-capacity electricity generators without building intermediate dams. These hydro-power plants have a small production capacity, but being placed a few thousand units on the perimeter of the Dniester and Prut rivers, they can provide electricity to the country without affecting the aquatic ecosystem.

3.2. Recyclable resources

Asbestos – is a toxic mineral, banned in most countries of the world [8]. The existing quantity of about 1.5 million tonnes has to be processed into asbestos pipes and exported to one of the 24 countries where its use is not banned. The turnover generated from exports is over MDL 14 billion.

Tyres – 5,000 to 10,000 tonnes of rubber thrown away each year can be used in areas such as road building, animal husbandry and landscaping. The turnover generated by this raw material could reach MDL 25-400 million, depending on the finished product.

Fixed assets – recycling of houses, buildings of public institutions, warehouses, and disused farms. Raw materials in such buildings – stone, glass, wood, wiring, metal. The most important element is stone, which would generate a raw material of more than MDL 4 billion annually.

Ferrous metal – around 200 000 tonnes of ferrous metal are accumulated annually [13]. The creation of a metallurgical plant in the Republic of Moldova would create finished intermediate products (reinforcement, sheet metal, cornice, etc.) with a turnover of MDL 4-6 billion.

Plastic – the most important plastic categories are – PET (polyethylene terephthalate), HDPE (high-density polyethylene), PVC (polyvinyl chloride), LDPE (low-density polyethylene), PP (polypropylene), PS (polystyrene), others. The total quantity of plastics that can be recycled is around 30-40 000 tonnes per year of all categories [18]. Depending on the finished product, up to MDL 100 billion turnover can be generated annually. PET is converted into polyester [9].

Sewage treatment plant discharges – the Chisinau Sewage Treatment Plant has more than 500 000 tons of sludge [16]. The final destination is *burning* at the Thermal Power Plant (the Autonomous Region of Bolzano, Italy has

faptul că utilizarea în calitate de îngrășămintă este dăunătoare pentru organism) [17].

Reciclarea asfaltului pentru reabilitarea drumurilor – Administrația de Stat a Drumurilor întreține 5951 km de drumuri [11]. Tehnologia existentă permite reciclarea în teren a drumurilor și plasarea repetată. Are o capacitate de prelucrare de 800-1000 metri cubi pe zi [12]. Costurile de reabilitare a drumurilor ar scădea cu minim 25%, în plus, ar spori viteza de reparația a drumurilor.

Reciclarea tehnicii electrice și a cablajelor – sunt mii de tone [19] de utilaje electrice, dar și cablaje uzate în Republica Moldova, care necesită să fie reciclate anual. Crearea unei stații de reciclare de profil ar crea o sursă importantă de materie primă de metale colorate pentru multe industrii cu tehnologii avansate.

Deșeurile menajere – anual se produc circa 1,5 milioane tone de deșuri, dar există încă alte 30 milioane tone depozitate la Țințăreni. Este nevoie de reciclat toată cantitatea și de a preveni o viitoare problemă ecologică. Cifra de afaceri ar fi peste 2 miliarde lei anual.

Pârloaga (vii și livezi scoase din uz, care conțin masă lemnoasă) – există peste 20 000 hectare de pârloagă [14], care pot asigura cu peste 1 000 000 tone de masă lemnoasă pentru termoficare. Cifra de afaceri ar fi de 2-3 miliarde lei, pentru a substitui cărbunele la încălzirea sectorului privat și public.

Energia termică în exces – generată de fabricile de cărămidă, fabricile de sticlă, fabricile de OSB, uzina metalurgică, fabrica de var, serverele companiilor IT, fabrica de uscarea a nutrețurilor, producerea energiei electrice, fabrica de conserve, fabrica de suc concentrat, fabrica de pâine, fabrica de zahăr etc. Acest surplus de căldură poate fi livrat în rețelele municipale de termoficare, dar și către afacerile cu serele. Astfel, ar crește profitabilitatea afacerilor după sistemul win-win.

3.3. Resurse subterane

Argila – sunt peste 100 milioane metri cubi de argilă înregistrate în Republica Moldova [1], care pot fi utilizate pentru a produce cărămidă, instalații sanitare, olane pentru acoperișuri, gresie, faianță. Cifra de afaceri ar putea fi de peste 5 miliarde lei anual.

Piatra de var – reprezintă materia primă pentru producerea varului. În statele dezvoltate,

done research confirming that the use as fertilizer is harmful to the body) [17].

Road asphalt recycling for road rehabilitation – The State Road Administration maintains 5951 km of roads [11]. The existing technology allows the in-field recycling of roads and repeated placement. It has a processing capacity of 800-1000 cubic meters per day [12]. Road rehabilitation costs would decrease by at least 25%, in addition, it would increase the speed of road repair.

Recycling of electrical equipment and wiring – there are thousands of tonnes [19] of used electrical equipment and wiring in the Republic of Moldova that need to be recycled every year. The creation of a recycling plant of this kind would create an important source of coloured metal raw material for many high-tech industries.

Household waste – about 1.5 million tonnes of waste is produced annually, but there is still another 30 million tonnes of waste stored at Țințăreni. The entire quantity needs to be recycled and thus prevent a future environmental problem. Turnover would be over MDL 2 billion annually.

Fallow land (disused vineyards and orchards containing wood mass) – there are more than 20 000 hectares of fallow land [14], which can provide more than 1 000 000 tonnes of wood-fuel for heating. The turnover would be MDL 2-3 billion, to substitute coal for heating in the private and public sectors.

Excess heat energy – generated by brick factories, glass factories, OSB factories, metallurgical plants, lime factories, IT company servers, fodder drying factories, power generation, canning factories, juice concentrate factories, bread factories, sugar factories, etc. This excess heat can be delivered to municipal heating networks, but also to greenhouse businesses. Thus, this would increase the profitability of win-win businesses.

3.3. Underground resources

Clay – there are more than 100 million cubic meters of clay registered in the Republic of Moldova [1], which can be used to produce brick, plumbing, roofing tiles, sandstone, and earthenware. Turnover could be over MDL 5 billion annually.

consumul de var per locuitor este de circa 80 kg pe an. Varul se utilizează în industria construcțiilor, în producerea hârtiei, sticlei, zahărului, în producerea de îngrășăminte, în prelucrarea metalelor, pielii, în tratarea terenurilor acide, la dezinfectarea spațiilor, la combaterea dăunătorilor în agricultură. Există sute de milioane de tone pe piață. Cantitatea de var, anual necesară Republicii Moldova, este de circa 200 000 tone sau 4 miliarde lei anual producere.

Nisipul [5] – reprezintă materie primă, în special, pentru industria construcțiilor (beton, sticlă, amortizare a presiunii, stații fotovoltaice etc.). Transformarea nisipului în stații fotovoltaice ar asigura independența energetică a Republicii Moldova. Există destule resurse pentru a construi uzine ce pot crea stații fotovoltaice, conform consumului național de energie.

Petrolul – în Republica Moldova sunt descoperite rezerve de petrol de peste 110 mii tone, dar este vorba de forările executate la adâncimea de 600 metri. Există alte resurse, conform unor specialiști, care merită să fie explorate la circa 2 400 metri. Cifra de afaceri a sectorului energetic național este de peste 30 miliarde lei.

3.4. Resurse cu potențial de creștere

Plantațiile energetice – salcie energetică, plop energetic, salcâm energetic [2]. Au un potențial de creștere de 30-45 tone/ha pe an. Pe o suprafață de 100 000 hectare poate genera materie primă pentru termoficare și substituie a 100% din importurile de cărbune și a 100% din gazele tehnice utilizate pentru instituțiile publice. Cifra de afaceri ar fi 3-5 miliarde lei anual.

Fermele de carbon – crearea pădurilor private [20], unde proprietarul are dreptul să vândă și cotele de oxigen pe care le generează aceste păduri [21]. Este nevoie de plantat în R. Moldova încă 600 000 hectare pentru a ajunge la normele internaționale. Aceste păduri private (ferme) ar avea venituri anuale (50-250 USD per hectar) până la 3 miliarde lei anual.

Bumbacul – cifra de afaceri a textilelor pe glob este de peste 38 miliarde USD [7] și producerea pe teritoriul Republicii Moldova ar fi o șansă pentru a crea propria producție [3] și pentru a transforma o parte din importuri în Produs Intern Brut.

Zootehnia – surplusul de materie primă existentă pe teritoriul Republicii Moldova ar

Lime stone – reprezintă materia primă pentru producerea de var. În țările dezvoltate, consumul pe cap de locuitor este de circa 80 kg pe an. Varul este utilizat în construcții, producerea de hârtie, sticlă, zahăr, îngrășăminte, prelucrare metale, piele, tratare terenuri acide, dezinfectare spații, combatere dăunători în agricultură. Există sute de milioane de tone pe piață. Cantitatea de var, anual necesară Republicii Moldova, este de circa 200 000 tone sau 4 miliarde lei anual producere.

Sand [5] – este o materie primă utilizată în construcții (beton, sticlă, amortizare a presiunii, stații fotovoltaice etc.). Transformarea nisipului în stații fotovoltaice ar asigura independența energetică a Republicii Moldova. Există destule resurse pentru a construi uzine ce pot crea stații fotovoltaice, conform consumului național de energie.

Oil – rezerve de petrol de peste 110 mii tone, dar este vorba de forările executate la adâncimea de 600 metri. Există alte resurse, conform unor specialiști, care merită să fie explorate la circa 2 400 metri. Cifra de afaceri a sectorului energetic național este de peste 30 miliarde lei.

3.4. Resources with growth potential

Energy plantations – energy willow, energy poplar, and energy acacia [2]. They have a growth potential of 30-45 tonnes/ha per year. On an area of 100 000 hectares, it can generate raw materials for heating and replace 100% of coal imports and 100% of technical gases used for public institutions. Turnover would be MDL 3-5 billion annually.

Carbon farms – the creation of private forests [20], where the owner also has the right to sell the oxygen quotas that these forests generate [21]. Another 600 000 hectares need to be planted in Moldova to reach international standards. These private forests (farms) would have annual revenues (50-250 USD per hectare) of up to MDL 3 billion annually.

Cotton – the turnover of textiles in the world is more than USD 38 billion [7] and producing it on the territory of the Republic of Moldova would be a chance to create its own

permite creșterea a peste 500 000 bovine anual, luând în calcul consumul mediu de 6 tone de furaje per capita pe an. Aceste bovine pot genera materie primă pentru toate afacerile conexe, de peste 20 miliarde lei.

Serele – importul de legume scoate din economia Republicii Moldova miliarde de lei [4] și lasă fără de locuri de muncă zeci de mii de oameni. Dezvoltarea sectorului trebuie să devină o prioritate națională.

Piscicultura – creșterea peștilor în regim protejat ar genera o nouă sursă de venit pentru producătorii locali. Este important ca acest sector să fie inclus în lista domeniilor eligibile pentru subvenționare în agricultură.

Soia – reprezintă una dintre cele mai utilizate componente în industria furajeră și este o sursă importantă de îngrășămintă naturale pentru sol. Creșterea acestor boboase ar stimula mult dezvoltarea ramurii agroalimentare naționale. Cifra de afaceri estimativă – peste 4 miliarde lei anual.

Formarea drumurilor din beton – unde materia de bază este cimentul. Substituirea importurilor de bitum ar lăsa în economia națională miliarde de lei, totodată, ar crește durata de viață a drumurilor. Drumurile din beton simplifică procedura de achiziții publice, deoarece există un număr mult mai mare de furnizori pe piață.

Aplicarea TVA cota 0% pentru sectorul IT – va atrage spre reședință fiscală mii de companii IT de pe glob și va aduce în sectorul bancar resurse importante financiare. Impozitele conexe la consumul acestor resurse ar fi de miliarde de lei anual.

Turismul – categoriile nevalorificate de turism sunt: turismul ortodox (pelerinajul pentru peste 200 milioane ortodocși din regiune), turismul memoriei (pe teritoriul Republicii Moldova se află mormintele a zeci de mii de cetățeni străini decedați în mai multe războaie), turismul dentar, turismul balnear-sanatorial, turismul revenirii la baștină (în special pentru descendenții emigranților evrei, germani etc.), turismul gastro-nomic, turismul sportiv și cultural.

3.5. Resurse regenerabile

Cerealele – există surplus de materie primă, înregistrându-se exporturi de peste 230 milioane USD anual. Destinația acestor resurse poate fi: etanol, făină, amidon, zootehnie. Multi-

production [3] and turn part of imports into Gross Domestic Product.

Animal husbandry – the surplus of raw material, existing on the territory of the Republic of Moldova, would allow the rearing of more than 500 000 cattle per year, taking into account the average consumption of 6 tons of feed per capita per year. These cattle could generate raw materials for all related businesses worth more than MDL 20 billion.

Greenhouses – importing vegetables takes MDL billions out of Moldova's economy [4] and leaves tens of thousands of people unemployed. Developing the sector must become a national priority.

Fish farming – fish farming under a protected regime would generate a new source of income for local producers and this sector must be included in the list of areas eligible for agricultural subsidies.

Soy-beans – are one of the most widely used components in the feed industry and are an important source of natural fertiliser for the soil. The growth of these grains would greatly boost the development of the national agri-food sector. The estimated turnover would be of over MDL 4 billion annually.

Concrete road paving – where the basic material is cement. Replacing bitumen imports would leave MDL billions in the national economy and increase the life of roads. Concrete roads simplify the procurement process, as there are many more suppliers on the market.

Applying 0% VAT to the IT sector – would attract thousands of IT companies from around the world to tax residents and bring significant financial resources to the banking sector. The related taxes on the consumption of these resources would be MDL billions annually.

Tourism – the undervalued categories of tourism are: Orthodox tourism (pilgrimage for more than 200 million Orthodox in the region), memory tourism (on the territory of the Republic of Moldova are the graves of tens of thousands of foreign citizens who died in several wars), dental tourism, SPA tourism, homecoming tourism (especially for the descendants of Jewish and German emigrants, etc.), gastronomic tourism, sports and cultural tourism.

plicatorul economic poate crește până la x17 sau până la 3,9 miliarde USD.

Oleaginoasele – surplusul de materie primă reprezintă circa 260 milioane USD. Destinația finală a acestor resurse poate fi: biodieselul, uleiul, maioneza, margarina, zootehnia. Multipliatorul economic poate ajunge la x5 sau 1,3 miliarde USD.

Lâna – anual, se aruncă la gunoi 3000-6000 tone de lână de oaie în Republica Moldova. Prelucrarea acestei materii prime ar crea o cifră de afaceri pe industrie de 0,4 – 12 miliarde lei, în funcție de produsul finit (haine, covoare, plăpumi, jucării).

Pielea – zootehnia din Republica Moldova însumează la moment circa 1 000 000 metri pătrați de piele, care reprezintă materie primă pentru produse finite de 5-9 miliarde lei anual. Este nevoie să se ia în calcul capacitatea de creștere a zootehniei.

Stuful – reprezintă materia primă pentru sectorul materialelor de construcții (crearea de acoperișuri și PAL), agent termic, dar și furnizor de celuloză. Utilizarea acestor resurse regenerabile ar asigura regiunile cu energie termică, fără a defrișa pădurile. Totodată, ar fi dezvoltate noi sectoare ale economiei. Cifra de afaceri posibilă – minim 10 milioane lei anual.

Concluzii

Republica Moldova, în prezent, nu valorifică la capacitatea maximă resursele naturale naționale, fapt care stopează procesul de industrializare și, respectiv, nu se propulsează economia națională. Aceste resurse pot asigura statul cu materia primă necesară producerii a circa 70% din mărfurile importate.

Aplicând în practică variantele de evoluție a producției finite, oferite în cadrul prezentului studiu, s-ar putea înregistra următoarele situații:

- a. *Regionalizarea materiei prime* va permite dezvoltarea simultană a tuturor regiunilor. Raioanele, fără de resurse naturale din subteran, pot utiliza alte categorii de resurse (reciclabile, cu potențial de creștere, inepuizabile) pe care să le valorifice la maximum.
- b. *Interconectarea politicilor de stat* va fi cheia succesului în procesul de industrializare, deoarece nu va admite insuficiențe de materie primă, de resurse umane, de

3.5. Renewable resources

Grains – there is a surplus of raw material, with exports of over USD 230 million annually. The destination of these resources can be: ethanol, flour, starch, and livestock. The economic multiplier can increase to x17 or up to USD 3.9 billion.

Oilseeds – the surplus of raw materials represents about USD 260 million. The final destination of these resources can be: biodiesel, oil, mayonnaise, margarine, and livestock. The economic multiplier can reach x5 or USD 1.3 billion.

Wool – 3000-6000 tons of sheep wool is thrown away annually in the Republic of Moldova. Processing this raw material would create an industry turnover of MDL 0.4 – 12 billion, depending on the finished product (clothes, carpets, quilts, toys).

Leather – the livestock industry in the Republic of Moldova currently has about 1 000 000 square meters of leather, which represents raw material for finished products worth MDL 5-9 billion annually. It takes into account the growth capacity of livestock farming.

Reed – is a raw material for the building materials sector (roofing and chipboard), a thermal agent and a supplier of cellulose. Using these renewable resources would provide regions with heat energy without clearing forests. New sectors of the economy would also be developed. Turnover would be of minimum MDL 10 million annually.

Conclusions

The Republic of Moldova has currently untapped domestic resources, which stops the industrialization process and thus is not in the situation to revive the national economy. These resources can provide the state with the necessary raw material to produce 70% of imported goods.

The practical implementation of the final production evolution variant, presented in this study, could generate the following situations:

- a. *Regionalisation of raw materials* will allow simultaneous development of all regions. Districts without underground natural resources can use other categories of resources (recyclable, with growth potential, inexhaustible) to make the most of them.

- fluctuații monetare sau de surplus de producție finită etc.
- c. *Starea ecologiei se va îmbunătăți* considerabil, prin eliminarea factorilor nocivi (azbestul, gunoșițele depozitate, scoaterea din circuit a resturilor stațiilor de epurare), mărirea suprafețelor împădurite, limitarea utilizării îngrășămintelor chimice, reciclarea multor categorii de materie primă, reducerea exploatarei resurselor subterane, crearea de alternative energetice locale, reducerea utilizării de resurse prin interconectare etc.
 - d. *Va avea loc creșterea unei noi generații de specialiști*, care va beneficia de surse de venit mult mai ridicate decât salariul mediu pe economie, datorită faptului că vor aduce un aport mai însemnat la dezvoltarea economiei.
 - e. *Va avea loc modificarea balanței de plăți a economiei*. Vor scădea importurile de produse finite, vor crește importurile de utilaje, vor scădea exporturile de materie primă. Prima perioadă va fi orientată spre substituirea importurilor, dar fără de politici paternaliste. Cursul valutar va fi direcționat spre consolidarea monedei naționale.
 - f. *Logistica ar putea deveni unul dintre factorii determinanți* ai procesului de industrializare, deoarece transportarea materiei prime între diferiți producători, la etapele lor de industrializare, creează o necesitate suplimentară de servicii de transport și stocare.
 - g. *Se vor dezvolta industriile conexe procesului de industrializare*: industria ambalajelor, marketingul produselor finite, serviciile de certificare a produselor și metrologie, reparația și mentenanța utilajelor, industria energetică, industria producătoare de utilaje, serviciile de construcții și reparații, serviciile sanitare și de filtrare a apelor, industria chimică etc.
- Drept urmare, putem conchide că statul nu trebuie să facă investiții în a crea noi întreprinderi de stat și trebuie să se retragă din cele existente, lăsând libera concurență să formeze prețurile și cererea pe piață. Statul își poate menține autoritatea de reglementare a proceselor
- b. *Interconnection of state policies* will serve as the key to success in the process of industrialization, as it will not allow the formation of shortages of raw materials, human resources, currency fluctuations, surplus of finished production, etc.
 - c. *The state of ecology will be considerably improved* by eliminating harmful factors (asbestos, landfill waste, removing waste from sewage treatment plants, increasing forested areas, limiting the use of chemical fertilisers, recycling many categories of raw materials, reducing the exploitation of underground resources, creating local energy alternatives, reducing the use of resources through interconnection, etc.).
 - d. *A new generation of professionals will grow up*, benefiting from sources of income much higher than the average wage in the economy, due to their higher contribution to the economy evolution.
 - e. *There will be a change in the balance of payments of the economy*. Imports of finished goods will decrease, imports of machinery will increase, and exports of raw materials will decrease. The first period will be oriented towards import substitution but without paternalistic policies. The exchange rate will move in the direction of strengthening the national currency.
 - f. *Logistics is becoming one of the determinants* of the industrialisation process, as the transport of raw materials between different producers at their stages of industrialisation creates an additional need for transport and storage services.
 - g. *Industries related to the industrialisation process*: packaging industry, marketing of finished products, product certification and metrology services, machinery repair and maintenance, energy industry, machinery manufacturing industry, construction and repair services, sanitary and water filtration services, chemical industry, etc. will be developed.
- Therefore, we can conclude that the State should not invest in creating new state-owned enterprises and should withdraw from existing ones, leaving the free competition to shape

economice, cu implicare minimă în viața economică a unor întreprinderi separate. Regulile de joc se fac sectorial, nu nominal.

Investițiile vor veni masiv și vor acoperi întreg spectrul enunțat în această analiză, doar după ce vor fi ajustate reglementările naționale și Republica Moldova va ajunge în top 10 mondial, conform indicatorului Doing Business [22]. Până atunci însă, investițiile străine directe vor întârzia să apară, deoarece birocrăția existentă facilitează dezvoltarea corupției la fiecare nivel de interacțiune a businessului cu instituțiile statului.

prices and demand in the market. The state retains its authority to regulate economic processes, with minimal involvement in the economic life of separate enterprises. The rules of the game are made sectorial, not nominal.

Investments will come in massively and will cover the whole spectrum outlined in this analysis, only after the regulations are adjusted and Moldova will be in the top 10 worldwide according to the Doing Business indicator [22]. Until then, investments will not come, because the existing bureaucracy leaves room for corruption to develop at every level of business interaction with state institutions.

Bibliografie/Bibliography:

1. AGENȚIA PENTRU GEOLOGIE ȘI RESURSE MINERALE. *Starea rezervelor de balanță a substanțelor minerale utile din Republica Moldova conform situației la data 01.01.2021* [online] [citată 01.01.2021]. Disponibil: http://agrm.gov.md/images/balanta_de_stat/2020_5gr_00_Starea_rezervelor_de_balanta_R%D0%9C.pdf
2. *Ce trebuie să știi înainte de a planta salcie energetică*. In: *Agrobiznes* [online] [citată 23 mai 2016]. Disponibil: <https://agrobiznes.md/ce-trebuie-sa-stii-inainte-de-a-planta-salcie-energetica.html>
3. O fabrică de textile din Transnistria crește bumbac. In: *Agrobiznes* [online] [citată 20 septembrie 2018]. Disponibil: <https://agrobiznes.md/video-o-fabrica-de-textile-din-transnistria-creste-bumbac.html>
4. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ. *Comerț Exterior* [online] [citată 22.05.2023]. Disponibil: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=336&>
5. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ. *Resurse Naturale* [online] [citată 22.05.2023]. Disponibil: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Mediu/Resurse_naturale_2019.pdf
6. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ. *Statistica Socială* [online] [citată 22.05.2023]. Disponibil: https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__06%20LOC__LOC010/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
7. Global Cotton Market Report 2021: Volume by Consumption, Production, Export, Import Countries, Companies, Forecast. In: *Businesswire* [online] [citată 2 martie 2021]. Disponibil: <https://www.businesswire.com/news/home/20210302005962/en/Global-Cotton-Market-Report-2021-Volume-by-Consumption-Production-Export-Import-Countries-Companies-Forecast--ResearchAndMarkets.com>
8. COMISIA EUROPEANĂ. *Impozitare Uniune Vamală, Azbest, Sănătate și Securitate*. [online] [citată: 15.07.2021]. Disponibil: https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/SAMANCTA/RO/Safety/Asbestos_RO.htm
9. CONSILIUL ORĂȘENESC ORHEI. *Decizie Nr. 1.22 din 31.01.2014 cu privire la aprobarea clauzelor contractului de parteneriat public privat* [online] [citată 31.01.2014]. Disponibil: https://orhei.md/media/files/files/1_22_cu_privire_la_aprobarea_clauzelor_contractului_de_parteneriat_public_privat_3313870.pdf

10. INTERNATIONAL RENEWABLE ENERGY AGENCY. *Renewable readiness assessment. Republic of Moldova* [online]. Februarie 2019 [citat 20.05.2023]. ISBN 978-92-9260-109-6. Disponibil: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Feb/IRENA_RRA_Moldova_2019_EN.pdf
11. ADMINISTRAȚIA DE STAT A DRUMURILOR. *Despre noi* [online] [citat 22.05.2023]. Disponibil: <https://www.asd.md/despre-noi/>
12. KHL GROUP. *Road technology and recycling* [online] [citat 12 noiembrie 2014]. Disponibil: <https://www.khl.com/news/road-technology-and-recycling/1102643.article>
13. METAL FEROS. *Situațiile financiare 1 ianuarie – 31 decembrie 2022* [online] [citat 22.05.2023]. Disponibil: <https://www.metalferos.md/wp-content/uploads/2020/08/SITUATIILE-FINANCIARE-2022.pdf>
14. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2022* [online]. Chișinău, 2022, p. 273 [citat 22.06.2023]. ISBN 978-9975-3484-6-1. Disponibil: https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2022/Anuarul_statistic_editia_2022.pdf
15. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ. *Importul Republicii Moldova, structurat pe trimestre, secțiuni și capitole, conform Nomenclurii Combinată a Mărfurilor (NCM), în anii (2005-2021)* [online] [citat 22.06.2023]. Disponibil: <https://statistica.gov.md/ro/comert-exterior-60.html>
16. AGENȚIA INFORMAȚIONALĂ DE STAT MOLDPRES. *La Stația de epurare din Chișinău sunt depozitate 500 mii de tone de nămol* [online] [citat 04.02.2020]. Disponibil: <https://www.moldpres.md/news/2020/02/04/20000945>
17. Agenția Provincială pentru Mediu și Protecția Climei a Provinciei Autonome Bolzano – Tirolul de Sud, Italia [online] [citat 04.06.2023]. Disponibil: <https://ambiente.provincia.bz.it/rifiuti-suolo/inceneritori.asp>
18. INFOTAG. *Moldova imported in 2022 six times more plastic materials than exported* [online] [citat 06.03.2023]. Disponibil: <https://www.infotag.md/economics-en/305618/>
19. MOLDTELECOM. *Moldtelecom – 25 de ani în care creăm viitorul împreună* [online] [citat 05.04.2018]. Disponibil: <https://moldtelecom.md/ro/personal/news/31>
20. COMISIA EUROPEANĂ. *Carbon Farming* [online] [citat 05.06.2023]. Disponibil: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/sustainable-carbon-cycles/carbon-farming_en
21. JENNIFER, L. *Agricultural Carbon Credits and Carbon Farming Guide*. In: *Carbon Credits* [online]. 2022 [citat 22.06.2022]. Disponibil: <https://carboncredits.com/what-are-carbon-credits-in-agriculture/>

CZU: [005.52:005.216.1]:[334.71:663.2](478)

UDC: [005.52:005.216.1]:[334.71:663.2](478)

ANALIZA COMPETITIVITĂȚII ÎNTEPRINDERILOR VINICOLE PRIN METODA DE EVALUARE COMPLEXĂ A INDICATORILOR FINANCIARI

Drd. Sergiu MOGÎLDEA,
Universitatea de Stat din Comrat
serii.mog@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7259-6179
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.104>

ANALYSIS OF WINE ENTER- PRISES COMPETITIVENESS USING THE COMPREHENSIVE ASSESSMENT METHOD OF FINANCIAL INDICATORS

PhD cand. Sergiu MOGILDEA,
Comrat State University
serii.mog@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7259-6179
DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.124.104>

În prezenta lucrare sunt analizate modalitățile de evaluare a competitivității întreprinderilor din Unitatea Teritorială Administrativă (UTA) Găgăuzia, din sectorul industriei vitivini-cole. Pentru analiza aspectului competitiv, a fost utilizată metoda complexă (integrală) de evaluare a indicatorilor financiari, care permite efectuarea unei analize comparative a situației financiare și, respectiv, a competitivității între întreprinderile selectate. Metoda propusă are la bază evaluarea ratingului și include: identificarea principalilor indicatori financiari, conform cărora se va efectua evaluarea; calcularea indicatorilor pentru întreprinderile investigate; elaborarea unei matrice de indicatori standardizați; atribuirea de indicatori de rating fiecărei întreprinderi. Aplicarea acestui tip de analiză a competitivității contribuie atât la evaluarea situației financiare și a competitivității fiecărei întreprinderi din domeniul vizat, cât și la evidențierea societății care deține titlul de lider de piață, cu scopul de a determina poziția fiecărei întreprinderi selectate în comparație cu cea de referință.

Cuvinte-cheie: competitivitatea întreprinderilor, metode de evaluare a competitivității, metoda complexă (integrală), metoda matriceală, metode operaționale, indicatori de competitivitate.

JEL: C53, C81, L21, L66, M19.

Introducere

În economia actuală de piață, competitivitatea reprezintă una dintre principalele categorii ale științei economice, respectiv, diversele aspecte ale managementului competitivității reprezintă obiectul numeroaselor studii știin-

The article considers the possibilities of assessing the competitiveness of enterprises of Territorial Administrative Unit (ATU) Gagauzia in the wine industry. The comprehensive assessment method was used for the competitiveness analysis of the financial indicators, which allows carrying out a comparative analysis of the financial condition, and as a result, of the competitiveness among specific selected enterprises. The proposed method is based on the rating assessment and includes: selection of the main financial indicators based on which the assessment will be carried out; calculation of indicators for the enterprises under study; compilation of a matrix of standardized indicators; assignment of rating indicators to each enterprise. The application of the proposed competitiveness analysis method allows not only to assess the financial condition and competitiveness of each enterprise from the selected sector, but also to identify the leader among them in the studied market segment, as well as to determine the position of each enterprise from the sample compared to the reference one.

Keywords: competitiveness of enterprises, competitiveness evaluation methods, complex (integrated) method, matrix method, operational methods, competitiveness indicators.

JEL: C53, C81, L21, L66, M19.

Introduction

In the modern market economy, competitiveness is one of the main categories of economic science. Various aspects of competitiveness management are the subject of many

țifice. Totodată, relevanța acestora nu este în diminuare, deoarece complexitatea relațiilor economice și apariția unor noi forme de concurență constituie, în mod evident și constant, noi provocări pentru cercetători și practicieni. Scopul acestui studiu este de a analiza competitivitatea întreprinderilor vinicole care desfășoară activități financiare și economice pe teritoriul *Unității Teritoriale Administrative* (UTA) Găgăuzia, cercetare efectuată prin intermediul evaluării de rating, bazată pe metoda complexă (integrală) de evaluare a indicatorilor financiari.

În mediul științific sunt descrise viziuni clare cu privire la principalele abordări ale înțelegerii și studierii competitivității. În acest context, menționăm că proprietățile și caracteristicile generale ale acesteia sunt următoarele:

- capacitatea de a rezista în lupta cu concurența;
- avantajele competitive;
- rezultatul comparării întreprinderilor;
- schimbările în timp;
- categoria cantitativă, care poate fi estimată cu ajutorul unui sistem de indicatori [6, p. 802].

J.-J. Lambin este unul dintre fondatorii teoriei competitivității, care demonstrează că costurile, fiind un avantaj competitiv intern, fac întreprinderea mai profitabilă și mai rezistentă față de reducerea prețurilor de pe piață [7, p. 613].

De asemenea, cu referire la competitivitate, I. L. Popova subliniază că evaluarea trebuie să fie efectuată în comparație cu concurenții. Pentru a procesa datele despre competitivitate pot fi aplicate diverse metode de evaluare, precum: complexă, expert și de rating, dar și metode grafice, precum cea: matriceală și poligonală [8, p. 20].

În opinia autorului, utilizarea unui număr mare de criterii complică calculele și „estompează” rezultatele acestora. În plus, indicatorii individuali se corelează reciproc și, respectiv, se dublează.

Reieșind din faptul că esența conceptului de competitivitate constă în crearea avantajelor competitive necesare și suficiente pentru a fi utilizate, acestea se prezintă ca un set limitat de indicatori ce caracterizează rentabilitatea, activitatea economică, stabilitatea financiară, lichid-

scientific researches. Their relevance does not decrease, since the complication of economic relations and the emergence of new forms of competition constantly pose new tasks to researchers and practitioners. The aim of this study is to analyse the competitiveness of the wine enterprises that carry out financial and economic activities on the territory of Territorial Administrative Unit (ATU) Gagauzia, through the rating evaluation based on the method of complex evaluation of financial indicators.

Clear visions of the main approaches to understanding and studying competitiveness are described in science. In this context, we mention that its general properties and characteristics are the following:

- ability to withstand a competitive struggle;
- competitive advantages;
- object comparison result;
- change with time;
- quantitative category; it can be estimated using the indicator system [6, p. 802].

One of the founders of the theory of competitiveness J.-J. Lambin shows that costs, being an internal competitive advantage, make the company more profitable and more resistant to market price declines [7, p. 613].

In the same vein, I.L. Popova emphasizes, already in terms of competitiveness, that the assessment must be concluded in comparison with competitors. Various methods of integral, expert and rating evaluation, as well as graphic methods like matrices, polygon method can be used to process competitiveness data [8, p. 20].

According to the author, the use of a large number of criteria complicates calculations and “washes out” their results. In addition, individual indicators correlate with each other and, therefore, duplicate each other.

Based on the fact that the meaning of the concept of competitiveness is to create competitive advantages, it is necessary and sufficient to use a limited set of indicators that characterize profitability, business activity, financial stability, liquidity of the enterprise, as well as indicators of the probability of bankruptcy.

Methodology

The methodological and methodical tools that economic science currently has for asses-

ditatea întreprinderii, dar și ca indicatori ai probabilității de faliment.

Metodologie

Instrumentele metodologice și metodice existente în prezent în domeniile științific și economic pentru evaluarea competitivității, în viziunea noastră, sunt diverse, iar multe tehnici și metode sunt aplicabile în evaluarea competitivității financiare. Totodată, fără îndoială, la baza metodologică trebuie să fie o abordare externă.

Baza metodologică a acestui studiu este reprezentată de principiile abordării sistematice a analizei și sintezei, iar în calitate de instrumente de cercetare au fost utilizate metode științifice inductive și deductive, compararea, gruparea, evaluarea, precum și metodele tabelare și grafice, care demonstrează datele obținute.

Selectarea metodelor de cercetare a fost efectuată atât în corelare cu obiectivele trasate, cât și în corespundere cu prevederile metodologiei cercetărilor științifice aferente domeniului abordat.

Rezultate și discuții

Gradul de cercetare a problemei studiate. În această lucrare, investigarea problemelor teoretice cu privire la fundamentele formării sistemului de competitivitate a întreprinderilor se bazează pe lucrările savanților: M. Porter, S. M. Brown, I. Kirzner, A. A. Thompson, I. Ansoff, A. J. Strickland, W. Deminga, F. Hayek, A. Burda, E. Piskun, A. Kolesnik și alții.

Unele aspecte ale problemei evaluării competitivității întreprinderilor sunt reflectate în lucrările economiștilor moldoveni, precum: Gr. Belostecinic, L. Mitnițaia, A. Levițaia, Z. Arikova, A. Cotelnic, S. Ghenoa, D. Parmacli.

Obiectul numeroaselor studii științifice îl reprezintă diversele aspecte ale managementului competitivității [2, 4, 9]. Totodată, relevanța acestora nu este în diminuare, deoarece complexitatea relațiilor economice și apariția unor noi forme de luptă cu concurența constituie, în mod constant, noi provocări pentru cercetători și practicieni.

Calcululele principalilor indicatori financiari ai întreprinderilor au fost realizate conform metodologiei elaborate de L. Todorich [11].

Cercetarea științifică

Competitivitatea întreprinderii reflectă rezultatele datelor statistice agregate ale activi-

sing competitiveness, are quite diverse. Many techniques and methods are applicable, including for assessing financial competitiveness. At the same time, undoubtedly, the external approach must stay at the foundation of methodological basis.

The methodological base of this research is represented by the principles of the systematic approach to analysis and synthesis; as research tools, methods of scientific induction and deduction, comparisons, groupings, evaluations, as well as tabular and graphic methods of displaying the obtained data have been used, which prove the obtained data.

The selection of research methods was made both in correlation with the objectives set and following the provisions of the methodology of scientific research related to the field addressed.

Results and discussions

The degree of development of the researched problem. In the research, the study of theoretical issues regarding the foundations of the formation of the business competitive system is based on the works of M. Porter, S.M. Braun, I. Kirzner, A.A. Thompson, I. Ansoff, A. J. Strickland, W. Deming, F. Hayek, A. Burda, E. Piskun, A. Kolesnik and others.

Some aspects related to the assessing the business competitiveness problem found reflection in the works of Moldovan economists, such as: Gr. Belostecinic, L. Mitnițaia, A. Levitscaia, Z. Arikova, A. Cotelnic, S. Ghenoa, D. Parmacli.

Various aspects of competitiveness management are the subject of many scientific researches [2, 4, 9]. Their relevance does not decrease, since the complication of economic relations and the emergence of new forms of competition constantly pose new tasks to researchers and practitioners.

Calculations of the main financial indicators of wine enterprises were carried out according to the methodology developed by L. Todorich [11].

Scientific research

The company's competitiveness reflects the results of aggregate statistical data of the activity of all its departments: the state of their material base, the reliability of staff and finan-

tății tuturor departamentelor sale: starea bazei materiale a acestora, fiabilitatea personalului și a sprijinului financiar, nivelul managementului și capacitatea întreprinderii de a răspunde, în mod adecvat și prompt, la schimbările factorilor externi de influență, comportamentul clienților, gusturile și preferințele acestora. Amplificarea concurenței pe piața bunurilor este posibilă numai dacă există întreprinderi competitive și stabile din punct de vedere financiar.

Competitivitatea producătorilor pe piață poate fi analizată în funcție de diferite grupe de factori de competitivitate, precum: lichiditatea sau stabilitatea pieței, calitatea produselor, intensitatea producției și a cifrei de afaceri a fondurilor, nivelul utilizării producției și a potențialului economic, profitabilitatea, disponibilitatea fondurilor proprii [5, p. 60].

Prin urmare, competitivitatea poate fi analizată nu doar ca o caracteristică calitativă a poziției pe piață, ci și ca un parametru măsurabil din punct de vedere cantitativ.

În viziunea lui A. Burda și V. Kochetov „O metodologie fundamentată științific privind evaluarea competitivității poate fi construită cu ajutorul diverselor metode, utilizând diferite criterii. Evaluarea competitivității întreprinderilor trebuie să se bazeze pe un anumit set de indicatori, iar justificarea componenței acestora să fie fundamentată pe obiectivele evaluării și pe nevoile subiecților managementului. Întrucât este dificil să se acorde prioritate doar unui criteriu separat, este rațional să se efectueze o evaluare cuprinzătoare a competitivității” [3, p.98].

Teoria analizei economice a elaborat metode complexe de evaluare, care presupun realizarea unei caracteristici agregate, ce cuprinde: rangul, clasa și indicatorul integral. În practică, se pot utiliza în special următoarele metode:

- ✓ *metoda sumelor*, atunci când se însumează rata de creștere a indicatorilor selectați;
- ✓ *media aritmetică ponderată*, atunci când rata de creștere este însumată, luând în considerare valoarea fiecărui indicator în conformitate cu un anumit principiu;
- ✓ *metoda ierarhizării* (suma locurilor), atunci când se însumează locurile obținute de întreprinderi în baza indicatorilor

cial support, the level of management and the ability of the company to respond, adequately and promptly, to changes in external influencing factors, customer behaviour, tastes and preferences. Amplifying competition in the goods market is possible if there are competitive and financially stable companies.

The competitiveness of producers on the market can be analysed by different groups of competitiveness factors: liquidity and market stability, quality of production, intensity of production and turnover of funds, level of utilization of production and economic potential, profitability, availability of own funds [5, p. 60].

Therefore, competitiveness can be considered not only as a qualitative characteristic of the market situation, but also as a quantitatively measured parameter.

According to A. Burda and V. Kochetov “A scientifically based method for assessing competitiveness can be built using various methods, by means of various criteria. The assessment of the competitiveness of enterprises should be based on a certain set of indicators, the rationale for the composition of which is based on the objectives of the assessment and the needs of management entities. Since it is difficult to give priority to a separate criterion, it seems appropriate to conduct a comprehensive assessment of competitiveness” [3, p. 98]

The theory of economic analysis has developed methods of complex evaluations, which assume obtaining aggregated characteristics: rank, class, integral indicator. In practice, in particular, the following methods can be used:

- ✓ the *sum method*, when, for example, the growth rates of selected indicators are summed up;
- ✓ the *weighted arithmetic mean*, when growth rates are summed up taking into account the weight of each indicator according to some principle;
- ✓ the *method of ranking* (sum of places), when the places achieved by the enterprises are summed up according to selected indicators (the smallest sum of places means the first place);
- ✓ the *scoring method*, when each indicator has its own weighted score, and the

selectați (cel mai mic număr de locuri înseamnă primul loc);

- ✓ metoda scorului de evaluare (punctajului), atunci când fiecare indicator are propriul scor de greutate, iar punctajul evaluează creșterile indicatorilor pe o anumită scară;
- ✓ diverse metode de evaluare a ratingului;
- ✓ metode grafice.

Metoda sumelor prevede însumarea valorilor indicatorilor studiați. Dezavantajul acestei metode este capacitatea evaluării înalte a rezultatelor unui indicator integral, cu un decalaj semnificativ în ceea ce privește un anumit indicator, care este acoperit datorită realizării importante ale altor indicatori speciali.

Indicatorul integral al evaluării complexe, determinat prin metoda însumării, presupune însumarea valorilor reale și se calculează pentru fiecare entitate economică conform următoarei formule [1]:

$$C_{int} = \sum_{i=1}^n \frac{x_{ij}^r}{x_{ij}^e} \quad (1)$$

unde, n este numărul de indicatori;

x_{ij}^r , x_{ij}^e – valoarea reală și valoarea de referință a indicatorului i pentru întreprinderea j .

După cum se poate observa din algoritmul de mai sus, la determinarea ratingului prin metoda integrală de evaluare deterministă, apare, de asemenea, problema calculării coeficienților de ponderare a indicatorilor. Într-o anumită măsură, această problemă poate fi rezolvată dacă se utilizează un sistem de evaluare a punctajului la calcularea unui singur indicator integral. Pentru a atribui punctaj, este necesar de a se defini un sistem de praguri de valori pentru indicatorii separați.

Punctajul pentru indicatori trebuie atribuit în baza faptului că se încadrează într-un anumit interval de valori. În acest caz, indicatorul integral va fi determinat prin însumarea punctajului indicatorilor specifici. Deoarece algoritmul nu prezintă o formulă de calcul al coeficienților de ponderare, se presupune că se prezintă o evaluare expert, care este de natura subiectivă.

Evaluarea competitivității poate fi efectuată în baza elaborării unui rating al întreprinderilor, luând în considerare, conform influenței agregate a factorilor de competitivitate, impactul cumulativ al componentelor competitivității.

increments of the indicators on a certain scale are estimated in scores;

- ✓ various methods of rating evaluation;
- ✓ graphic methods.

The sum method provides for the summation of the values of the studied indicators. Its disadvantage is the possibility of high estimation of the results according to the integrated indicator, when there is a significant lag in some particular indicator, which is covered by significant achievements of other particular indicators.

The integral indicator of the complex assessment, determined by the sum method, assumes the summation of actual values and is calculated for each economic entity according to the following formula [1]:

where n – number of indicators;

x_{ij}^r , x_{ij}^e – actual and reference value of the i indicator for the j enterprise.

As can be seen from the above algorithm, when determining the rating by the integral method of deterministic evaluation, the problem of calculating the weight coefficients of indicators also arises. To a certain extent, this problem can be solved if a scoring system is used when calculating a single integral indicator. In order to assign the scores, it is necessary to define a system of threshold values for particular indicators.

Points should be assigned to indicators based on falling into a certain range of values. In this case, the integral indicator will be determined by summing the scores for particular indicators. Since the formula for calculating weight coefficients is not presented in the algorithm, it is assumed that in this case, an expert assessment is also provided, which has a subjective character.

Competitiveness assessment can be carried out on the basis of the development of a business rating, taking into account, according to the aggregate influence of competitiveness factors, the cumulative impact of competitiveness components.

Stabilirea ratingului întreprinderii se bazează pe un set de indicatori financiari, cum ar fi: rentabilitatea, lichiditatea, solvabilitatea sau activitatea întreprinderii în ansamblu.

Nivelul de viabilitate economică a întreprinderii poate acționa, de asemenea, ca un criteriu de evaluare. Coeficienții incluși în set sunt evaluați prin modalitatea acordării punctajului, mărimea căruia depinde de valoarea acestui coeficient în calitate de criteriu de evaluare și de gradul de conformitate cu reglementările, din punct de vedere cantitativ.

În opinia autorului, pentru a evalua aspectul cercetat, poate fi utilizată metoda de analiză a ratingului multidimensional, al cărei algoritm constă din mai multe etape.

La prima etapă este justificat sistemul de indicatori, cu ajutorul căruia vor fi evaluate rezultatele activității economice a întreprinderilor, se colectează datele privind acești indicatori și se formează o matrice de date inițiale. Evaluarea comparativă trebuie să țină cont de toți parametrii importanți ai competitivității și să se bazeze nu pe un set arbitrar de indicatori, ci pe caracteristicile aspectelor activității întreprinderii care sunt esențiale pentru competitivitate. Aceste proprietăți trebuie să includă și anumiți indicatori pentru evaluare, precum: rentabilitatea, eficiența gestionării resurselor financiare, activitatea economică, lichiditatea și stabilitatea pieței, solvabilitatea, dar și probabilitatea falimentului (tabelul 1).

Valorile calculate ale indicatorilor, care au dimensiuni și unități de măsură diferite, sunt prezentate într-o formă comparabilă, astfel încât, pentru fiecare indicator se face o comparație cu întreprinderea de referință, care prezintă cele mai bune rezultate (adică, valorile recomandate/optime ale tuturor indicatorilor analizați).

În acest caz avem anumite proprietăți observabile ale întreprinderilor studiate și evaluate, iar pentru a stabili valorile numerice obiective, comparabile cu diferite caracteristici, se utilizează scara raportului metric. Pentru fiecare indicator de orientare pozitivă din matrice există un punctaj maxim luat ca referință (5 puncte). Indicatorii care nu îndeplinesc valorile recomandate primesc un punctaj mai mic (de la 1 până la 4 puncte), în conformitate cu limitele specificate.

The establishment of the rating of an enterprise is based on a set of financial coefficients, such as profitability, liquidity, paying capacity or the activity of the enterprise as a whole.

The level of economic solvency of the enterprise can also act as an evaluation criterion. The coefficients included in the set are evaluated in points, the size of which depends on the value of this coefficient as an evaluation criterion and the degree of compliance with the regulations, from a quantitative point of view.

According to the author, in order to assess this aspect of the research, competitiveness, the multidimensional rating analysis method can be used, the algorithm of which consists of several stages.

At the first stage a system of indicators is substantiated, with the help of which the results of economic activity of enterprises will be evaluated; data on these indicators are collected, and a matrix of initial data is formed. A comparative assessment should take into account all the important parameters of competitiveness and has to be based not on an arbitrary set of indicators, but on the characteristics of those aspects of the enterprise's activities that are essential for competitiveness. Such characteristics should include indicators for evaluating profitability, the effectiveness of financial resource management, business activity, liquidity and market stability, paying capacity, and the probability of bankruptcy (table 1).

The calculated values of indicators, having different dimensions and units of measurement, are given in a comparable form. For each indicator, a comparison is made with a conditional reference enterprise that has the best results (i.e., recommended / optimal values of all considered indicators).

In this case, we are dealing with certain observable properties of the studied and measured enterprises, and, in order to establish objective comparable numerical values of various characteristics, a metric scale of ratios is used in such cases. The maximum value is found and is taken as a reference (5 points) for each indicator of a positive orientation in the matrix. Indicators that do not meet the recommended values are assigned a lower score (from 1 to 4) in accordance with the specified restrictions.

Tabelul 1/ Table 1

Matricea de grupare a datelor inițiale/ Grouping matrix of initial data

Indicatorii/ Indicator	Punctajul acordat/ Point scale				
	1	2	3	4	5
Rentabilitatea vânzărilor/ Profitability of sales	până la 0,05/ till 0,05	de la 0,05 până la 0,12/ from 0,05 till 0,12	de la 0,12 până la 0,19/ from 0,12 till 0,19	de la 0,19 până la 0,25/ from 0,19 till 0,25	mai mult de 0,25/ more than 0,25
Rentabilitatea economică/ Economic profitability	până la 0,01/ till 0,01	de la 0,01 până la 0,04/ from 0,01 till 0,04	de la 0,04 până la 0,07/ from 0,04 till 0,07	de la 0,07 până la 0,1/ from 0,07 till 0,1	mai mult de 0,1/ more than 0,1
Rentabilitatea capitalului propriu/ Return on equity	până la 0,1/ till 0,1	de la 0,1 până la 0,13/ from 0,1 till 0,13	de la 0,13 până la 0,17/ from 0,13 till 0,17	de la 0,17 până la 0,2/ from 0,17 till 0,2	mai mult de 0,2/ more than 0,2
Coeficientul lichidității absolute/Absolute liquidity ratio	până la 0,05/ till 0,05	de la 0,05 până la 0,12/ from 0,05 till 0,12	de la 0,12 până la 0,19/ from 0,12 till 0,19	de la 0,19 până la 0,25/ from 0,19 till 0,25	mai mult de 0,25/ more than 0,25
Coeficientul lichidității intermediare/ Interim liquidity ratio	până la 0,5/ till 0,5	de la 0,5 până la 0,68/ from 0,5 till 0,68	de la 0,68 până la 0,83/ from 0,68 till 0,83	de la 0,83 până la 1,0/ from 0,83 till 1,0	mai mult de 1,0/ more than 1,0
Coeficientul lichidității curente/ Current liquidity ratio	până la 1,0/ till 1,0	de la 1,0 până la 1,25/ from 1,0 till 1,25	de la 1,25 până la 1,5/ from 1,25 till 1,5	de la 1,5 până la 2,0/ from 1,5 till 2,0	mai mult de 2,0/ more than 2,0
Coeficientul de autonomie/ Autonomy	până la 0,4/ till 0,4	de la 0,4 până la 0,47/ from 0,4 till 0,47	de la 0,47 până la 0,53/ from 0,47 till 0,53	de la 0,53 până la 0,6/ from 0,53 till 0,6	mai mult de 0,6/ more than 0,6
Pârghia financiară/ Financial leverage	mai mult de 0,5/ more than 0,5	de la 0,5 până la 3,7/ from 0,5 till 3,7	de la 0,23 până la 3,7/ from 0,23 till 3,7	de la 0,1 până la 0,23/ from 0,1 till 0,23	până la 0,1/ less than 0,1
Coeficientul de concentrare/ Concentration	până la 0,2/ till 0,2	de la 0,2 până la 0,33/ from 0,2 till 0,33	de la 0,33 până la 0,47/ from 0,33 till 0,47	de la 0,47 până la 0,6/ from 0,47 till 0,6	mai mult de 0,6/ more than 0,6
Coeficientul de furnizare a capitalului circulant propriu/ The coefficient of available working	până la 0,1/ till 0,1	de la 0,1 până la 0,23/ from 0,1 till 0,23	de la 0,23 până la 0,37/ from 0,23 till 0,37	de la 0,37 până la 0,5/ from 0,37 till 0,5	mai mult de 0,5/ more than 0,5
Coeficientul disponibilității stocului/ Reserves coverage	până la 0,5/ till 0,5	de la 0,5 până la 0,67/ from 0,5 till 0,67	de la 0,67 până la 0,83/ from 0,67 till 0,83	de la 0,83 până la 1,0/ from 0,83 till 1,0	mai mult de 1,0/ more than 1,0
Coeficientul de manevrabilitate/ Maneuverability coefficient	până la 0,2/ till 0,2	de la 0,2 până la 0,33/ from 0,2 till 0,33	de la 0,33 până la 0,47/ from 0,33 till 0,47	de la 0,47 până la 0,6/ from 0,47 till 0,6	mai mult de 0,6/ more than 0,6
Coeficientul de stabilitate financiară/ Financial stability	până la 0,75/ till 0,75	de la 0,75 până la 0,80/ from 0,75 till 0,80	de la 0,80 până la 0,85/ from 0,80 till 0,85	de la 0,85 până la 0,9/ from 0,85 till 0,9	mai mult de 0,9/ more than 0,9
Coeficientul raportului dintre capitalurile proprii și cele împrumutate/ Coefficient of	până la 0,0/ till 0,0	de la 0,0 până la 0,33/ from 0,0 till 0,33	de la 0,33 până la 0,67/ from 0,33 till 0,67	de la 0,67 până la 1,1/ from 0,67 till 1,1	mai mult de 1,0/ more than 1,0
Probabilitatea falimentului (Scorul Altman Z)/ Probability of bankruptcy (Altman's	până la 1,23/ till 1,23	de la 1,23 până la 1,81/ from 1,23 till 1,81	de la 1,81 până la 2,4/ from 1,81 till 2,4	de la 2,4 până la 2,99/ from 2,4 till 2,99	mai mult de 2,99/ more than 2,99

Sursa: elaborat de autor în baza [10, p. 61; 11, p. 128-153, 182-183]/

Source: developed by author based on the [10, p. 61; 11, p. 128-153, 182-183]

A doua etapă. În continuare, este necesar să se calculeze indicatorii de evaluare ai competitivității, folosind în acest scop diferiți coeficienți care caracterizează situația financiară. Pentru analiză au fost utilizate datele situațiilor financiare ale întreprinderilor SA „Vinuri de Comrat” și SA „Tomai-Vinex”, pentru perioada 2015-2021, în baza cărora au fost calculați indicatorii de profitabilitate, activitatea comercială, stabilitatea financiară și probabilitatea falimentului (Scorul Altman Z)¹. Rezultatele sunt prezentate în tabelul 2.

The second stage. Further, it is necessary to calculate the indicators for assessing competitiveness by using for this purpose various coefficients characterizing the financial condition. For the analysis, the financial statements of SA “Vinuri de Comrat” and “Tomai-Vinex” SA for 2015-2021 have been used, on the basis of which the indicators of profitability, business activity, financial stability and the probability of bankruptcy (Altman’s Z-score)¹ were calculated. The calculation results are presented in table 2.

Tabelul 2/ Table 2

**Indicatorii de competitivitate ai SA „Vinuri de Comrat” și SA „Tomai-Vinex”,
pentru perioada 2015-2021/ Competitiveness indicators of SA "Vinuri de Comrat"
and "Tomai-Vinex" SA for 2015-2021**

Indicatorii/ Indicator	SA „Vinuri de Comrat”							SA „Tomai-Vinex”						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Rentabilitatea vânzărilor/ Profitability of sales	0,344	0,238	0,316	0,204	0,310	0,263	0,288	0,274	0,264	0,231	0,256	0,157	0,250	0,216
Rentabilitatea economică/ Economic profitability	0,123	0,200	0,110	0,042	0,079	0,084	0,063	0,027	0,028	0,033	0,025	0,021	0,015	0,043
Rentabilitatea capitalului propriu/ Return on equity	0,258	0,404	0,207	0,085	0,127	0,119	0,088	0,047	0,049	0,050	0,040	0,033	0,022	0,064
Coeficientul lichidității absolute/ Absolute liquidity ratio	0,045	0,025	0,028	0,024	0,097	0,107	0,080	0,021	0,048	0,034	0,026	0,044	0,031	0,010
Coeficientul lichidității intermediare/ Interim liquidity	0,493	1,094	0,948	1,053	1,769	1,717	1,335	0,922	0,530	0,928	0,902	1,580	0,542	0,552
Coeficientul lichidității curente/ Current liquidity ratio	1,437	2,243	3,015	2,672	4,278	4,536	3,943	3,064	3,104	4,061	3,830	4,975	2,364	2,098
Coeficientul de autonomie/ Autonomy coefficient	0,419	0,449	0,481	0,511	0,576	0,648	0,667	0,500	0,529	0,606	0,590	0,631	0,605	0,596
Pârghia financiară/ Financial leverage	1,387	1,226	1,078	0,957	0,736	0,543	0,498	1,002	0,891	0,651	0,696	0,584	0,653	0,678

¹ Pentru acest calcul a fost utilizată o versiune modificată a modelului cu cinci factori (Scorul Altman Z) pentru întreprinderile ale căror acțiuni nu sunt tranzactionate la bursă/ ¹ A modified version of the five-factor model (Altman’s Z-score) for companies whose shares are not traded on the stock exchange was used for the calculation

Continuarea tabelului 2/ Continuation of table 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Coeficientul de concentrare/ Concentration coefficient	0,581	0,551	0,519	0,489	0,424	0,352	0,333	0,500	0,471	0,394	0,410	0,369	0,395	0,404
Coeficientul de furnizare a capitalului circulant propriu/ The coefficient of available working capital	0,304	0,368	0,398	0,439	0,513	0,597	0,626	0,344	0,367	0,468	0,441	0,509	0,481	0,484
Coeficientul disponibilității stocului/ Reserves coverage coefficient	0,463	1,082	0,975	1,032	1,306	1,254	1,128	0,964	0,818	0,977	0,966	1,171	0,749	0,710
Coeficientul de manevrabilitate/ Maneuverability coefficient	0,606	1,076	1,197	1,069	1,157	1,050	0,995	1,028	0,954	0,922	0,921	0,951	0,726	0,688
Coeficientul de stabilitate financiară/ Financial stability coefficient	0,641	0,714	0,652	0,739	0,732	0,762	0,667	0,751	0,760	0,818	0,808	0,849	0,678	0,627
Coeficientul raportului dintre capitalurile proprii și cele împrumutate/ Coefficient of correlation between own and borrowed funds	0,721	0,815	0,928	1,045	1,359	1,841	2,006	0,998	1,123	1,536	1,436	1,713	1,530	1,475
Probabilitatea falimentului (Scorul Altman Z)/ Probability of bankruptcy (Altman's Z-score)	2,054	2,845	2,086	1,834	2,214	2,417	2,242	1,591	1,615	1,966	1,750	2,134	1,628	1,915

Sursa: elaborat de autor conform situațiilor financiare ale SA „Vinuri de Comrat” și SA „Tomai-Vinex”, pentru perioada 2015-2021/ **Source:** Developed by the author based on the financial statements of SA "Vinuri de Comrat" and "Tomai-Vinex" SA for 2015-2021.

A treia etapă. În baza matricei de grupare a datelor de referință (tabelul 1) pentru indicatorii de competitivitate (tabelul 2), se atribuie un punctaj în funcție de conformitatea acestora cu o

The third stage. On the basis of the grouping matrix of initial data (table 1), the competitiveness indicators (table 2) are scored depending on their compliance with one or another

anumită categorie de evaluare. De asemenea, în această etapă se calculează valorile totale pentru fiecare dintre indicatorii din tabelul 3.

evaluation category. Also, at this stage, the total values are calculated for each of the indicators in table 3.

Tabelul 3 / Table 3

**Punctajul indicatorilor de competitivitate
SA „Vinuri de Comrat” și SA „Tomai-Vinex”, pentru perioada 2015-2021/ Scoring of
competitiveness indicators SA "Vinuri de Comrat" and "Tomai-Vinex" SA for 2015-2021**

Indicatorii/ Indicator	SA „Vinuri de Comrat”								SA „Tomai-Vinex”							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Scor total	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Scor total
Rentabilitatea vânzărilor/ Profitability of sales	5	4	5	4	5	5	5	33	5	5	4	5	3	4	4	30
Rentabilitatea economică/ Economic profitability	5	5	5	3	4	4	3	29	2	2	2	2	2	2	3	15
Rentabilitatea capitalului propriu/ Return on equity	5	5	5	2	3	2	1	23	1	1	1	1	1	1	1	7
Coeficientul lichidității absolute/Absolute liquidity ratio	1	1	1	1	2	2	2	10	1	1	1	1	1	1	1	7
Coeficientul lichidității intermediare/ Interim liquidity	1	5	4	5	5	5	5	30	4	2	4	4	5	2	2	23
Coeficientul lichidității curente/ Current liquidity ratio	3	5	5	5	5	5	5	33	5	5	5	5	5	5	5	35
Coeficientul de autonomie/ Autonomy coefficient	2	3	3	4	4	5	5	26	3	3	5	4	5	5	4	29
Pârghia financiară/ Financial	1	1	1	1	1	1	2	8	1	1	1	1	1	1	1	7
Coeficientul de concentrare/ Concentration coefficient	4	4	4	4	3	3	2	24	4	4	3	3	3	3	3	23
Coeficientul de furnizare a capitalului circulant propriu/ The coefficient of available	3	3	4	4	5	5	5	29	3	3	4	4	5	4	4	27
Coeficientul disponibilității stocului/ Reserves coverage	1	5	4	5	5	5	5	30	4	3	4	4	5	3	3	26
Coeficientul de manevrabilitate/ Maneuverability coefficient	5	5	5	5	5	5	5	35	5	5	5	5	5	5	5	35
Coeficientul de stabilitate financiară/ Financial stability	1	1	1	1	1	2	1	8	2	2	3	3	3	1	1	15
Coeficientul raportului dintre capitalurile proprii și cele împrumutate/ Coefficient of correlation between own and borrowed funds	4	4	4	5	5	5	5	32	4	5	5	5	5	5	5	34
Probabilitatea falimentului (Scorul Altman Z)/ Probability of bankruptcy (Altman's Z- score)	3	4	3	3	3	4	3	23	2	2	3	2	3	2	3	17

Sursa: elaborat de autor conform datelor din tabelul 1 și tabelul 2/ **Source:** developed by the author based on data from table 1 and table 2.

A patra etapă. În cadrul sistemului de coordonate, întreprinderile investigate sunt com-

The fourth stage. Within the framework of the coordinate system, the considered enter-

parate în funcție de caracteristicile (indicatorii) declarate. În acest scop, se utilizează o diagramă radar, prezentată în figura 1, construită pe 15 axe, care corespund celor 15 criterii selectate, ale căror valori totale sunt prezentate în tabelul 3.

prises are compared according to the declared characteristics (indicators). For this purpose, the radar chart is used (figure 1), being built on 15 axes corresponding to 15 selected criteria, the total values of which are given in table 3.

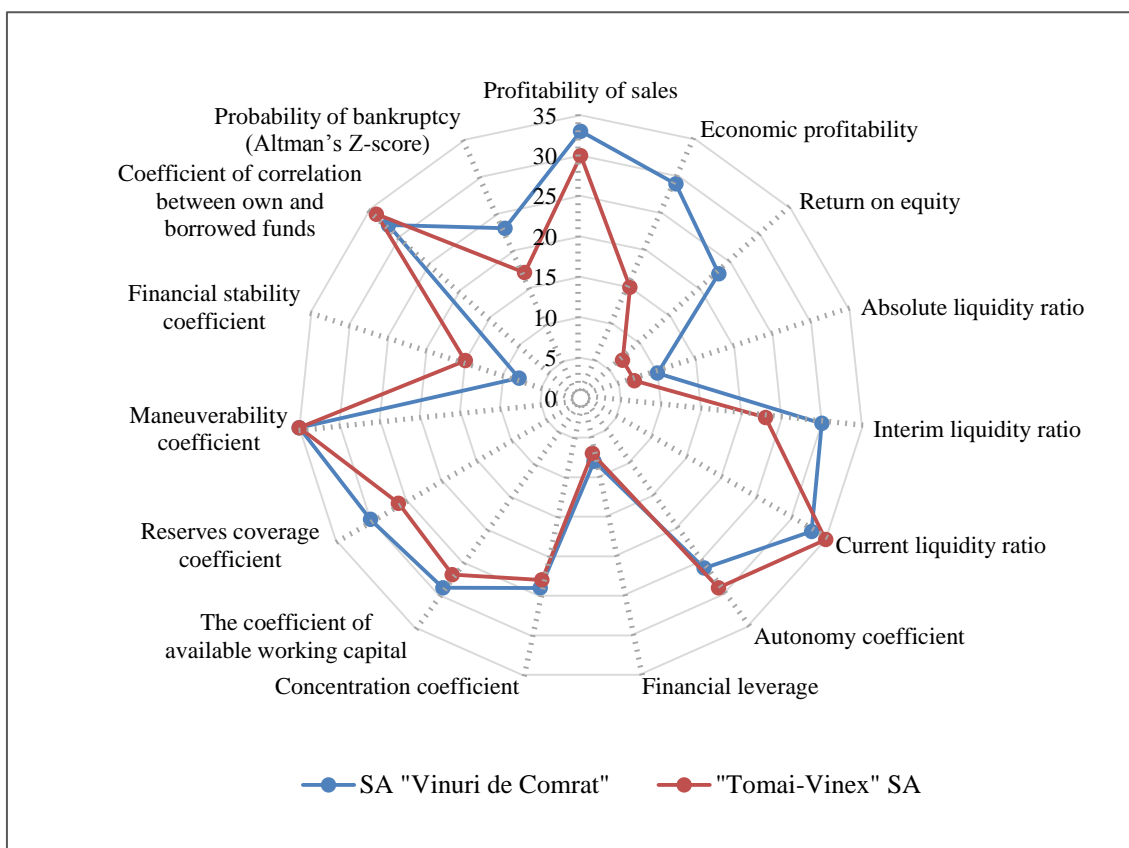

Figura 1. Analiza competitivității SA „Vinuri de Comrat” și SA „Tomai-Vinex”, conform punctajului indicatorilor/ Figure 1. Analysis of the competitiveness of “Vinuri de Comrat” SA and “Tomai-Vinex” SA based on the scoring of indicators
Sursa: elaborată de autor conform datelor din tabelul 3 / Source: developed by the author based on data from table 3

Metoda analizată permite determinarea indicatorului generalizat al competitivității pentru fiecare întreprindere, în conformitate cu formula (1), transformându-l într-un raport dintre aria poligonului format din indicatorii de competitivitate reali și cei de referință:

The method under consideration makes it possible to determine the generalized indicator of competitiveness for each enterprise according to the formula (1) by converting it into the ratio of the areas of the polygon formed by the actual indicators of competitiveness and the reference one:

$$C_{int} = \frac{S_f}{S_e} \tag{2}$$

unde, S_f – aria poligonului, formată din indicatorii de competitivitate reali;
 S_e – aria poligonului, formată din indicatorii de competitivitate de referință.
 Aria poligonului real/de referință se

where S_f – the area of the polygon formed by the actual indicators of competitiveness;
 S_e – the area of the polygon formed by the reference indicators of competitiveness.
 The area of the actual/reference polygon

calculează ca suma triunghiurilor adiacente (fără intersecții reciproce) cu apotema în centrul coordonatelor și altele două, în funcție de valorile reale/de referință conform formulei:

$$S = \sum_{i=1}^n \frac{1}{2} d_1 \times d_2 \times \sin \alpha \quad (3)$$

unde: S – aria poligonului, formată din indicatorii reali/de referință ai competitivității;

n – numărul indicatorilor de competitivitate (de exemplu: în activitatea studiată 15);

α – unghiul în grade, egal cu $\frac{360^\circ}{n}$;

d_1 și d_2 – lungimea laturilor triunghiului, formate din valorile reale/de referință ale competitivității de pe diagrama radar.

După efectuarea calculelor, au fost obținute următoarele rezultate:

$S_{f SA „Vinuri de Comrat”} = 1840,28$ unități.

$S_{f SA „Tomai-Vinex”} = 1485,61$ unități.

$S_e = 3736,89$ unități.

Astfel, este posibilă calcularea indicatorului generalizat de competitivitate pentru entitățile economice analizate:

$$C_{int SA „Vinuri de Comrat”} = \frac{1840,28}{3736,89} = 0,4925$$

$$C_{int SA „Tomai-Vinex”} = \frac{1485,61}{3736,89} = 0,3976$$

Analiza rezultatelor obținute. Calculele de mai sus au demonstrat că competitivitatea SA „Vinuri de Comrat” este mai mare decât cea a SA „Tomai-Vinex”. Aceste rezultate au fost obținute atât în baza comparației suprafeței poligoanelor pentru fiecare întreprinderi, conform figurii 1, cât și în baza calculului indicatorului generalizat de competitivitate.

Concluzii

Nivelul competitivității întreprinderii este determinat de mulți factori, care au proveniență diferită, și diverse direcții de acțiune: organizaționale și economice; sociale și de muncă; de inovare și investiții.

Pentru evaluarea nivelului de competitivitate a unei întreprinderii este necesar să se înțeleagă motivul lipsei indicatorului unic universal. Sarcina acestui proces de analiză constă

is calculated as the sum of adjacent triangles (without mutual intersections) with one vertex at the centre of coordinates and two others in accordance with the actual/reference values using the formula:

where: S – the area of the polygon formed by the actual/reference indicators of competitiveness;

n – number of indicators of competitiveness (for example: in the researched work there are 15);

α – angle in degrees being equal to $\frac{360^\circ}{n}$;

d_1 and d_2 – the lengths of the sides of the triangle formed by the actual/reference competitiveness indicators in the radar chart.

After the calculations, the following results were obtained:

$S_{f SA „Vinuri de Comrat”} = 1840,28$ units

$S_{f SA „Tomai-Vinex”} = 1485,61$ units

$S_e = 3736,89$ units

Thus, it is possible to calculate a generalized indicator of competitiveness for the analysed economic entities:

Analysis of the obtained results. The above calculations showed that the competitiveness of “Vinuri de Comrat” SA is higher than that of “Tomai-Vinex” SA. These results are obtained on the basis of a comparison of the area of polygons of each enterprise as on the basis of fig. 1, as well as based on the calculation of the generalized indicator of competitiveness.

Conclusions

The level of competitiveness of an organization is determined by many factors of different nature, character and direction of action: organizational and economic, social and labour, innovation and investment.

When assessing the level of competitiveness of an organization, it is necessary to understand the reason for the lack of a single universal indicator. The task of assessing the competi-

în: identificarea celor mai importanți indicatori numerici ai competitivității; alegerea instrumentelor metodologice eficiente pentru prelucrarea datelor informaționale; integrarea și interpretarea ulterioară a instrumentelor.

Metoda integrală de evaluare a indicatorilor financiari, în opinia autorului, este cel mai eficient instrument de analiză a competitivității, fiindcă soluționează diferite tipuri de probleme:

- ✓ *în primul rând*, evaluarea se bazează pe surse uniforme de informare;
- ✓ *în al doilea rând*, utilizarea metodei prezentate permite o comparație integrală (complexă) a mai multor criterii;
- ✓ *în al treilea rând*, rezultatele pot fi utilizate de către diferiți utilizatori.

ness of an organization consists in identifying its most significant numerical indicators, choosing an effective methodological tool for processing information data, and their further integration and interpretation.

The complete method of evaluating financial indicators, in the author's opinion, is the most effective tool for analysing competitiveness, because it solves different types of problems:

- ✓ *firstly*, the assessment is made on the basis of uniform sources of information;
- ✓ *secondly*, the use of the presented method allows an integral (complex) multi-criteria comparison;
- ✓ *thirdly*, the results can be used by different users.

Bibliografie/ Bibliography:

1. BATKOVSKY, A. M.; TROFIMETS, V. I.; TROFIMETS, E. N. Elaborarea unui aparat metodologic de evaluare a stării financiare și economice a întreprinderilor complexului militar-industrial. *Finanțe și credit*. 2014, nr. 48 (624), pp. 34-45. ISSN 2311-8709.
2. BELOSTECNIC, Gr. *Concurența. Marketing. Competitivitate*. Chișinău: ASEM, 1999. 287 p. ISBN 9975-75-053-2.
3. BURDA, A. G.; KOCHETOV, V. V. Evaluarea competitivității întreprinderilor de cofetărie. *Jurnalul științific al KubGAU*. 2006, nr. 17, pp. 98-117. ISSN 1990-4665.
4. GHENOVA, S. *Strategii Competitive: (manual educațional)*. Comrat: Universitate de Stat din Comrat, 2009. 142 p. ISBN 978-9975-4014-5-6.
5. GOLLAI, I. N.; SHABANOVA, P. A. Analiza și sistematizarea metodelor de evaluare a nivelului de competitivitate a întreprinderii. *Managementul investițiilor și inovațiilor*. 2017, nr. 2. pp. 59-63. ISSN 2307-180X.
6. КУЗУБОВ, А. А. Методические подходы и критерии оценки конкурентоспособности предприятий. *Фундаментальные исследования*. 2015, № 12 (4), сс. 801-805. ISSN 1812-7339.
7. ЛАМБЕН, Жан-Жак. *Менеджмент, ориентированный на рынок*. Перев. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. СПб.: Питер, 2007. 800 p. ISBN 5-272-00136-2.
8. POPOVA, I. L. Competitivitate financiară. *Economie*. 2017, nr 5, pp. 20-24.
9. PORTER, M. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: The Free Press, 2018. 592 p. ISBN 0-684-84148-7.
10. SHITOV, V.; TSIMBALIST, O. Abordarea complexă a analizei competitivității unei întreprinderi. *Analiza economică: teoria și practica*. 2014, nr. 13(364), pp. 59-63. ISSN 2073-039X.
11. TODORICH, L. *Finanțele întreprinderii: Ghid educațional și practic*. Comrat: USC, 2022. 193 p. ISBN 978-9975-83-170-3.

Bun de tipar 07.07.2023
Coli de tipar 14,75. Coli editoriale 10,15.
Comanda nr 39.

Serviciul Editorial-Poligrafic al ASEM
Chişinău – 2005, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 59
tel. 022-402-936 (+373 68-79-89-70); 022-402-886 (+373 60-75-49-85);
022-402-910 (+373 79-01-47-32)

ISSN 1810-9136